

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata

2021. július-augusztus • XXXII. évfolyam 8-9. (368-369.) szám

Ára: 600 Ft

- Duna-szabályozás Baja és Dunaszekcső között
- Búvárkodás, mentés, katasztrófa-elhárítás – interjú Szathmári Zsolttal
- 75 éves a forint
- Eucharisztikus harang Jánoshalmán
- A legújabb Baja környéki régészeti ásatások foglalata

Fotó: Nagy Réka

Idegen tollak, ismerős szövegek

Mayer János

■ Amit ellopnak, azt általában értékesnek vagy legalábbis értékesíthetőnek tartják a tolvajok. Ha így nézzük, akár büszkék is lehetnénk arra, hogy időről időre gyanúsán ismerős szövegekkel és képgalériákkal találkozunk egyes bajai portálok, Facebook-csoportok „saját” anyagai között. Bár ez is felvet bizonyos etikai és szerzői jogi kérdéseket – hiszen a Bajai Honpolgár szerkesztőségét inkább csak ritka, kivételes esetekben szokták megkérdezni cikkeink és képtáraink újbóli felhasználásáról –, mindaddig nem szoktunk ebből nagy ügyet csinálni, amíg az írások kísérőszövegeiben megjelölik lapunkat vagy honlapunkat a források között.

Nemrégiben azonban szintet lépett szellemi javaink eltulajdonítása. Az egyik, magát helyi közéleti megmondóembernek (megmondóasszonynak) képzelő személyiséghez köthető Facebook-csoportban bukkantunk rá egy 2018. decemberi írásunkra, amelyet a csoport tulajdonosa a saját neve alatt jegyzett, „összeállította és szerkesztette” megjegyzéssel. (Sok szerkeszteni és összeállítani való nem volt vele, a két írás ugyanis szó szerint azonos.)

Amikor erre figyelmét felhívtuk – és semmi többet nem kértünk, mint hogy tüntesse fel lapunkat forrásként –, válogatott szidalmakat zúdított a fejünkre (többek között azt, hogy nyilván mi „loptuk” az anyagot), majd hogy túl nagy vita ne alakulhasson ki, kitiltott az oldaláról, és az álláspontunkat védelmező véleményeket is törölte onnan. Mint kiderült, az anyagot valóban nem közvetlenül tőlünk vette át, hanem a *parlando.hu* oldalról, ahol szerzője az írást másodközlésként ugyancsak megjelentette, de – amint azt a portál szerkesztőjének leveléből megtudtam – sem tőlük, sem a szerzőtől (*Antal István*) semmiféle hozzájárulást nem kért erre.

Egyáltalán nem véletlen, hogy a szerzői és kiadói jogokat törvény és számos belső szabályzat védi: a szerzőknek és szerkesztőknek rengeteg ideje, munkája, olykor pénze van egy-egy tanulmány, interjú elkészülésében, és a forráshivatkozásoknak sem véletlenül vannak szabályai és formulái. Amint azt szerkesztési és működési szabályzatunk rögzíti, a lapunkban vagy honlapunkon megjelent anyagok felhasználásához vagy újraközléséhez a szerkesztőség engedélye szükséges. Mi ezt a hozzájárulást – amennyiben hivatkoznak az eredeti megjelenés helyére – általában meg szoktuk adni, a fenti esetben sem lett volna akadály. Időnként maga a Honpolgár is vesz át anyagokat más orgánumoktól, de erre nekünk is éppúgy engedélyre van szükségünk, mint bárki másnak. Persze ha valaki az önkritika helyett a zavarkeltésben, az érdekeit jogosan védő folyóirat és szerkesztői gyalázásában érdekelt, akkor ott nincs helye az értelmes

beszédnek (főleg, ha az érveket el is hallgatjuk) –, s amit egyetlen sor bejegyzésével el lehetett volna hátrítani, azt jogi eszközökkel kell kiharcolni.

Márpedig szellemi tulajdonainkat a jövőben is védeni fogjuk a nyilvánosság, és ha kell, a jog erejének igénybevételével. Lehet, hogy sokan nem is értik, miért annyira fontos ez. Pedig látjuk, hogy keményen kell harcolni a képhamisítók, a plagizáló „tudósok” és a szemfényvesztők ellen, és ez nagyon hasonló helyzet. *Idegen tollakkal ékeskedni* soha nem volt elegáns, és akiről kiderült (márpedig ilyesmibe magas rangú politikusok is bukkantak már bele), azokról évek múlva is nehéz volt lemosni a „csaló”, „a tolvaj” vagy épp a „szélhámos” jelzőt, s az ilyenek más megnyilvánulásait is nehéz bizalmatlanság nélkül szemlélni. Persze másolni lényegesen könnyebb, mint önálló szellemi értéket vagy műalkotást létrehozni – de épp ezért kell védeni azokat, akik valóban fáradságot nem ismervé teremtenek saját műveket vagy adnak helyet ilyeneknek. Sárdobálásban, mások gyalázásában viszont a jövőben sem kívánunk részt venni – akkor sem, ha lapunkat soha nem olvasó, szerkesztőinket nem is ismerő személyek válogatott rágalmmal illetnek minket; úgy, hogy védekezni sem tudunk ellenük. Aki rendszeresen olvas bennünket, az úgyis tudja, hol az igazság. Aki (még) nem, az tegyen egy próbát, hátha írásaink meggyőzik arról, hogy nem csak „megélhetési újságírók” (?) izzadszagú erőlködését, hanem lelkiismeretes lokálpatrióták gondos munkáit olvassa, amelyekhez nincs szükség idegen tollakra.

BAJAI HONPOLGÁR

Baja és környéke honismereti és kulturális folyóirata
Megjelenik minden hónap első napján
ISSN 1416-4469

Főszerkesztő: Dr. Mayer János
Főmunkatárs: Dr. Nebojszki László
Olvasószerkesztő: Sándor Boglárka

A szerkesztőbizottság tagjai:
Jász Anikó, dr. Laki Ferenc, Lex Orsolya,
Sarlós István, Sipos Loránd, Szünder Dezső,
Zalavári László

Lapalapító:
Újvárosi Általános Művelődési Központ

Kiadó:
Bajai Honpolgár Alapítvány
Az alapítvány számlavezető bankja:
OTP Bank Nyrt. Bajai Fiókja
Szám száma: 11732033 20030119
Postacím: 6500 Baja, Telcs Ede u. 12.
E-mail: bajaihonpolgar@gmail.com

ELŐFIZETÉS: 06-79/322-600

Nyomdai munkák:
Arculat Nyomda Kft.
Felelős vezető: Csuvár Zoltán
Baja, Attila u. 15. Tel.: 79/428-944

Honlapunk: www.bajaihonpolgar.hu

A szerkesztőség a beküldött kéziratok rövidítésének és stílusztikai javításának jogát fenntartja!

Tartalom

– Duna-szabályozási munkálatok Baja és Dunaszekcső között (<i>Nebojszki László tanulmánya</i>).....	3
– A dunai strand első hivatalos kijelölése (<i>Sarlós István forrásközlése</i>).....	7
– Ertl József családjának sírboltja (<i>Jász Anikó írása</i>).....	8
– „Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...” Külhoni magyar érmesek a nyári olimpiák történetében (<i>Mayer János tanulmányának 2. része</i>).....	9
– „A világon egyetlen legális drog létezik: a bűvárokodási” (<i>Sándor Boglárka interjúja Szathmári Zsolttal</i>).....	13
– Forintok, pengők – tervek, tervezők (<i>Garami Erika írása</i>).....	17
– Néhány szó Nagy Réka fotóihoz (<i>BH-összeállítás</i>).....	21
– Galéria Nagy Réka fényképeiből.....	22
– Aki a virágot szereti... (<i>Laki Ferenc írása</i>).....	24
– Vietnámi ingek (<i>Szentiványi Gábor visszaemlékezése</i>).....	26
– Vendégek vagyunk a Földön (<i>Görgei-Reiner Rita esszéje</i>).....	27

– Gyermekvállalás Finnországban (<i>Bognár-Simor Katalin írása</i>).....	30
– Eucharisztikus nagyharang (<i>Tomaskovity Szabolcs múltidézése</i>).....	33
– Szociális gondoskodás Baján az 1950-es években (<i>Mayer János forrásközlése</i>).....	34
– A legújabb régészeti kutatások a bajai járásban (<i>Csuvár-Andrási Réka és Pap Evelin összefoglalója</i>).....	37
– Délszláv dallamok, mulatás hajnalig (<i>Zalavári László interjúja Tiszai Jakabbal a Čabar zenekarról</i>).....	39
– Bem utca (<i>Varga Katalin visszaemlékezése</i>).....	40
– Pogány (be)köszöntő (<i>Mayer János recenziója</i>).....	42
– Itt van most is; Játszik a csönd (<i>Emesz Margit verse</i>).....	43
– Mihalik János emlékezete (<i>Nebojszki László életrajzi vázlata</i>).....	44
– „...mert az élet értelmével nem szabad játszani...” (<i>Lex Orsolya színikritikája</i>).....	46
– Gyerekkorunk ízei: a zöldborsó (<i>Szünder Dezső receptje</i>).....	48

Duna-szabályozási munkálatok *Baja és Dunaszekcső között*

■ **Folyóiratunk 2018. január-februári számában írtunk a Baja és Bába közötti folyószakasz 19. század eleji helyzetéről, illetve egy 1853-ban készült tanulmány felhasználásával a Beszédes József vízimérnök irányításával a térségben immár kétszáz évvel ezelőtt elvégzett átvágás hatásairól. Jelen írásunkban a címben szereplő Duna-szakasz – benne Sárosparttól részletesebben szólva – későbbiekben történt szabályozási munkálatairól közlünk adatokat, elsősorban a Környezetvédelmi és Vízügyi Levéltár dokumentumainak felhasználásával (KVL VI.16. Bajai Folyammérnöki Hivatal iratai).**

Nebojszki László

■ A Sárosparti-kanyar Európa második leghosszabb folyójának középső vidékén, a hazai szakasz és a Duna-Dráva Nemzeti Park gemenci hullámterének alsó részén (Baja alatt), nagyjából az 1470,36 és 1474,60 folyamkilométerek (fkm) között fekszik. Felülről a jól fejlett és beágyazódott Bajai-, alulról a még napjainkban is fejlődő Szeremlei-kanyarhoz csatlakozik. A Baja és Dunaszekcső közötti mintegy 20 kilométeres Duna-szakasz (amelyhez Sárospart is tartozik) kezelése adottságai miatt egyben vált szükségessé: felső határán a köz- és vasúti híd (1480,22 fkm) a kapcsolódó, négy ártéri hiddal megszakított töltéssel jelenti a rögzített szelvényt, míg alsó határán az addig széles gemenci hullámtér jelentősen összeszűkülve adja a Dunafalva és Dunaszekcső között 450 méteres árvízi átfolyási szélességet (1460 fkm). Baja felett a Duna által két részre osztott (kalocsai és tolnai) Sárköz egyik peremén a Duna-Tisza közti Homokhátság, a másik szélén a Szekszárdi-dombság, míg városunktól délre a bal oldali magaspart, a jobb parti oldalon a

Meander: Maiandrosz (Menderes) Kis-Ázsia folyója, amelynek kanyargós folyásából ered az ókori görögök jellegzetes díszítésének meander elnevezése. Később a mederalakulások eredményeképpen széles kanyarulatokat leíró és zátonyképződésre hajlamos vízfolyásokat neveztek meanderezőknek. Kalocsa térségében a Dunának már alig van görgetett hordaléka, Bajánál a parti zátonyokat homokból rakja. A folyó felszabaduló energiájával ezen a vidéken a partokat támadja, majd az onnan el- és kimosott anyagot tovább szállítja, és ezt a másik parton vagy lejjebb lerakva szűkíti a medrét. A kialakuló különböző jellemzőkkel bíró, folyamatosan változó kanyarulatok sok hajózási gondot okoznak, és megnehezítik a jég levonulását. Az említettekre jó példa a Kádár-sziget és a Sárosparti-kanyarulat térsége.

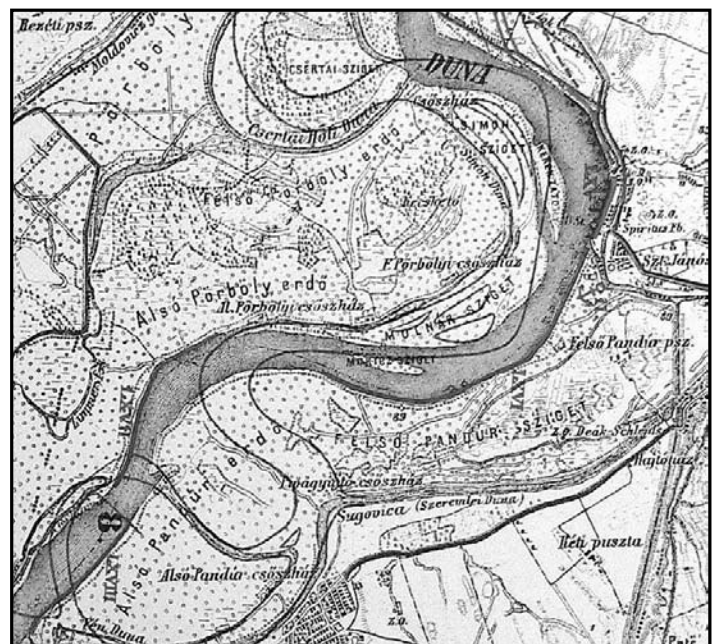
Inflexiós szelvény: amikor egy folyókanyarulat ellenkanyarulatba megy át, akkor a kettő határán található a görbületeket váltó pont/szakasz. Ha a meanderek jól fejlődnek, akkor jó inflexióról/gázról, ha nem, akkor rossz inflexióról/gázról beszélhetünk. Utóbbi esetben az inflexiónál hajózást megnehezítő középzátony alakul ki, amelyen a hajók fennakadhatnak.

bába-dunaszekcsői löszdombok jelentik a folyó völgyének keleti és nyugati határát: a kettő közötti területet a korábbi mederváltozások során járta be a folyó. A térségben középszakasz jellegű Duna átlagos esése 4-5 centiméter kilométerenként, lebegtetett hordalékot szállít (ezért nem látunk a meder aljára), a szabályozások előtt meanderezés jellemezte. A túlfejlődött görbületek átvágásával 1820-21-ben megkezdett munkálatok nyomán a folyószakasz rövidült, de az átvágások medre lassan fejlődött. Baja felett 1846 körül természetes módon lefűződött egy kanyar, ezt követően az alatta lévő túlfejlődött kanyarulatot átvágták. Az előzőek nyomán megnövekedett esés és hordalékszállítás a Sugovicában feltöltődéseket okozott, a Dunában Baja alatt sziget- és zátonyképződéssel érezte hatását (a Bajai-kanyarban a Molnár- és a Móricz-sziget kialakításával, ezen a részen lehetett a fokozottabb lerakódással járó, a Bajai- és Sárosparti-kanyar közötti átmenetet képező, zátonyos inflexiós szelvény), viszont Magyarország második katonai felméréseinek térképe alapján a Sárosparti-kanyar állapota a szabályozás szempontjából megfelelőnek tűnt.

A 19. század végére nyilvánvaló lett, hogy csak átmetszés nem elegendő a szabályozáshoz, mert a folyó a partokat támadva ismét kanyargóssá vált, és megnehezítette a jég levonulását (Budapest alatt abban az időszakban 1891-ben és 1893-ban okozott gondokat a jeges árvíz.) Évekig tartó előkészítés után gróf Bethlen Andrást földművelés-

ügyi miniszter elnökletével a Duna egységes szabályozása tárgyában végül 1894. március 12-én ülésezett a minisztérium műszaki nagytanácsa. Az ott született megállapításokat az ugyanabban az esztendőben megjelent *Az Országos Vízépítészeti és Talajjavítási Hivatal előterjesztése a Közép-Duna szabályozása tárgyában* című könyv tartalmazta: „A paks-drávatoroki szakaszra, mely teljesen elújírt a Duna egyéb szakaszaitól, amennyiben itt a folyam eredetileg óriási kanyarulatokban kóválygott, melyek közül négyet az 1820. és 21-ik évben az akkori vízépítő királyi bizottság vágtatott át, hetet pedig Pakstól Apatinig a 40-es években vágtak át, melyek azóta mind anyamederré váltak és a folyam útját összesen 96 kilométerrel rövidítették meg. Az újabb időben ugyane szakaszon három újabb átvágás lett fogantatva véve, u. m. a sirinai, vörösmarti, drávatoroki, legújabbán pedig az 1893. XVI. t.-cz. értelmében végrehajtás alatt áll a csanádi átvágás; ezen kívül ugyane szakaszon összesen még három átvágás van tervezve, melyek végrehajtása után a rövidülés mintegy 30 kilométert fog kitenni. Hogy a folyam ezen szakaszának változásairól könnyebb átnézetet kaphassunk, a helyszín rajzon kitüntettük annak útját az 1830-as évekből a Huszár-féle térképek alapján.

A folyam medre és partjai ezen a szakaszon jobbra iszapból és homokból állanak, ebben leli magyarázatát a folyamnak helyenkinti nagy mélysége, óriási kanyarulatai, melyek folytonos és gyors mozgásban vannak, a partok erős megtámadása és azoknak rendkívül

Az említett kiadvány térképmellékletének részlete a korabeli helyzetről, külön vonallal berajzolva az 1830-as Huszár-féle felvétel mederhelyzetével.

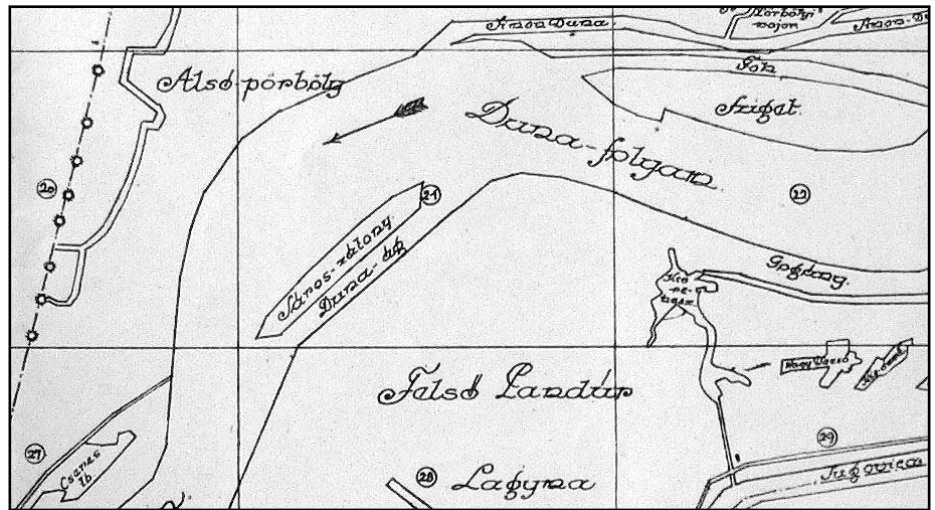
költséges védelme.” (i.m. 41.o.)

Ennek alapján az illetékesek mederállandósítási, partbiztosítási céllal a térségben több beavatkozást javasoltak. A térképről kitűnik, hogy 1830 és 1894 között a Bajai-kanyar nagyjából egy mederszélességgel haladt kelet felé, ezért a térkép LXV. jelű részén kiemelt fontossággal bírt a Baja felett 1880-ban megkezdett partvédelem folytatása-kiegészítése. A Sugovica-torkolat alatt a LXVI. számú partvédelem elkészítésével nem csak a megtámadott part biztosítása vált lehetségessé, hanem megállítható lett ennek elfajulása is: meg lehetett akadályozni, hogy a kanyar elérje a pandúr-szigeti nyári gátat, majd esetleges továbbfejlődése esetén hasznavehetlenné tegye a Ferenc-csatorna tápcsatornáját és a Deák Ferenc zsilipet. A LXVII. számú partvédelem feladata a további sárosparti kanyarfejlődés, a LXVIII. számúé a szeremlei Duna-part alámosásának meggátolása volt.

A leírtak megvalósítását célzó erőfeszítések, az 1. világháborút, a szerb megszállást majd az utána következő konszolidációt, a Sugovica-torkolat áthelyezését és bővítését stb. követően kezdtek az illetékesek ismét foglalkozni a Baja-Dunaszekcső folyószakasz újra aktuálissá váló rendezésével. Akkorra már alkalmazni kezdték a két francia mérnök, *Fargue* és *Girardon* szabályzási elveit. A helyzetet bonyolította, hogy az időszakra a Sárosparti-kanyarban a korábbi térképeken még Sáros-zátony már Kádár-szigetté fejlődött. Bár a kialakult Kádár-Dunában történt feliszapolódás, megfelelő vízállás mellett útrövidítés céljából személyhajók hajózáshoz használták azt. A Magyar Királyi Folyammérnöki Hivatal bajai illetékesei – *Galambos Jenő* hivatalfőnök, kir. műsz. tanácsos és *Apor Kálmán* min. osztálytanácsos – így jellemezték 1940 márciusában a mellékág helyzetét: „Szigorú értelemben vett folyamszabályozási szempontból indokolt volna az elzárása, azonban a költségek apasztása céljából és főleg arra való tekintettel, hogy jégdugulások mindezekig itt

Fargue O.: francia mérnök, aki a francia folyók tanulmányozása és modellkísérletei nyomán 1868-ban az „*Annales des ponts et chaussées*” című folyóiratban tette közzé elveit. Például egyik közülük: „A kanyarulatok görbülete és a mélységek között összefüggés áll fenn. Minél kisebb a kanyarulati sugár, vagyis minél nagyobb a görbület mértéke, annál nagyobb a mélység.” (Lásd Sárosparti-kanyar)

Girardon H.: a Rhone-szabályozás főmérnöke, akinek a témában „A folyók kisvízi szabályozása” címmel 1894-ben készült összefoglaló tanulmánya. Egyik megállapítása például: „A vízfolyások helyszínrajzi alakja kígyózó, kanyarulatok és ellenkanyarulatok sorozatából áll.” (Lásd Bajai-, Sárosparti- és Szeremlei-kanyar)

A Sáros-zátony felett a Duna túlságosan nagy mederszélessége nehezítette a hajózást és a jég levonulását

nem fordultak elő, alulírt hivatal az elzárás tervbevételét egyelőre mellőzte.” Az adott helyzetben fontosabbnak tartották a jobb parton az 1474,4 és az 1471,0 folyamkilométer közötti partbiztosítással az akkori mederviszonyai szerint hajózásra még alkalmas Sárosparti-kanyar rögzítését. Ennek oka az volt, hogy tartani lehetett a kanyar további elfajulásától, ami a Szekszárd-Bátai Ármentesítő és Belvízszabályozó Társulat védőtöltését veszélyeztette volna. (Akkorra a Duna már elérte és két részre osztotta a Zimmer-fokot, a mai térképeken Alsó-Címer- és Felső-Címer-fok látható). Itt tulajdonképpen arról volt szó, hogy a jobb part mentén kialakult zátony beavatkozás hiányában „egy kedvezőtlen mellékág medrének kiképződésére nyújtott alkalmat, s ha ezt idejében nem zárók el, nemcsak hogy a partvédezetet kerülne meg a víz, hanem még a meder is elfajulna.” Az elképzelések szerint zárógátak (alapjuk törmelékekkel vagy forgácskövel töltött rőzsehengerek, amelyekre terméskő kőgátak épülnek), párhuzamművek (forgács- és terméskőből), keresztgátak (anyaguk megegyezik a zárógátakéval) és partbiztosítások (terméskő rézsűborítással) készítenők: a felsoroltak kivitelezését házi kezelésben tervezték.

A leírtakhoz kapcsolódva, de időben röviddel korábban – 1940 februárjában – foglalkozott a hivatal a Bajai-kanyar bal parti 1475,7 és 1474,2 folyamkilométer közötti alsó szakaszának partbiztosításával, amely immár a Sugovica-torkolattól korábban elkészülttel együtt – annak folytatásaként – csaknem elérte a Kádár-Duna befolyását. A több évre, szintén házi kezelésben tervezett kivitelezés után (az előzőekben említett anyagokkal, fenékszórással, keresztgátakkal, párhuzamművekkel és sarkantyúkkal) ez megfelelően csatlakozott, illeszkedett

az alatta, Dunaszekcsőig terjedő szakasz korabeli szabályozási rendjébe-vonalába. A munkálatok folytatását az 1940. áprilisi terv jelentette, amelyben a bal part 1470,5 és 1467,6 folyamkilométerek közötti – azaz a Kádár-Duna kifolyása alatti, Szeremlei-kanyarhoz tartozó – részének biztosítását tűzték célul. Itt a szabályozási vonalat pontosan követő parti kődeponia elhelyezése volt az elképzelés, az 1470,5 folyamkilométertől lefelé 800 méter hosszon, folytatásaként pedig fenékszórás, rézsűbiztosítás, keresztgát és párhuzammű kialakítása. Ebben az időszakban foglalkozott a hivatal a bátai rév alatti 1467,5 és 1465 folyamkilométer közötti jobb part (Bátai-kanyar) szabályozásával és a dunaszekcsői jobb part biztosításának helyreállítási kérdéseivel.

A korábbi, árvízi szempontból nem túlságosan „eseménydús” évtizedet (száraz időjárás és a jég károkozás nélküli levonulása) követően az 1940. tavaszi magas dunai vízállás az elvégzendő munkákat késleltette, és a Pandúr-sziget már említett nyári gátján több helyen szakadást okozott. Az 1941. januári dunai árhullám és egy erős lehűlés kiváltotta jegesedés pedig a Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság vízügyi szakemberei közötti – (in)formálisnak mondható – egyeztetést tett szükségessé. A Baján, a Folyammérnöki Hivatalban 1941. február 2-án megtartott munkaértekezleten magyar részről *Tőry Kálmán* mérnök, osztálytanácsos; a magyar királyi földművelésügyi minisztériumtól *Galambos Jenő* mérnök, osztálytanácsos bajai hivatalvezető; jugoszláv részről *Krotin Zlatoja* mérnök, építőminisztériumi felügyelő és *Joksić Vitomir* mérnök, az építőminisztérium miniszteri tanácsosa vett részt. A megbeszélés tárgya a közös ér-

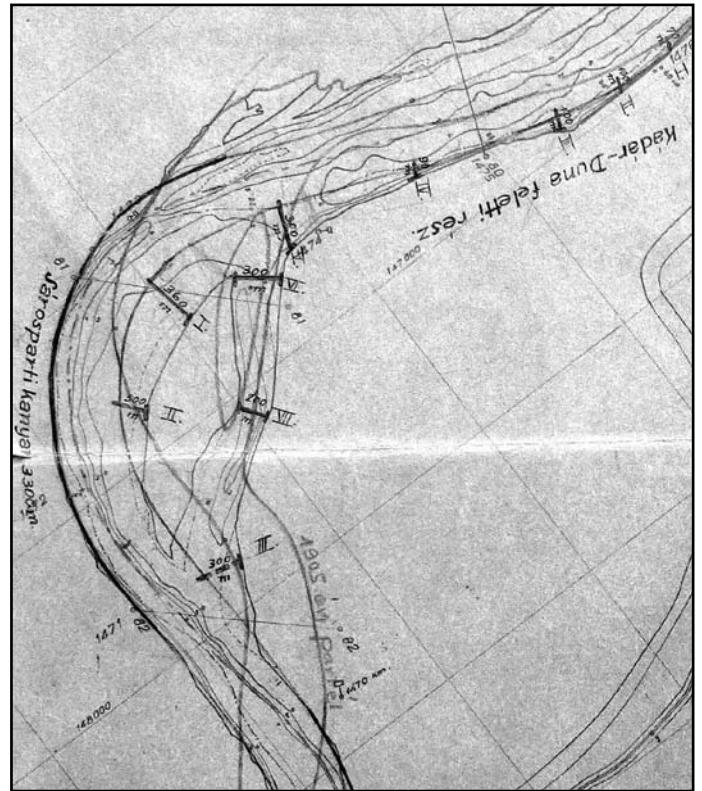
dekeltségű Duna-szakaszon az utóbbi időszakban tartósan hideg idő esetén kialakuló, a hajózást akadályozó és károkat okozó jégtakaró eltávolításának lehetősége volt. A találkozó idején a szomszédos országban a határtól a Dráva-torkolatig négy helyen, magyar területen pedig az országhatártól Adonyig a Dunát jégtakaró fedte. Az inkább elvi megállapításokat, mintsem tényleges gyakorlati teendőket megfogalmazó javaslatok három lehetőség körül körvonalazódtak: egyszerű eszközök alkalmazásával a jégtáblák fellazítása és jégmentes vízfelületre továbbítása (a megoldás csupán lokális jelentőségű); elvi lehetőségként szóba került a robbantás és a bombázás (ezt a korabeli, feszült politikai helyzet miatt nem is részletezték); jégtörő hajók beszerzése (lásd előző megjegyzés, illetve anyagi erőforrások szükségessége). A szomszédos országok a témával foglalkozó illetékesei közötti találkozó önmagában is fontos, az ügyek érdemi továbbvitele azonban magasabb tárgyalási szintet igényelt volna.

A vízügyi műszaki kistanács 1942. január 21-én, Budapesten Trummer Árpád miniszteri osztályfőnök, főosztályvezető elnökelete alatt megtartott ülésének témája a főváros alatti Duna-szakasz általános szabályozási tervére vonatkozó irányelvek megállapítása volt. Ebben a prioritások a jég akadálytalan levonulása, a hajózás által megkívánt medermélység biztosítása, valamint a felsoroltak eléréséhez szükséges szabályozási művek és a kívánatos folyószélesség megállapítása voltak. A megbeszélés idején érvényes országhatárt is figyelembe véve két szabályozási szakaszt állapítottak meg: a Budapest és Paks, illetve a Paks és Drávatorok közöttit. A kistanács kimondta, hogy az első szakasz általános irányelvei a másodikon is érvényesek, továbbá „elfogadja és kimondja, hogy a +3.0 m vízállásnál érvényes 400 m szabályozási szélességet a Paks-Drávatoroki Duna-szakaszon megfelelőnek tartja. A kistanács úgy határoz, hogy a bajai folyammérnöki hivatal folytassa a csanádi és koppányi átvágásban megkezdett munkákat és kezdje meg a tovamiki szabályozási művek építését, az 1942. évben rendelkezésre álló költségellátmánya terhére.” Az előzőekben leírtakon túl a Bajai Folyammérnöki Hivatal 1942. március 31-i, kivitelezésre engedélyezett kimutatása tartalmazta a Bajai-kanyar alsó végének, valamint a Sárosparti-kanyar jobb partjának korábban már említett előirányzatait is. A felsoroltak állapotát és a teendők aktualitását az 1942. április elsején keltezett leirat az alábbiak szerint jellemezte a Bajai-kanyarra vonat-

kozóan: „a bajai Kamarás Duna alatti partbiztosítás alatt a teljesen balpartra helyezkedett sodor olyan kimosásokat létesít, hogy azt mielőbb a tervezett művek beépítésével meg kell szüntetni.” Sárosparttal kapcsolatosan: „... felvettük a szintén már évek óta engedélyezett Sárosparti kanyar szabályozását, mert máris túlfejlődött a kanyar, s minél tovább halasztjuk a munkálatokat, annál nehezebb lesz annak végrehajtása már csak azért is, mert a parti erdő tuskói beszakadnak a mederbe, s azt onnan eltávolítani úgyszólván lehetetlen lesz.”

Az utóbb említettek szerepelnek a Bajai Folyammérnöki Hivatal 1943. esztendőben tervezett kiviteli munkálatai között is.

Közvetlenül a 2. világháború utáni időszakban a szabályozási munkák gázlokotrásokkal és a rongálódások helyreállításával kezdődtek. Fontos feladat volt emellett a bajai Duna-híd és különböző hajók roncsainak eltávolítása. A központi és területi vízügyi igazgatást 1945 után átszervezték: a működésüket 1948 nyarán befejező folyammérnöki hivatalok helyét a vízgazdálkodási körzetek folyammérnöki kirendeltségei vették át. Nyilván a változás előkészítése is szerepet játszott abban, hogy – még a folyammérnöki hivatal ideiglenes vezetőjeként – Knézy László műsz. tanácsos feladatul kapta az Ordas és déli országhatár (1539 és 1434 folyamkilométer) közötti Duna-szakasznak az 1950 és 1960 közötti időszakra tervezendő munkálataihoz kapcsolódó vázlatos munkatervek előkészítését. Ebben nem csak a műszaki leírás (az elvégzendő munkák felsorolásával) szerepelt, hanem kimutatták az akkori és a szükségessé váló humán erőforrást, valamint a várható költségvetést is. A Sárosparra fókuszálva kitűnik, hogy 1953-ig tervezték kialakítani a teljes kanyarulat jobb parti védelmét (vezetőművét); a bal parton az 1472,3, az 1472,7 és az 1473,8 folyamkilométernél a sarkantyúkat; a Ká-

A térképről a 1905. és 1947. évi partél összehasonlításával kitűnik, hogy a Duna a két időpont között a kanyarulatot délnyugati irányba vitte. A vázolt tervek a későbbiekben csak részben valósultak meg.

dár-Duna elzárását a befolyásánál és a közepén; valamint a mellékág feletti partszakaszon több, rövidebb, a sodorvonalat a jobb part felé terelő szorítógátat.

A téma folytatását a Bajai Folyammérnöki Kirendeltség hivatalos helyiségében 1949. december 10-én megtartott üzemi értekezlet jelentette. Knézy László id. vezető megnyitója után Elsner László műszaki tanácsos ismertette a 3 éves terv során elvégzett munkálatokat, amelyek cikkünk témája szempontjából kiemelt és az előzőekben leírtakkal összefüggő része: „A Sárosparti kanyar szabályozásának megkezdése. Cél a további kanyarelfajulás megakadályozása, a meder összeszorításával és a Kádár-Duna elzárásával a gázoló megszüntetése. Beépítendő 66.500 m³ kő; eddig beépült 11.640 m³ és elkészült 1000 fm partbiztosítás, az egész munka 17.5%-a.” A korabeli helyzetet jellemezve megjegyzték: „Említésre méltó, hogy a kirendeltség Dunaszakaszán annyi még teljesen biztosítatlan homorú partrész és helyreállítandó partbiztosítás van, hogy a meder állandósítása érdekében a közeljövőben a hajózó meder kialakítását célzó iszapoló és terelő művek /záró és szorító gátak, sarkantyúk/ nem építhetők, hanem csak vezetőműül szolgáló partbiztosítások.” Mindezek kiegészítéseként Richter József főmérnök is az 5 éves terv első évére elő-

irányzott munkák között említette a Sárosparti-kanyar szabályozásának folytatását.

Összességében elmondható, hogy az eltelt évtizedekben csak a legsürgetőbb munkálatok elvégzésére volt lehetőség. Ugyan a szakasz mederállapotából fakadó gondok nem romlottak, de nem is javultak. Egyúttal kitűnt, hogy a Sárosparti-kanyar alsó része a jég levonulását illetően különösen problémás: a meder szélessége és mélysége, a kanyarulat morfológiai paraméterei, továbbá az esésviszonyok meghatározott meteorológiai feltételek kialakulása esetén a jég megállásához vezethetnek. Az 1956. márciusi jeges árvíznél az ezen a szakaszon képződött jégtorlaszok nyomán szakadt át a bal parton Dunafalva felett több helyen az árvízvédelmi töltés.

A pénzügyi lehetőségek miatt igazából csak az 1960-as évek végén nyílt lehetőség a Baja és Dunaszekcső közötti középvízi szabályozás tervezési munkálatainak megkezdéséhez. A *Folyószabályozási tanulmányok és kutatások eredményeinek összefoglalása (1953-1977)* című, a Vízügyi Dokumentációs Központ által 1979-ben megjelentetett kiadvány két tanulmányban is foglalkozott a kanyarulattal. Ezekben a VITUKI 1970-ben meginduló, levegővel és vízzel végzett kisminta-vizsgálatai (később szükségessé vált a mozgómedrű kisminta elkészítése is) során született eredményeit is felhasználták. Az illetékesek a szakaszon összesen hat kanyarulatban – Bajai-, Sárosparti-, Szeremlei-, Batai-, Bödei- és Dunaszekcsői-kanyar – gondolkodtak. A téma előkészítéseként az Alsó-dunavölgyi Vízügyi Igazgatóság 1975-ben összefoglaló tanulmányt állított össze, amelynek végső megállapítása: *„Összegezve a következtetéseket, nem látjuk célszerűnek többszörös költségekkel kiépíteni egy olyan változatot, amellyel nem lehet nagyobb mértékben megszüntetni a jegesárvíz előfordulását.”* A kutatás során a legnagyobb dilemmát Sárospart jelentette, több változat után három fő elképzelés körvonalazódott: a kialakult kanyarulat általános szabályozási terv szerinti megtartása vagy kissé déli irányban történő továbbfejlesztése, illetve átvágás a Kádár-Duna medrének felhasználásával (ez utóbbit gazdaságossági megfontolások alapján végül elvetették).

VITUKI: a Magyar Állam a korábbi Vízirajzi Intézet utódjának szánva 1952-ben alapította a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézetet alap- és alkalmazott kutatások végzésére, amelyet fél évszázad múltán jogutód nélkül számoltak fel.

A megszületett döntés összességében az általános szabályozási tervhez állt a leg-

közelebb, emellett a folyó vonalazásával a kanyarulati viszonyok javítására törekedett, és az áramlási viszonyok kedvezőbbé tételéhez a kőművekben kisebb változtatásokat igényelt. A kivitelezési munkák végül 1977-ben kezdődtek meg.

Napjainkban a Sárosparti-kanyarban (1470,36-1474,60 fkm) a bal part mentén az 1471,7, az 1472,4, az 1473,0, az 1473,8, és az 1474,2 folyamkilométernél keresztgát

(sarkantyú), a Kádár-Duna mellékág közepén mederelzárás, valamint a jobb parton az 1470,5 és 1474,2 folyamkilométer között partbiztosítás található. A felsorolt keresztgátok okozta feltöltődések nyomán néhány éve a Kádár-szigetről készült térképek a folyószabályozási művek közötti részt azok magasodása és erdősülése miatt már nem zátonyként tüntetik fel, hanem azzal az északi részen megnövelték sziget területét. Továbbá az eltelt időszakban a Kádár-Duna egyre inkább feltöltődött, a zárógát feletti és a kifolyás környéki részen alacsonyabb Duna vízállásnál lassan egy szárazulatot alkot a mellette fekvő Pandúr-szigettel.

A Duna *„nagy görbülése által, mind a jégjárást tartóztatván, mind a szomszédságokat előntvén, mind a hajózást akadályoztatván, igen káros következtetéseket okozott”* – olvashatjuk az *Ihrig Dénes* szerkesztette kiadványban (*A magyar vízszabályozás története. Budapest, 1973. 240. o.*). Ezt az állapotot próbálta kedvezőbbé tenni a *Beszédes József* vízimérnök műszaki irányításával a folyószakaszon két évszázaddal ezelőtt elvégzett átvágás, majd az ez után következő munkálatok sora. A folyószabályozás hagyományos feladatai – a víz, a jég kártétel nélküli levezetése, a hajózás biztosítása – mellé a gazdasági-társadalmi fejlődés napjainkra újabbakat is adott a vízgazdálkodás számára. A korábbiakhoz képest a nemzetközi hajózás egész évben megnövelt hajóútméreteket kíván; a víz stratégiai elemmé válásával mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben növekedik a lakossági, mezőgazdasági és ipari vízigény; a folyópartok, a szabályozási művek áramlási árnyékában kialakuló feltöltődések és a mellékágak adta lehetőségek napjaink emberének rekreációs célpontjai; a környezet védelmének felértékelődésével előtérbe

A Baja és Dunaszekcső közötti folyószakasz kismintája: jobbra fent a híd Bajánál, középen Sárospart, lent a dunaszekcsői alsó szakaszhatár

került a holtág-rehabilitáció, amely egyúttal pozitív hatással van a honos élővilágra. Nyilván az eredeti, szabályozatlan állapotok visszaállítása nem lehet cél, alternatíva lehet viszont a Kádár-Duna megtartása, további feltöltődésének megállítása. Természetvédők az 1990-es évek elején a mellékág mederelzárását a vízforgalom javítása érdekében néhány méteres részen megnyitották (ennek nyomán abban az időben mintegy 270 centiméteres bajai vízmércén mért vízállásnál kezdett átfolyjni a víz), jelentősége azonban inkább jelképes volt, és a feltöltődés folytatódott. A Kádár-Dunával kapcsolatosan jó (minta) példa lehet, hogy a 2021. áprilisában a Duna bal partján, közvetlenül Dunafalva alatt befejeződött a Bezerédi-Duna-ág rehabilitációja, hiszen hasonló megoldásban lehetne itt is gondolkodni. Megjegyzendő, hogy a szükséges hidraulikai vizsgálatokhoz napjainkban már nincsen szükség költséges kisminták készítésére, mindez számítógépes modellezéssel és megfelelő rendszer-szemlélettel elvégezhető. A Duna-Dráva Nemzeti Park gemenci tájegységéhez tartozó, fokozottan védett terület besorolású Kádár-szigetről pedig még tudni kell: ER-31 azonosító számon Magyarország erdőrezervátumai közé tartozik, és domborzatának megfelelő növényzetében mindegyik ártéri szint megtalálható. Tulajdonképpen 82,3 hektár összterületével reprezentálja Gemenc egészét, és ezen a kivételes, őserdőszerű állapotokat tükröző ártéri élőhelyen gyakran pillanthatjuk meg például a Gemenc emblemikus madarait, a fekete gólyát és a rétisast, tehát Sárospart megfelelő állapotban tartása és megőrzése a jövő iránti felelősségünk. ■

A dunai strand első hivatalos kijelölése

Sarlós István

■ 1930 végén Baja és Bajaszentistván egyesítése a hivatali rend megváltoztatásán túl több olyan érdekes, új dimenziót hozott Baja város életébe, amivel a mindennapi életben, a gyakorlatban is találkozott a város vezetése. A legtöbb lehetőséget és ezzel együtt problémát a Duna-part Bajához csatolása jelentette. A Duna-part, beleértve a Kamarás-Duna partszakaszait is, Bajaszentistvánhoz – nagyobb részben a kalocsai érsek birtokához – tartozott, ebből következően Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye része volt, a területileg illetékes folyammérnöki hivatal székhelye viszont Baján működött. A bajai kikötőt területileg a kalocsai járásból igazgatták, de a szakmai felügyeletét Bajáról látták el. Ezt az áldatlan állapotot szüntette meg a két település egyesítése, de vízjogi és vízhasználati kérdésekben a bajai vezetés olyan feladatokkal nézett szembe, amelyekre előzetesen nem készítettek fel. A helyzetet tovább bonyolította az a tény, hogy a Kamarás-Duna torkolatának eliszapolódása miatt 1930-ban megkezdték a torkolat irányának megváltoztatását célzó partépítési munkálatokat, amelyek 1934-ig, a Türr-emlékmű felavatásáig tartottak.

A dunai partszakasz Bajához kerülése magával hozta a város alatti holtágban zajló vízi élet – fürdőzés, úszás, evezés, csónakázás stb. – fokozott kitelepülését a Dunára. A csónakkal rendelkező bajaiak hétvégi pihenőjük alatt átkeltek a folyó jobb partjára – a Dunántúlra –, sokan a hídon mentek át a túlpartra, a Gemenci-erdő szélére kikapcsolódni. Az 1931-es szezon kezdete előtt egyértelművé vált, hogy a Duna jobb partján, a híd lábánál az erdő szélén a bajaiak számára célszerű lenne egy strand kialakítása, de a terület a kalocsai érsek birtokában volt, és közigazgatásilag Pörbölhöz tartozott. A mai Dunafürdő első strandjának kijelöléséhez vezető úton egy

erdőhasználati jogokat tisztázó értekezlet mellékvágányaként, egy félreértés folytán Zichy Gyula kalocsai érsek tette meg az első lépést.

„1943/1931 sz. [számú]

Méltóságos Polgármester Úr!

A pörböllyi partszegélyen fürdőhely engedélyezése tárgyában f. [folyó] évi május hó 27-iki kelettel hozzám

intézett levelére van szerencsém Méltóságoddal a következőket közölni:

Jóhiszemű tévedésen alapul Méltóságod levelének azon része, hogy én olyan kívánságot juttattam kifejezésre, amelynek teljesítése ellenében engedély megadását helyeztem volna kilátásba, a pörböllyi parton fürdőhely létesítése céljából. Annál kevésbé fejezhettem ki ilyen kívánságomat, mert mindezt ideig a város részéről ez iránt hozzám kérelemmel senki sem fordult. A május hó 26-án megtartott értekezletre az uradalmi erdőhivatal a tárgy megjelölése nélkül meghívott ugyan, amint erről utóbb értesültem, azonban a megbeszélés alá kerülő tárgy ismerete nélkül természetesen felhatalmazásomat sem kérhette ki a nevében teendő nyilatkozatokra nézve.

Méltóságod ezúttal hozzám intézett levelét olybá veszem, mint a város közönségének elém terjesztett kérelmét és miután e tárgyban először van alkalmam nyilatkozni, készséggel kijelentem, hogy Baja város közönségének kérelmét hajlandó vagyok teljesíteni. Mégis, miután felelős vagyok az uradalom jogainak megvédéséért, kénytelen vagyok az engedély megadását a következő feltételekhez kötni:

A képek forrása: bajaikepek.hu

erdő szegélyétől számítva, befelé 10 méter mélységű lehet. Ezen belül a fürdőzőknek az erdőbe lépni tilos.

2./ Mindennemű kártételtől a fürdőzők tartózkodni kötelesek.

3./ A rendőrhatalóság kötelezettséget vállal az iránt, hogy a kijelölt határvonal átlépése és a kártételek megelőzése céljából a fürdőidény alatt megfelelő őrszemet állít fel, és az esetleges kihágásokat hivatalból megtorolja. Amennyiben az őrszem felállítása költséget igényelne, ezen költség a város közönségét terheli.

4./ Megadott engedélyem visszavonásig érvényes és ennek látható jeléül a város közönsége az engedélyezett fürdőhelyen táblát állít fel, amelyen kikötéseim megfelelő módon közhírré tételnek. Abban a reményben, hogy a város közönségének üdülését előmozdító engedélyem megerősíti azt a kellemes viszonyt, amelyet a város vezetőségével és különösen Méltóságoddal fenntartani mindig különös figyelmem tárgyát képezte, fogadja Méltóságod őszinte tiszteletem kifejezését.

Kalocsa, 1931. június 10.

Zichy Gyula, érsek.”

A Kalocsáról érkezett levél felgyorsította az eseményeket, amelyek a már meglévő tények után mentek, mivel a bajaiak már ekkor is lejártak fürödni a Dunára, csak eddig engedély nélkül tették. A törvényhatósági kisgyűlés következő ülésén, július 14-én már a táblák kihelyezéséről született meg a határozat, azaz a táblákat elkészítették, azt az illetékesek jóváhagyták, a helyszínt kijelölték, és a strand őrzését is megszervezték a bajai hatóságok. Augusztus 25-én a hivatalos kiértesítéseket is visszaigazolta mindenki, ezzel az ügy hosszú ideig nyugópontra került, elkezdődött a Duna jobb partján, a híd lábánál a terület „elfoglalása”, amely idővel Baja-Dunafürdő létrejöttéhez vezetett. ■

1./ Fürdőhelyül a révháztól délre eső partterületet óhajtom kijelölni olyan hosszban, aminőt a fürdőzés szempontjából a rendőrhatalóság bajaszentistváni érsekuradalmi erdőtanácsosommal egyetértőleg szükségesnek tart. A fürdőzésre, illetve strandolásra elfogadható terület mélysége, az

Ertl József családjának sírboltja

■ *Szeretteink sírjának meglátogatásakor vagy egy idegen településen sokan szívesen bejárjuk a helyi temetőt. A síremlékek és a rajtuk szereplő feliratok, valamint maga a temető kert sokat elárul a település egykori lakóiról és kultúrájáról, társadalmáról, valamint az elmúláshoz való viszonyukról, a túlvilágba vetett hitükről. A sírhelyek az egyén és közösség elmúlásának tárgyi emlékei, amelyek emlékeztetik a közösség tagjait az ősökre, egy közösség egykori életére. Az elődök alakja, tettei, teljes életútjuk előbb vagy utóbb feledésbe merül. Tevékeny életet éltek, halálukkal azonban új dimenzióba lépnek, és eltűnnek az utókor emlékezetéből. A bajai temetőket járva rábukkantam olyan sírkövekre, melyek különös élettörténetet vagy eseményt rejtnek magukban. Néhány ilyen sírkő titkát szeretném megismertetni a Kedves Olvasókkal, hogy még ne tűnjön el az elődök emléke.*

Jász Anikó

■ A Rókus kápolnához vezető lépcsőtől jobbra, az Éber-mauzóleum közelében található a nyolc családtagot felsoroló, visszafogott stílusú síremlék. A családfő, *Ertl József* gazdag földbirtokos, városunkban közismert, aktív társadalmi és politikai szerepet vállaló ember volt. A király 1912. március 24-én Ertl Józsefnek a közügyek terén szerzett érdemeiért szondi előnévvel díjmentesen magyar nemességet adományozott.

Ertl József 1860-ban, Apatinban született földbirtokos család gyermekeként. Pécssett érettségizett, majd Grazban, a Kereskedelmi Akadémián képezte magát. Előbb Bácsón a családi birtok vezetésében vett részt, majd 1902-ben önállósodott, és Szondon saját birtokon gazdálkodott. Már fiatal vállalkozóként fűzték üzleti szálak Bajához, az 1905-ben alapított Bajavidéki Takarékpénztár alapító tagja és igazgatótanácsi tagja volt.

Színházi Élet, 1923. 34. szám

A szerb megszállás után az eladott birtokaiból származó tőkéből fivérével 1921-ben megvásárolták a Magyar–Olasz Banktól az 1891-ben alapított *Siófoki Fürdő Részvénytársaságot*. A két világháború között „magyar Ostende” néven is emlegetett, modern fürdőhelyet fejlesztettek Siófokon, amely a magyar értelmiség, az irodalmi és zenei élet szereplői, színészek, a nagypolgárság számára az üdülőszezon divatos találkozó- és szórakozóhelye volt. Modern szállodákkal, szórakozóhelyekkel, angolparkkal, sportpályákkal, lovas pályával, strandfürdővel 160 holdnyi területen várták a hazai és külföldi vendégeket. A cél egy világszínvonalú üdülőközpont megteremtése volt. A szerződötték. A részvénytársaság munkájában az 1920-as években már Ertl József fiai, *István* és *Jenő* is részt vettek, mielőtt 1930-ban eladták részvényeiket.

Szondi Ertl József politikai szerepet is vállalt. Hosszú évekig a bajai törvényhatósági bizottság tagja volt, a Magyar Munkáspárt bajai elnöke, 1927-ben pedig felsőházi póttaggá is megválasztották, így a legmagasabb országos fórumon tudta képviselni Baja érdekeit.

Hosszas betegség után 1932. január 8-án, 72 éves korában érte a halál. Az Erzsébet királyné (ma Szabadság) utca 68. számú családi házból kísérték utolsó útjára, a Rókus temetőbe.

A családi síremléken elhalálozásuk időrendjében szerepelnek a családtagok nevei, az első *Ertl Dóra* 1895 – 1912. Elsőként őt veszítette el a család 17 évesen. Az országos sajtót is bejárta a tragikus hír, hogy 1912. október 15-én végzetes szerencsétlenség történt Baján. A 17 éves Ertl Dóra este a fürdőszobában rosszul lett, és a kinyitott gázcsapot már nem tudta elzárni. A vele otthon lévő nagynénje, mivel azt hitte, hogy Dóra a nővérénél van, nem kereste, és csak másnap reggel vette észre

Ertl József családjának sírja a Rókus temetőben (fotó: Jász Anikó)

a szerencsétlenséget. (1912-ben a bajai háztartásokban még csak világításra használták a gázt.) A húszas évek eleje is gyászt hozott a családba. Az édesanya, sz. *Horák Lenke* (1864) 1922-ben, a harmadikként született *Ilonka* (1897) 1923-ban 26 évesen követte őt a sírba.

Biztosan hiányérzetet keltene a Kedves Olvasókban, ha az Ertl család kapcsán nem ejtenék szót a bajaiak által Ertl-kertnek ismert belvárosi telekről, amely a Tóth Kálmán utca, a Petőfi Sándor utca és a Pázmány Péter utca által határolt telken volt, és a sírkő mellett a család nevét és emlékét őrzi. Baja legszebb belvárosi udvaraként említette mindenki az 1940-es években is. Ezt a szép, platánfákkal díszített kertet 1948-49-ben többször is megnyitották a város közönsége számára. Az árnyas kertben a fákra szerelt hangszórók segítségével klasszikus zenei hanglemezhangversenyt rendeztek. Az akkoriban még a fák tövében, a felszínen csordogáló Kenderes-patak partján a *János vitézt* és a *Sári bíró* című színdarabot elevenítették meg.

Ma a telek Tóth Kálmán utcai sarkán álló, egykori Ertl-házban bútorüzlet működik, a kertjében óvoda épült, és az öreg platánok alatt kisgyermekek játszanak.

Folytatjuk ■

„Mint oldott kéve, széthull nemzetünk...”

Külhoni magyar érmesek a nyári olimpiák történetében. 2. rész

Mayer János

■ I. A Kárpát-medence magyar olimpiaknjai (folytatás előző számunkból)

Csehszlovákia igazából a második világháború után zárkózott fel a komolyabb sportnemzetek közé; igaz, legfontosabb sportközpontjai nem a magyarlakta területeken alakultak ki. Így sokáig nem is nagyon beszélhettünk felvidéki magyar sikersportágakról, sokkal inkább egyes sikeres sportolókról, akiknek egy része eredményeit valamely nagy cseh vagy szlovák klub színeiben érte el.

Kiemelkedik közülük *Torma II Gyula* (Július Torma, 1922–1991) ökölvívó pályafutása. A felvidéki (párkányi) szülőktől származó sportoló Budapesten született (a szülők ott dolgoztak), és bokszolni is ott kezdett a legenda *Adler Zsigmond* szárnyai alatt. A világon egyedülként elmondhatta magáról, hogy az akkor még nagyon fiatal *Papp Lászlót* kétszer is le tudta győzni. (Fénykorukban többnyire nem egy súlycsoportban versenyeztek.) A második világháborút követő zűrzavaros, inflációs időszakban barátját, a szlovák ösöskel is rendelkező *Kubala László* labdarúgót követve a jobb anyagi lehetőségeket kínáló Csehszlovákiába tette át a székhelyét, és a prágai Dukla versenyzője lett. (Várakozásaival ellentétben ez nem hozott számára anyagi biztonságot, de az egyesülethez hű maradt.) Pályafutása során három olimpián vett részt, 1948-ban, Londonban a 67 kg-os súlycsoportban egészen az aranyéremig menetelt. Öt győzelmet kellett aratnia ehhez, mindjárt az első körben magyar ellenféllel akadt össze, a döntőben pedig pontozással győzött az amerikai *Horace „Hank” Harring* ellen. (Torma másik két olimpiáján – már egy súlycsoporttal feljebb – egyaránt a megosztott 5. helyen végzett.) Az 1949-ben Európa-bajnoki címet is nyerő Torma pályafutásának befejezése után edzőként tevékenykedett (egy ideig külföldön is), de életében eredményeihez méltó módon nem ismerték el.

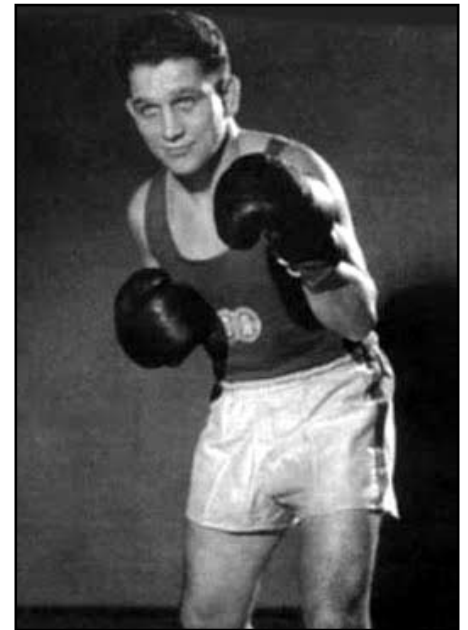
Némileg hasonló a története az 1972-es, müncheni olimpián bronzérmes távolugrónak, *Kucman Évának* (Eva Kucmanová-Šuránová, 1946–2016) is. A sokoldalú atléta Ózdon született, de szülei 1947-ben a csallóközi Nagyabonyba költöztek; atletizálni Dunaszerdahelyen kezdett, fénykorában a pozsonyi Sláviában versenyzett. A távolugrás mellett gát- és síkfutásban, valamint ötpróbában is nyert csehszlovák bajnoki címet. Münchenben 667 cm-es országos csúcscsal lett harmadik, a győzelmet a nyugatnémet

Heide Rosendahl szerezte meg. Kucmannak volt egy, végül érvénytelennek minősített újrása, amely a győzelemhez is elég lett volna, de állítása szerint a német versenybírók megfosztották ennek a lehetőségétől. 1974-ben Kucman második lett az Európa-bajnokságon a magyar *Bruzsenyák Ilona* mögött, de később ilyen szintű eredményeket már nem tudott elérni.

A csehszlovák atlétika másik kiemelkedő magyar alakja a felvidéki Csallóközkürtről származó *Bugár Imre* (Imrich Bugár) diszkoszvető, aki az 1980-as moszkvai olimpián szerzett ezüstérmét. A hatalmas termetű (196 cm, aktív korában 120 kg) atléta legnagyobb sikereit a Dukla Prága színeiben aratta. Éveken át a világ egyik legjobb diszkoszvetője volt: 1982-ben Európa-, 1983-ban világbajnokságot nyert. 1984-ben élete formájában volt, ám a szocialista országok bojkottja miatt mégsem lehetett ott a Los Angeles-i olimpián – az ottani győztest abban az évben 11-szer verte meg. 1980-ban, Moszkvában még fiatal versenyzőnek számított, ám sokak szerint csalás fosztotta meg az aranyéremtől: a hazai *Viktor Rascsupkin* eredményét „felülmérték”, míg fő vetélytársait alul. (A sértettek igazát bizonyítani tudó felvételek másnapra „eltűntek”.) Persze az akkor egyéni csúcsot dobó Bugár nem lehetett elégedetlen, és azt gondolhatta, hogy az élet később kárpótolja majd, de következő két olimpiai részvétele (1988, 1992) idején már nem tudott ugyanazon a szinten teljesíteni. Sportpályafutásának befejezése után is Prágában maradt, előbb egykori egyesületének vezetésében vállalt szerepet, később rövid ideig politikai pályára is lépett, de aztán visszatért a sportvezetéshez.

Az 1993-tól önállósult **Szlovákia** első olimpiai érmese a kassai sportlövő *Gönci József* (Jozef Gönci) volt, aki 1996-ban Atlantában a kisbű sportpuska 50 méteres fekvő számában szerzett bronzérmét. A felvidéki sportember pályafutása során öt olimpián vett részt, és 2004-ben újabb bronzot akasztottak a nyakába, ezúttal a 10 m-es légpuska versenyszámban. A beszercebányai klub színeiben versenyző Gönci 1998-ban világbajnok is volt (kisbű sportpuska összetett), 1999-ben Szlovákiában Az Év Sportolójának választották, 2012-ben pedig ő vitte országát zászlaját a londoni játékok megnyitóján. (Gönci egyébként szlovák anyanyelvű, de magyarul is beszél, és természetesen magyar felmenői is vannak.)

A szlovák sport egyik újkori sikerágazata a

Torma Gyula, London csehszlovák ökölvívó bajnoka

kajak-kenu, amelyben kiemelkedő szerepe van felvidéki magyar edzőknek és versenyzőknek és különösen a révkomáromi sportklubnak. A sportág népszerűsítésében nagy szerep jutott a három olimpián is szereplő, világbajnok *Szabó Attilának*, bár ő olimpiai érmet nem szerzett. Az utána következő generáció azonban világbajnoki címek és helyezések mellett az olimpiai érmek sorát is gyarapította. A szinte csak magyarokból álló szlovák kajak négyes három olimpián (2004, 2008, 2016) is dobogóra állhatott; *Vlček Erik* mindháromszor, *Riszdorfer Mihály* és *Riszdorfer Richárd* és *Tarr György* kétszer, *Linka Tibor* pedig egyszer volt az éremszerző egység tagja. (A tagok összesen 14 világbajnoki címet szereztek.) A *Riszdorfer* testvérek mára visszavonultak, és elszakadtak sportáguktól, a komáromi *Vlček*, *Tarr* és a somorjai *Linka* még ma is versenyez; lehet, hogy a tokiói olimpián is látjuk őket.

A titói **Jugoszlávia** nem feltétlenül tartozott az olimpiai sportnagyhatalmak közé, bár labdajátékokban (kosárlabda, vízilabda, röplabda, kézilabda) hagyományosan a legjobbak közé tartoznak. Többszörös győztes csapataik azonban nagyrészt délszláv sportolókból álltak, magyarokat csak elvétve találni köztük. Az 1948-ban aranyérmes labdarúgócsapatuk keretének például két magyar tagja (*Takács József* és *Pálfi Béla*) is volt, de az olimpiai tornán egyikük sem lépett pályára. (Az 1960-as olimpián 3. helyezett csapatban szereplő, gyurgyevói születésű *Silvester Takač* viszont

magyaros neve ellenére ruszin nemzetiségű volt.) Női kézilabdában az eszéki *Ilés Katica* (Katica Ileš) viszont meghatározó tagja volt a Moszkvában ezüstérmes csapatnak. Az ekkor már pályafutása végéhez közeledő, 1973-ban világbajnok játékos 17 évig volt válogatott, hosszú időn át a nemzeti csapat kapitánya volt. (201 mérkőzésen 345 gólt szerzett.) Moszkvában már nem rá épült a csapat, de így is minden mérkőzésen játszott, és 9 gólt szerzett. Aktív pályafutásának befejezése után egy ideig a japán válogatott segédedzője volt (két évig ott légióskodott), majd az eszéki utánpótlásban és tomatanárként kezdett dolgozni. 1999-ben horvát életműdíjat kapott. Kis híján lett még egy délvidéki magyar érmes női kézilabdában: az adai *Galic Zita* biztos pontnak számított az 1984-es olimpiára készülő, és ott végül a foghíjas mezőnyben aranyérmes jugoszláv csapatban, de egy súlyos kézsérülés miatt lemaradt a Los Angeles-i játékokról. Négy év múlva, Szöulban is csapattag volt még, de akkor a „plávik” a negyedik helyre szorultak. A két évvel korábban világbajnok jugoszláv férficsapat viszont odaért a dobogóra, és a 3. helyezett csapatnak tagja volt a bezdáni *Holpert József* is. Az ekkor a Crvenka (Cservenka) csapatában játszó Holpert éveken át oszlopa és kapitánya is volt a válogatottnak; Szöulban minden mérkőzésen játszott, és összesen 15 góllal terhelte meg az ellenfelek – köztük a bronzmérkőzésen a magyar válogatott – hálóját. Az 1988-ban a Vajdaság legjobb sportolójának választott Holpert 129-szer volt jugoszláv válogatott, és egészen 48 éves koráig játszott. (Azonos nevű fiából is kiváló kézilabdázó lett, unokaöccse, *Holpert Ervin* pedig kajakosként szerepelt a 2012-es olimpián.) Bezdánban – a

A müncheni érmes felvidéki távolugró, Kucman Éva

Az amerikai kards csapat 1948-ban, benne két magyarral, Nyilas Tiborral és Woititz Györggyel

település többi olimpikejével együtt – emléktáblát állítottak a tiszteletére.

Az 1988-ban olimpiai ezüstérmes jugoszláv női kosárlabda-válogatott tagja volt a topolyai születésű, Szabadkán felnövő, de ebben az időben a belgrádi Crvena zvezda színeiben pattogató *Wild Eleonóra* (Eleonora Vild) is, akinek édesanyja magyar, apja német nemzetiségű volt. Az olimpia idején alig 19 éves irányító-bedobó világbajnokságon és Európa-bajnokságon is szerzett ezüstérmet, de a jugoszlávokat sújtó embargó miatt 1991 után további világversenyeken már nem vehetett részt. 1998-ig tartó pályafutása során Magyarországon (Diósgyőrben) és Németországban is játszott. Jelenleg Belgrádban él.

Jugoszláviában, majd az önállóvá váló **Szerbiában** a birkózás afféle „magyar szárnak” számított, hiszen legjobb versenyzőik zöme a Vajdaságból került ki. Ezen belül is különleges helye van a zentai sportklubnak, amely olimpikeknek egész sorát nevelte ki; igaz, éremig csak kevesen jutottak el közülük. A jugoszláv birkózás egyik első nagy egyénisége a nemesmiliticsi *Horvát István* (Stevan Horvat, 1932–2018) volt, aki hosszú pályafutása során kétszer volt világ- és háromszor Európa-bajnok, ám az olimpiákon kezdetben nem volt szerencséje, Tokióban sérülés miatt szorult az ötödik helyre. 1968-ban, Mexikóvárosban 36 évesen indult el a kötöttfogású 68 kg-os súlycsoportban. Itt egy győzelem után kikapott régi vetélytársától, a szovjet *Szapunovtól*, majd három újabb győztes csata után kétszer is döntetlent ért el egy japán és egy görög riválissal szemben. A körbeveréseknek köszönhetően végül a japán *Munemuráé* lett az arany-, Horváté az ezüstérmes. „Ez életem legboldogabb pillanata. Mindent feláldoztam az olimpiai éremért, és most sikerült” – mondta az eredményhirdetés után. Boldogságát fokozta, hogy néhány órával később a

magyar *Varga János* aranyérmet nyert, s a tiszteletére a csarnokban eljátszott magyar himnuszt a magáénak is érezte. Horvát „Pista” sikerével először nyert egyéni olimpiai érmet magyar sportoló jugoszláv színekben. Életpályája birkózásikereitől függetlenül is izgalmas; a 60-as években még asztalosként dolgozó versenyző utóbb az újvidéki Testnevelési Főiskola tanára lett, aki magyar nemzetiségű hallgatóit mindig anyanyelvükön vizsgáztatta. A jugoszláviai magyar birkózás másik olimpiai érmét a zentai *Törtei József* (Jožef Tertei) szerezte a 100 kg-os kötöttfogásban az 1984-es Los Angeles-i játékokon. Az akkor 24 éves versenyző esélyesként indult, hiszen az előző évi világbajnokságon ezüstérmes volt, és a szovjet tábor nagy részének bojkottja miatt a legjobbak közül sokan hiányoztak a mezőnyből. Első két mérkőzését ennek megfelelően meg is nyerte, ám utána nyert állásból kikapott a hazai, korábban inkább szabadfogásban versenyző *Greg Gibsontól*. Utána hiába verte meg görög ellenfelét, csak a bronzéremre lehetett esélye, mert legyőzője kikapott a későbbi győztes román *Andreitől*. Törtei súlycsoportjában még éveken át a világ élmezőnyébe tartozott: 1986-ban Európa-bajnok volt, kontinensbajnokságon szerzett ezüst- és bronzérmes is, a szülői olimpián az ötödik helyen végzett. Nemzetközi versenyzői pályafutása után még éveken át birkózott az első- és másodosztályú német csapatbajnokságban.

1992-ben jugoszláv csapatok a délszláv háború miatt nem szerepelhettek a barcelonai játékokon, egyéni sportolók azonban az olimpiai zászlók alatt elindulhattak. Így esett, hogy a „független csapat” első olimpiai érmét egy délvidéki magyar sportlövő, a zombori *Binder Aranka* szerezte meg a 10 méteres légpuska versenyszámban. (A játékokon ez a szám ért véget először.) A döntőbe csak ötödikként kva-

lifkáló, akkor 26 éves versenyző a fináléban a második legjobb teljesítményt nyújtotta, pedig fegyvere csak az utolsó pillanatban érkezett meg. (A helyszínen edzeni nem is tudott.) Teljesítménye az akkori szabályok szerint a bronzéremre volt elég. Az ekkor már Újvidéken élő sportoló még két olimpián vett részt, és a nemzetközi élmézőnybe tartozott, de hasonló sikereket később már nem ért el. A ma is Újvidéken lakó olimpiakon a város sportéletének egyik irányítója, magyar állampolgársága is van, nemzetközi versenybíróként is dolgozik.

„Kis-Jugoszlávia” az 1990-es években emelkedett röplabda-nagyhatalommá, és korábban elképzelhetetlen sikereinek egy magyar kovácsa is volt: a szabadkai *Mester Gyula* (Đula Mešter) három olimpián is szerepelt: 1996-ban a bronzérmes, 2000-ben a játékokat megnyerő csapat meghatározó tagja volt. Sydney idején már a görög AEK Athén játékosa volt. A plávik ugyan két vereséggel kezdték az olimpiát, de utána annyira formába lendültek, hogy senki sem tudta megállítani őket, és az elődöntőben, illetve a döntőben visszavágtak a csoportkörben őket legyőző olaszoknak és az oroszoknak is. Mester Gyula a két olimpiai medálián kívül további 7 világversenynen volt érmes csapat tagja (2001-ben Európa-bajnokságot is nyertek), az athéni olimpián 5. helyezett csapatban is szerepelt. Összesen 13 évig, 275-ször volt jugoszláv, majd szerb válogatott, hosszú éveken át légióskodott Olaszországban is. A magyar állampolgársággal is rendelkező sportoló ma a Szerbiai Röplabda Szövetség alelnöke.

A **Szovjetunió** színeiben két kárpátaljai magyar sportoló mondhatja magát olimpiai érmesnek, mindkettő labdarúgásban: a munkácsi *Beca József* 1956-ban volt a végső győztes „szbornaja” tagja, míg az ungvári származású *Szabó József* 1972-ben lett 3. a szovjet csapattal. A nagyválogatottban utó-

bi futott be nagyobb karriert: ott volt az 1962-es és az 1966-os világbajnokságon, a Dinamo Kijev csapatával négyszeres szovjet bajnok volt, a nemzeti csapatban 40-szer szerepelt. Edzőként több klubot is irányított, két ízben volt Ukrajna szövetségi kapitánya is. Több ukrán állami kitüntetés birtokosa, Kijevben él. Beca (1929–2011) kétszer szerepelt a szovjet nagyválogatottban (ekkor a CSZKA Moszkva játékosa volt), de egy súlyos sérülés miatt hamar vissza kellett vonulnia. Edzőként a Szovjetunió mellett Lengyelországban is dolgozott; 1997-ben Munkács díszpolgára lett.

II. A diaszpóra olimpiai érmesei

Nyugati országok színeiben is bőséggel található magyar (származású) olimpiai érmes-szerzőket. Közülük a legtöbben az **Egyesült Államok** színeiben indultak az olimpián. Már az 1904-es, Saint Louis-i játékokon szerepelt magyarországi felmenőkkel bíró érmes. A bemutató jelleggel megrendezett kosárlabdatornán csak amerikai klubcsapatok szerepeltek, és a 3. helyezett *Missouri Athletic Club* csapatában játszó *Herman Waldman*ról tudható, hogy 1881-ben „valahol Magyarországon” született.

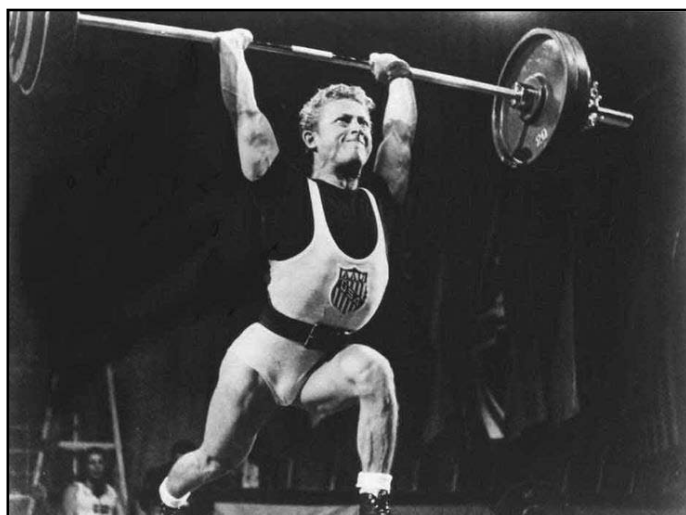
Az 1920-as éveknek két amerikai csillaga is rendelkezett magyarországi kötődéssel. A sportlövő *Morris „Bud” Fisher* (1890–1968) ugyan már az ohioi Youngstownban született, ám szülei a kárpátaljai Rahóról vándoroltak ki, magyar anyanyelvű zsidók voltak. Két olimpián

A sokszoros világbajnok és olimpiai érmes szlovákiai magyar kajaknégyes

Temesvár városrésze) anyakönyveztek Weisz Müller Jánosként. A német anyanyelvű bánáti család a kis „Hansi” féléves korában kivándorolt Amerikába, és néhány év után Chicagóban talált otthonra. A kisgyermekként nyelvi és beilleszkedési nehézségekkel küzdő fiú utóbb igyekezett letagadni szülőföldjét, amelyhez semmiféle személyes emlék nem fűzte. A sokféle nehézséggel, betegséggel terhelt, az iskolát korán abbahagyó, a teljes lecsúszás szélére sodródott fiatalember orvosi tanácsra kezdett el úszni, s hamarosan a világ legjobbja lett belőle. Az 1924-es párizsi olimpiára már világsúcstartóként, friss amerikai állampolgárként érkezett, és három aranyérmet (100 és 400 m-es gyorsúszás, 4×200 m-es gyorsváltó) szerzett, valamint tagja volt a bronzérmes amerikai vízilabdacsapatnak is. (100 m-en ő úszott először 1 percen belül a világon.) 1928-ban 100 m-en – a magyar *Bárány Istvánt* megelőzve – és a váltóban megvédte bajnoki címét, 400-on nem indult. Nagyjából egy évtizedig tartó sportpályafutása alatt hivatalosan 51 világsúcstot úszott; bekerült az úszók nemzetközi dicsőségcsarnokába is. Az 1930-as években – inkább testalkata, mintsem színészi képességei miatt – Hollywood is felfedezte magának: egyebek mellett 12 filmben ő alakította *Tarzan* szerepét. Mindezek ellenére teljesen elszegényedve halt meg egy mexikói időségek otthonában.

A következő amerikai magyar sikerre 1948-ig kellett várni: a Londonban bronzérmes amerikai kardcsapatnak két magyar tagja is volt: *Nyilas Tibor* (1914–1986) és *Woittitz György* (George Worth, 1915–2006). A Budapesten született Nyilas a Santelli-féle iskolában kezdett el vívni, de 1939-ben a zsidótörvények korlátozásai miatt fiatal orvosként szűkültek a lehetőségei, így elhagyta az országot, és New York államban telepedett le. Vívásban hétszeres amerikai bajnok lett, 1960-ig minden olimpián szerepelt, 1948-ban egyéniben a 7.

Ike Berger, Melbourne, Róma és Tokió amerikai magyar bajnoka

helyen végzett. Woittitz csaknem ugyanezt az utat járta be, csak ő már 1937-ben emigrált, bár egy ideig Kubában élt és vívott (az USA éppen nem fogadott zsidó bevándorlókat). 1940-ben érkezett az Államokba, részt vett a 2. világháborúban, majd visszatért a vívóhoz, és összesen 14 bajnoki címet nyert. 1960-ig minden olimpián ott volt, 1948-ban egyéniben az 5. helyen végzett. (Miután ezt az olimpiát *Gerevich Aladár* nyerte, *Kovács Pál* pedig 3. lett, négy magyar szerepelt a legjobb hét között!) Worth – 1944 után maga is ezt a nevet használta – sportos pályájának befejezése után lakhelye, Orangeburg mentő- és tűzoltóparancsnoka volt, de az amerikai vívásban is aktív maradt.

Szintén az emigráns magyar zsidóság sorából származott *Isaac „Ike” Berger* súlyemelő, aki az 1956-os olimpián győzött, 1960-ban és 1964-ben második lett a 62 kg-os súlycsoportban. Édesapja rabbi volt, aki Magyarországról az akkor még brit fennhatóság alá tartozó Palesztinába vándorolt ki, fia 1936-ban, Jeruzsálemben született. 1949-ben New Yorkba költöztek, Ike ott ismerkedett meg a súlyemeléssel. 1956-ban új világcsúccsal (352,5 kg) nyert a melbourne-i olimpián, később még három világbajnokságot nyert, összesen 10 világcsúcsot állított fel. Versenyzői karrierjének lezárulta (1964) után a New York-i College of Music kántora lett.

1964-ben amerikaiként két olyan sportoló is olimpiai érmes lett, aki sportpályafutását még Magyarországon kezdte, de 1956 után elhagyta az országot. *Pesthy Pál* (Paul Pesthy, 1938–2008) idehaza ígéretes öttusázó volt, de Amerikában letelepedve pályáját párbajtőrözőként is folytatta, és új hazáját két sportágban négy olimpián is képviselte. (Sőt, a Moszkvára készülõ keretnek is tagja volt, de oda az amerikai bojkott miatt nem juthatott el.) Érmes 1964-ben nyert a második helyezett öttusacsapat tagjaként, épp a lövészetben betlizõ magyarokat megelőzve.

A még létező Jugoszlávia olimpiai érmes sportlövõje, a zombori Binder Aranka

Szabó József a szovjet labdarúgó-válogatott mezében

Párbajtőrben ötszörös amerikai bajnok volt, világbajnokságokon még kétszer szerzett érmes. Visszavonulása után a San Antonio College testnevelési fakultásán dolgozott. A Sárváron született *Zimonyi* (eredetileg: *Zverzsina*) *Róbert* (1918–2004) már magyar színekben is sikeres evezős volt; két olimpián is szerepelt: 1948-ban a bronzérmes kormányos kettes tagja volt. 1956-ban a magyar evezősök nem utaztak Melbourne-be, ő viszont rövidesen elhagyta az országot, és 1962-ben amerikai állampolgár lett. 46 évesen még be tudta verekedni magát az amerikai válogatottba, és 1964-ben Tokióban kormányosként aranyérmes lett a nyolcasok versenyében. (Ez volt az első alkalom, amikor az országot nem egyetemi csapat, hanem egy egyesület, a New York-i *Vesper Boat Club* képviselte.) Később még Pánamerikai Játékokon is szerzett aranyérmes. A versenyzést az évtized végén fejezte be, utána könyvelő lett egy fémipari cégnél, idős korában feleségével Floridába költözött. Szülővárosában 100. születésnapján emléktáblát avattak tiszteletére.

Az 1972-es olimpia legnagyobb sztárja *Mark Spitz* úszó volt, aki Münchenben összesen 7 aranyérmes szerzett gyors- és pillangóúszásban, valamint három váltó tagjaként. (Váltóban már 1968-ból is volt két aranyérmes, továbbá egy egyéni ezüst- és bronzérmes is.) Négy

egyéni számban előtte úszásban senki nem nyert olimpiát. Spitz apai ági dédszülei (*Spitz Náthán* és *Elefánt Terézia*) és még további rokonaik 1903-ban vándoroltak ki Magyarországról (Nyírkárszról), hogy a Kaliforniában ebben az időben szerveződõ ortodox zsidó agrárközösséghez csatlakozhassanak. A kaliforniai Modestóban, 1950-ben született dédunoka is tudott ősei magyar származásáról. A nyelvet ugyan nem beszéli, viszont élénken érdeklődik származási helye iránt. Bár eredetileg fogorvoslást tanult, miután 22 évesen visszavonult, a film- és reklámszakmában helyezkedett el, később ingatlanügynökséget vezetett.

A kosárlabda nem mondható éppen magyar sikersportágnak, de amerikai színekben így is van egy olimpiai bajnokunk. Az 1976-ban az olimpiai tornát veretlenül megnyerő Egyesült Államok csapatának tagja volt ugyanis *Ernie Grunfeld*, aki 1955-ben, Szatmárnémetiben született Grünfeld Ernő néven egy magyar anyanyelvű zsidó családban. Kilencéves volt, amikor szüleivel és öccsével – a tervezett Izrael helyett – Amerikába települtek. A kosárlabda a feketék térhódítása előtt a szegény bevándorló zsidó gyerekek sportja volt elsősorban, és a zsidó iskolák (a jesivák) is építettek csapatokat. Grunfeld is innen indult, de tehetsége főleg a Tennessee Egyetemen bontakozott ki, és – miután megkapta az állampolgárságot – így kerülhetett az akkor még kizárólag amatőrökből álló amerikai olimpiai válogatottba. Diplomájának megszerzése után az NBA-ben profi szerződést kapott, és a ligában egészen 1986-ig játszott a *Milwaukee Bucks*, a *Kansas City Kings*, végül a *New York Knicks* színeiben. Később is a sportban maradt: televíziós elemzőként, sportigazgatóként is komoly sikereket ért el.

Folytatjuk ■

„A világon egyetlen legális drog létezik: a bűvárkodás!”

Szathmári Zsolttal merülésekről, mentésekről, élettpasztalatokról

■ Tizenkétezer merült óra után hagyta abba a számolást – a merülést természetesen nem – SZATHMÁRI ZSOLT. A bajai bűvár és vízimentő két évvel ezelőtt országos hírnévre tett szert, amikor csapatával együtt részt vett a Dunán szerencsétlenül járt Hableány hajó maradványainak és áldozatainak felszínre emelésében, városunkban azonban már az előtt is mindenki ismerte a Havarria Katasztrófaelhárító Közhasznú Egyesület alapító vezetőjeként. Manapság főként ipari bűvárként és irányítóként dolgozik, de oktat bűvárokat és vízimentőket, gyerektáborokat szervez, mozgássérülteknek tart bűvártanfolyamot, és továbbra is tele van tervekkel. Jelen beszélgetés során több mint harminc éves pályafutása tanulságait tekintettük át.

Sándor Boglárka

■ – Hajdúszoboszlón születtem és nőttem fel, nagyon szép furdóváros. Szerettem a vizet, szívesen úsztam, versenyeztem is, de nem tartoztam a legjobbak közé, sokáig inkább kispados voltam. Egyszer egy versenyen az egyik edző biztatására kipróbáltam az uszonyos úszást, ami annyira jól ment, hogy a már tapasztalt uszonyosokra is azonnal rávertem fél testhosszal, így végül ennél maradtam. Mivel elkezdett érdekelni, utánanéztam, hogyan lehetek bűvár. A katonaságnál nyílt erre lehetőség, ezért Orosházára katonai középiskolába iratkoztam, kimondottan katonai bűvárnak jelentkezve. Miután ott végeztem, Szentesen töltöttem három évet a folyami flottillánál, majd egy évet Budapesten, a tűzseréskénél. Utána kértem bűvárállomás-parancsnoki beosztást, hogy végre abban dolgozhassam, amit igazán szeretek. Kínáltak helyet Budapesten, Győrben, és említették Baját is a Türr István Műszaki Ezred kapcsán. Megnéztem az összeset, de amikor lejöttem Bajára, el-tévedtem a Szentháromság tér körül. Akkor leültem a Sugó-parton, és eldöntöttem, hogy innen már nem megyek tovább. Megkaptam a beosztást, és elkezdtem dolgozni a Türr István Műszaki Ezrednél bűvárállomás-parancsnokként. Több bűvárt, akikkel a mai napig együtt dolgozom, akkoriban ismertem meg: sorkatonáim voltak, vagy tanítottam őket. A délszláv háború után épp lent voltam a határnál figyelni Vojislav Šešelj vajdát, és amikor hazatértem a szolgálatból, egyik napról a másikra felszámolták a laktanyát, majd közölték velem, hogy megszüntették a bűvár beosztást. Akkor leszereltem, és átmentem a civil szférába. A Magyar Bűvár Szövetségben a legmagasabb oktatói szintig jutottam, elkezdtem sportágban is oktatni a bűvárokat. Közben azonban számtalan mentésben is részt vettem. Láttam az ágazat hiányosságait, ezért behoztam a nemzetközi ERDI katasztrófavédelmi bűvárképzési rendszert. Ennek Magyarországon én vagyok az egyetlen oktatója, és szeretném

ennek megfelelő nemzetközi szintre hozni az ágazatot. Elvégeztem a gyerekbűvár-oktatói képzést, tavaly pedig a bűvárszövetséggel három kollégával vettünk részt a svájci oktatók által tartott mozgássérültbűvár-oktató képzésen. Mindig érdekelt, hogyan lehet a szakma minden oldalát feltérképezni. Rengeg képzést elvégeztem, a vízimentő-oktatást is nemzetközi alapokra helyezve végzem. Mivel Baja vízparti város, elég sok a munkánk, és országosan is ismertté váltunk komoly esetek kapcsán. Három éve a bajai hídnak ütközött és elsüllyedt egy gabonával megrakott 650 tonnás uszály, kilenc nap alatt mentettük ki. Hídépítésekénél is ott vagyunk, katonabűvárként is dolgozunk, de gyakran veszünk részt civilként lőszermentesítési feladatokban is, a honvédségnél ugyanis kimaradt egy generáció. Minket kivettek a rendszerből, és eltelt tíz év, mire rájöttek, hogy azok az oktatók, akiket elküldtek, nem kaptak beosztást, így nem tudtuk átadni a tudásunkat a honvédség keretében.

– Hány éve vagy a pályán?

– 54 éves vagyok, és húsz lehettem, amikor először palack volt a hátamon. Tizenkétezer merült óráig még vezettem a nyilvántartásomat, utána már nem foglalkoztam ezzel. Sokan nem is hitték el, hány órám van, pedig annak idején a honvédségnél napi 8-9 órát is merültünk, bőven volt lehetőség gyakorolni. A nagyobb ipari bűvármunkák is víz alatt töltött órákat jelentettek, nagyon sok tapasztalattal. Mindig vittem magammal a kollégákat, tanítványokat, és mai napig is ők az erős mag, ha komoly feladatról van szó.

– Milyen gyerek voltál?

– Nagyon rossz. Édesanyám, aki óvónőként dolgozott, gyakran mesélte: nem tudott annyi kávéit vinni a kollégaóneik, hogy ne haragudjanak rám. Afféle igazmondó juhásznak tartottak, aki mindig kimondta az igazságot, ezt pedig a felnőttek többnyire nem tolerálják. Ezzel együtt is csodálatos gyerekkorom volt. A szüleim mai napig szerelmesek egymásba.

Szathmári Zolt

Ma már egy otthonban élnek, de ha apu pl. kimegy néhány percre a házból, akkor is ír anyunak néhány kedves sort. Édesapámmal különösen jó a kapcsolatom; ha csak tehetem, naponta beszélünk telefonon. A gyerekkori tulajdonságomat a mai napig is megőriztem, szókimondó vagyok, emiatt nem is túl könnyű velem együtt dolgozni. Maximalista vagyok, és ugyanezt várom el másától is. Persze, nem vagyunk egyformák, de akik nálam tanultak vagy dolgoztak, azok bárhol megállják a helyüket.

– A családod mit szólt, amikor kiderült, mivel szeretnél foglalkozni?

– Féltettek, de nem beszéltek le, inkább biztattak. Látták, hogy komolyan ezt akarom. Édesapám gyakran mondta: „Nyugodtan indulj el, fiám, mert mindenki annyi terhet kap, amennyit elbír a vállán!” Arra is figyelmeztetett, hogy az életben nagyon is működik a bumeráng-effektus: aki rosszat tesz, előbb-utóbb visszakapja. Látták rajtam a lelkesedést, és örültek neki. Akkoriban még nem lehetett ebből megélni, de én mindig is szép szakmának tartottam. Persze, vannak kellemetlen részei, pl. amikor szennyvízbe vagy annál is durvább anyagba kell merülni, és a lőszer- robbanó-mentesítés sem egyszerű. Azt sem állítottam soha, hogy nem félünk, mert aki ilyet mond, az örült vagy hazudik. Mindenki fél, de tudni kell kezelni, mindannyian folyamatosan dolgozunk ezen. Egyszer volt egy komoly bűvárbalesetem – ebből maradt vissza az enyhe beszédhibám –, akkor elgondolkodtam, hogy folytassam-e vagy sem, de volt egy nagyon jó oktatóm, aki egy hét múlva beparancsolt a vízbe, tudva, hogy ha akkor nem megyek

vissza, akkor többet soha. Visszamentem, és ezzel el is dőlt a folytatás. A beszédhibámat eleinte a honvédségnél nehezen kezelttem, hiszen ott a vezényszavak miatt nagyon fontos a tiszta beszéd, de végül is sikerült úrrá lenni rajta, bár bizonyos dolgoktól mai napig szorongok. Pl. amikor a *Hableány* mentését irányítottam, és szóltak, hogy nyilatkoznom kell a tévének, az nekem szinte nagyobb kihívás volt, mint maga a mentés.

– Emlékszel az első merülésedre?

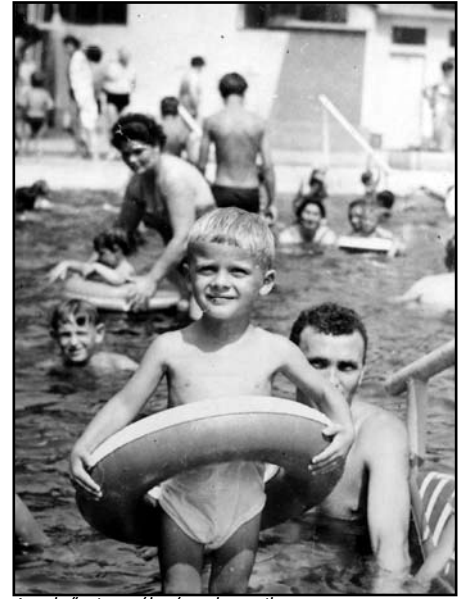
– Húszéves voltam, és medencében merültünk egy orosz AV3-as készülékkel. Hatalmas élményt jelent megtapasztalni, hogy lehet időzni a víz alatt, és nem kell feljönni, mert kap az ember levegőt. Ezt látom a kisfiamon is: hatéves múlt, még nem is tud igazán úszni, de ha beül a palackkal a medence aljára, jó ideig nem akar feljönni. Ez az egész sport nagyon érdekes, és az emberek többnyire nincsenek tisztában vele. Azt szoktam mondani: a világon egyetlen legális drog létezik, ez pedig a búvárokodás. Azért nevezzük drognak, mert súlytalanságban lebegünk a vízben, közben nagy mennyiségű endorfin hormon szabadul fel a szervezetünkben. Ha tíz méter alá merülünk, és ott hosszabban időzünk, akkor a vérben fölhalmozódik a nitrogén-oxid, amitől boldognak érezzük magunkat. Ilyenként ez nem is annyira sport, inkább víz alatti természetjárás. De a sportok között is a legjobb, mert az emberek minden egyes sportágban egymás ellen küzdenek, itt pedig csak egymásra figyelünk és vigyázunk. Felelősséggel tartozunk egymásért, hiszen egy bűvár nem bűvár: csak két bűvár egy bűvár, mert kettésével merülünk.

Aprócska kolléga társaságában a budapesti New York kávéház előtt

– Mennyi időbe telik megtanulni az alapokat?

– Elsietni semmiképp nem szabad, mert azzal csak ártunk az ügynek. A búvársport nem olcsó, és ha valaki szeretné pl. egy családi nyaralásba beiktatni a kipróbálást valahol külföldön, az nem túl szerencsés. Az alapokat anyanyelven célszerű megtanulni: uszodában, védett környezetben, utána kis mélységben, megélve a jelentkező félelmeket, az első lélegzetvételt a víz alatt, amikor még nem a felszabadultság a jellemző. Amikor hozzám jönnek tanulni, látom a képességeket. Mindenkivel másként kell foglalkozni. Van, akinek az első merülésnél még végig fogni kell a kezét, de olyan is van, aki már a második-harmadik alkalommal ráérez, és eljut arra szintre, hogy ha búvárokodás közben kirántom „véletlenül” a szájából a biztonságot adó reduktort, akkor nem pánikol be, hanem mosolyog egyet, megkeresi és visszateszi. Ilyenkor tudom, hogy innentől kezdve ha lemegy, akkor meg fogja látni odalent a szépet: nemcsak a bálnát, hanem a kis csikóhalat is. Ezzel szemben áll az eset, hogy valaki befizet egy egyiptomi útra, ahol félig angolul, félig arabul elhadarják neki két óra alatt azokat a tudnivalókat, amelyeket én egy hét alatt tanítok meg. Nincs lehetőség kétszer se gyakorolni, gyorsan lerángatják a mélybe, hogy mindenki legyen túl rajta, készítenek róla három fotót, amelyet kitehet a közösségi oldalára, de kijön a vízből igazi élmény nélkül, és megállapítja, hogy ez nem neki való. Aki azonban rászánja a megfelelő időt, az megéri az ízét is. Emiatt is ragaszkodtam ahhoz, hogy mozgásszerűlt, akadályozott embereknek is adjuk meg a lehetőséget a merülésre. Nekik eleve alacsony az önértékelésük, de amikor rájuk adjuk a kézi uszonyt, és betesszük őket a vízbe, éppúgy lebegnek, mint bárki más. Akkor azt élik át, hogy képesek ugyanarra, amire más is, ettől pedig erősödik az önbizalmuk. Számomra sajnálatos, hogy ezekben a dolgokban az emberek már egyre kevésbé látják meg az értéket. Nemrég egy fiatalember mondta nekem, hogy szívesen jelentkezett volna vízimentőnek, de nem tudott eljönni a képzésre, mert abban az időben épp diákmunka keretében polcokat töltött fel áruval az egyik nagyáruházban. Ez rossz szemlélet, mert abban a pillanatban csak az volt fontos számára, hogy mennyi pénzt kap a pakolásért, a tanfolyamon azonban ennél sokkal többet kaphatott volna. Pl. annak a képességét, hogy valakit ki tud menteni a vízből, mint az az egykori tanítványom, aki nemrég hívott fel, hogy megköszönje, amire tanítottam, mert annak a segítségével tudta kimenteni a kisfiát a Tiszából. Ezt a tudást tovább is lehet adni, de az élet bármely más területén is használható készségeket erő-

Az első vizes élmények egyike

sít meg. Hatalmas jellemformáló erővel bír, a szülők mégis inkább elküldik a gyereket polcot pakolni.

– Mikor volt az első olyan merülős élményed, amikor már kitágult számodra a világ?

– A honvédségi búvárokodás kemény volt. A magyar vizekben nem túl jók a látási viszonyok, ritkán lehet látni nagy távolságokra a szennyeződés, az uszadék, nyaranta pedig a kék és barna algák miatt. Még a Balaton sem túl jó ebből a szempontból, de amikor nyaranta elmehettem az Adriára, aztán a Vörös-tengerre, ott már valóban kitágult a világ. Persze, előnye is van mindennek. Amikor Horvátországban részt vettünk a csapatommal egy kikötő építésében az Adrián, több nemzet búváraival dolgoztunk közösen. A horvát búvárok eleinte nevettek rajtunk, mondván, mit akarnak itt a magyarok, még tengerük sincs...! Aztán két hét múlva szólt a főnökük, hogy azt kéri, dolgozzunk kicsit lassabban, mert nem bírják a tempónkat. Eleinte nem értettem, mi a gond, de aztán rájöttünk: mi itthon megszoktuk, hogy rossz látási viszonyok között kell teljesíteni, itt pedig annyira tiszta volt a víz, hogy sokkal gyorsabban haladtunk. Nyilván a horvát bűvár sosem dolgozott a Dunában, se iszapos vagy szennyvízben, és nem értette, mi hogyan bírjuk ezt a tempót. Ekkoriban már túrákat is szerveztem a Vörös-tengerre, Egyiptomba, Jordániába, a Zöld-foki szigetekre: nagy csapatokat vittem, rengeteg barátot szereztem, sokfelé megfordultam a világban. Nagyon emlékezetes volt, amikor három társammal egy orosz naszádból átalakított sétahajóval végigmentünk a Dunán, a Fekete-tengeren, az Égei-tengeren, a Márvány-tengeren, vissza az Adriára a Boszporuszon keresztül két és fél hónapon át, és végigmerültük az egészet.

A búvártúrákat épp a vírushelyzet előtt hagytam abba. Elkezdtünk különféle gyerektáborokat szervezni (bátorság tábor, vízikaland tábor stb.), és azt vettem észre, hogy sokkal jobban érzem magam ebben, mert nagyon sokat kapok vissza a gyerekektől. A felnőttek egója már gyakran fáraszt, ők nehezen viselik, ha valaki határozottan mond valamit, pedig ebben az ágazatban a szabályokat nagyon szigorúan be kell tartani, mert mindenki az életével játszik, a fizika szabályai mindenkire egyformán érvényesek.

– *Sosem volt megingásod a pályán?*

– Csak apróbb kitérők. Ahhoz, hogy a célot elérjem, a sereg után meg kellett élnem valamiből. Nem volt annyi jövedelmem, hogy kifizessem a nemzetközi oktatói képzést, ezért elmentem egy testőrcéghez dolgozni. De régen ez így működött. Amikor dolgoztam a seregben, akkor is megtettem, hogy kijöttem, felvettem a munkásruhát, és elmentem vagonokat pakolni, vagy télen egész éjjel havat lapátolni. Ma már ez nem természetes, a gyerekeket „túlkímélik”. Az anyák azt gondolják, hogy a szeretet minden, és kivonják az apákat a nevelésből, pedig az apák kötelessége lenne átadni az adott szó értékét, a munka tisztességét. Ha így haladunk, lassan nyomtalanul eltűnnek a férfiak a világból. A szappanoperák nagyon sokat ártottak a családoknak, mert hamis férfiideált hoztak előtérbe, pedig az igazi férfi egyáltalán nem olyan. Én mindig tele vagyok tervekkel, és csodálkozom, ha valaki nem tudja, mi lesz vele pár év múlva. Én tudom, és ha valami elterel, mindig igyekszem visszatérni. Nem értek mindenhez, sok mindenben nem vagyok jó, de mindig mindenhez megtalálom a megfelelő embereket. Szoktam is mondani: nem értek ahhoz, ami nincs a víz alatt. Egyedül nem lehet mindennel boldogulni. A mentés miatt is megtanultam, hogy ez kollektív munka, és kemény dolog összetartani a csapatot is, mert sok a változás, a mozgás, de mindig kell legyen egy jó csapat.

– *Hogyan hoztad létre a Havariát?*

– Amikor leszereltünk, volt itt egy-két katonabúvár és néhány civil is, és ha valami gond volt, hívtak segíteni. Mi pedig mentünk. Hívtak bűncselekményekhez: fegyvereket kellett megtalálni fémkeresővel, megoldottuk, mert volt bőven tapasztalatunk a seregből. Egyre többször hívtak, de végül ez már nem működhetett saját költségen, saját felszereléssel. Kitaláltam, hogy alakítsunk hivatalos mentőcsapatot. Összeszedtem a tíz legjobb barátomat (nem mind búvár, mindenki a saját szakterületén segített), és 11 fővel megalapítottuk az egyesületet. Elkezdtünk pályázni, és szép lassan mindent felépítettünk. Akkor már ipari búvármunkával is foglalkoztunk, és

Minden merülésnek megvan a maga varázsa

ez sokakat megtartott a mentés mellett is. Folyamatos edzésekre, továbbképzésekre is szükség van, és nem csak a modern eszközök használatára gondolok, hanem pszichésen is állandóan edzésben kell lenni. Itt csak az összetartás és az együttérzés működik. Ha például egyikünk kijelenti, hogy ő aznap nem merül, senki nem firtatja az okát, hanem tudomásul veszi, mert tudjuk: komoly oka van. Itt olyan emberi kapcsolatok alakulnak ki, amelyek sokkal többet is kibírnak, mint egy átlagos barátság.

– *Ha a Hableány mentésére gondolkod, pályafutásod egészének tükrében hogyan tekintesz vissza rá?*

– Szakemberként állítom: korszakváltó mentés volt. Magam már évekkal ezelőtt is éreztem, hogy működőképes lehet a pszichológiai alapú mentés, a TEK pedig ezt be is vitte a munkába. Önmagában is szokatlanak számított, hogy nem a katasztrófavédelem, hanem a belügyminiszter utasítására a TEK irányította a mentést. Nem a megszokott hatalmi rendszerben dolgoztunk, amikor a parancsnokok mindenbe beleszóltak, pedig a szakmához mi értettünk. A TEK hozzáállása azonban kihozta az emberekből a rejtett tartalékokat, és mindenki 150 százalékon teljesített. Eszembe jutott róla, amikor pl. húsz évvel ezelőtt Szolnokon vettünk részt árvízvédekezésben, az összeomlásig dolgoztunk. Kijötték a határba a vezetőink, én pedig kértem, hozzanak ki nekünk 15 tábla csokoládét. Azzal utasítottak rendre: nincs karácsony, ott van az ellátmány, együk azt, és menjünk dolgozni! Ez teljesen hibás hozzáállás, hiszen nem azért kértem csokoládét, mert édesszájú lennék, és épp azt kívántam meg, hanem mert pontosan tudom, hogy másfél órával többet tudok a mélyben tölteni, ha gyorsan oldódó szénhidrátot veszek magamhoz. Ilyenkor idő sincs kényeret enni, ami ráadásul meg is fek-

szi a gyomrot, és csak kellemetlenséget okoz a víz alatt. Már a honvédségnél is tudták, hogy a búvárpótlékot csokoládéban kell adni, mert amikor az ember már vacog a vízben, ha kint megeszik egy tábla csokit, még egy órán át tud dolgozni. A TEK-nél ezzel szemben nem kellett külön magyarázni semmit, pontosan tudták, hogy nem véletlenül mondjuk és teszünk a dolgunkat. Egyik alkalommal, amikor Kovács Gábor „Kokó” kollégám a víz alatt volt, a búvár-rádiótelefonon keresztül meghallotta, hogy elment a Margit-szigeten a csilingelő jégkrém kocsira. Azt találta mondani a rádiójába: úgy enne egy jégkrémet...! Mire feljött, ott várta a jégkrém. Ekkora tiszteletet kaptunk ezektől az emberektől! Az igazán sikeres emberek pszichológiai alapon működnek, és ezt nem elég csak tudni: alkalmazni is kell. Ez azonban kemény munka.

– *Hogyan lehet legyőzni ilyenkor a félelmet?*

– Nem lehet legyőzni. A félelem maga az élet, a túlélési hormon idézi elő. Az adrenalin hormon bekerül a vérbe, kiélesíti a hallást, a látást, felszökik a vérnyomás. A félelmet is tanulni kell. Amikor leendő oktatókat képezek, azt is megtanítom nekik, hogyan ismerjék fel, ha valaki fél. Van, aki olyankor sokat beszél, más meg se mukkan. Kezelni is másképp kell. Mindenki fél valamitől, és ez mindig visszajön, mint a rugó, mert rögzül. A búvárkodásban is azért fontos a szinten tartó merülés, mert gyakorolni kell, de ha hosszabb időt kihagyunk, akkor szinte előről kell kezdeni mindent.

– *Rengeteg emberrel foglalkoztál már. Kiből lesz a jó életmentő?*

– Mondhatnék erre olyan sémákat, hogy abból, aki bátor, jó a fizikuma, jó úszó. De ez nem helytálló. Abból lesz jó életmentő, aki érzelmileg elég intelligens, együttérző. Azért indítottunk gyerekek számára vízbaleset-megelőzési programokat, mert rengeteg balesetnél, tragédiánál voltunk jelen, láttuk,

hogyan omlanak össze családok egyetlen rossz döntés miatt. Ez bárkivel megtörténhet. Magam több száz balesetnél voltam kint. Aki érzelmileg intelligens, és rendelkezik az ehhez szükséges belső erővel, annál szinte mindegy, milyen alapokkal indul, mennyire úszik jól. A legjobb vízimentőink nem azok, akik a legjobban tudnak úszni, hanem azok, akik a legtöbbet foglalkoznak a megelőzéssel, jelen vannak az emberek között, beszélgetnek velük erről. Ezt az idősebb korosztály tudja jobban, mert érettebbek és érzelmileg intelligensebbek. A következő generációk már nem így szocializálódnak, más a világ, elveszítjük az értékeket, egyre nagyobb teret kap az ego.

– *Mennyit változott a szakma, mióta a pályán vagy?*

– Nagyon sokat. Magyarországon ezzel még alig vagyunk képben. Én még a régi típusú orosz gumi búváruhákban kezdtem, amelyek ma már muzeális darabnak számítanak. Tavaly voltam Szlovákiában, már ott is olyan eszközökkel dolgoznak, hogy hihetetlen. Mi itt nagyon zárt rendszert alkotunk, bár én próbálom behozni az ERDI révén a nemzetközi szemléletet, de ott már robotok dolgoznak, amelyek pl. leviszik a villáskulcsot a búvárnak a víz alá. Egyre kevesebb lesz majd az ember, mindent robotokkal oldanak meg. Ez elkésérítő.

– *Mitől annyira népszerűek az általad szervezett gyerektáborok?*

– A gyerekeknek jók az antennái. Én épp olyan határozott vagyok a gyerekekkel is, mint a felnőttekkel, de az nagyon fontos, hogy amit kimondok, az mindig úgy van! A táborban nagyon erősen tartani kell a határokat, és ha ezt tudják, akkor a határokon belül egyre jobban érzik magukat. A gyerekekben még megvan az a fantázia, ami bennem még most is, de a legtöbb felnőttben már nincs. Pl. kimegyünk a Sugó-partra, és azt tanuljuk, hogyan kommunikáljanak, ha azt látják, hogy valaki eldobja a szemetet. Ezt senki nem tanítja meg nekik, az iskolában rengeteg haszontalan dologgal tömők az agyukat, de ilyesmire nem figyelnek. Ha felmerül ilyen szituáció, lelkesek lesznek, ötletelnek, teszik a dolgukat. Ezekből a gyerekekből bármi lehetne, ha nem ölnék ki belőlük a lelkesedést. Itt felszabadulnak, élményeket szereznek. Megtanítom nekik, hogyan kell balesetről kommunikálni, segítséget kérni, kezelni a stresszhelyzetet. A gyerekektől mindig sokkal többet kapok vissza, mint amennyit adok nekik.

– *Egy búvárnak milyen a kapcsolata az élővilággal?*

– Megdöbbentő, milyen élet van a víz alatt! Nagyon sok szép hely van a világon, magam is szívesen túrázom, de ami a víz alatt van, az semmihez sem hasonlítható. Nagyon rá

Mentésirányítás közben

lehet érezni a súlytalanság állapotára! Mindenki azt mondja, hogy odalent csend van, de ez sem igaz, mert az ember olyankor tud a legjobban beszélgetni magával, hiszen semmi nem vonja el a figyelmét. Előfordult, hogy két órát töltöttem a vízben, és néztem, ahogyan egy fűszálon egy csodaszép sárga csikóhal öklendezi ki a szájából a kicsinyeit, és ha megijesztettük egy másik fűszállal, akkor hamar újra lenyelte őket. Vagy eljátszottunk egy polippal: a polip kíváncsi természetű, és nagyon könnyű megtalálni a víz alatt, mert a nyílása körül mindig rend van, sorban állnak a kagylók. Ha piszkáljuk, nem jön ki, de ha a nyílása mellett arrébb tesszük a köveket, kagylókat, azonnal kimegy, hogy visszarendezze. Ezzel remekül el lehet játszani. Néha pedig csak úgy lebegünk a semmiben.

– *Mi volt a legszebb és legriasztóbb dolog, amit odalent láttál?*

– Szennyvízbe merülni sosem jó. Egyszer egy bűncselekmény miatt döngkútba kellett merülnöm, felhozni egy holttestet, az nagyon kemény volt. Ezen kívül azonban minden merülés szép. Én nagyon szeretek lent lenni. A legjobban mégis azt szeretem, amikor valakit meg tudok tanítani úgy búvárkodni, hogy stresszmentesen merüljön, és amikor kijön, fülig ér a szája: akkor nagyon jól érzem magam. Ezeket a kihívásokat keresem. Sokkal többször merültem úgy, hogy vigyáznom kellett valakire, mint csak kedvtelésből, de én tudtam ebből is erőt meríteni. Imádom a lamantinokat, és Egyiptomban egy merülés során találkoztam lamantinval, azt sem értettük, hogyan tévedt a Vörös-tengerbe, de mintha épp az én kedvemért jött volna. De találkoztam

odalent cetcápával is. Rengeteg ilyen fotóm és élményem van. Alig várom, hogy újra mehessek, és vigyem a gyerekeimet is. A középső lányom már nagyon ügyesen merül, őt már vinném a tengerre, és a kisfiam is egyre ügyesebb. A nagylányom pedig profi természetfotós, rá is nagyon büszke vagyok.

– *Milyen terveket dédelgetsz még?*

– Szeretnék létrehozni egy állandó búvárkiállítást, ilyen ugyanis még nincs az országban. Évek óta dolgozom ezen, gyűjtögetem, vásárolok hozzá az anyagokat, régi eszközöket, felszerelést, keresem a pályázati lehetőségeket. Interaktív tárlatot szeretnék, amelyben be tudnánk mutatni a gyerekeknek is a szakma fejlődését, szépségeit. Ha ezt elértem, akkor nyugdíjas koromban majd büszkén sétálghatok ott, és tarthatok tárlatvezetéseket. ■

A Bajai Honpolgár

friss számai városunkban jelenleg az alábbi helyeken vásárolhatók meg

Ady Endre Városi Könyvtár,

Munkácsy Mihály utca 9.

CBA Belvárosi ABC,

Eötvös utca 1.

Cserba Optika,

Batthyány Lajos utca 18.

Líra Könyvesbolt,

Déri Frigyes sétány 5.

Tourinform Iroda,

Baja Marketing Kft,

Szentháromság tér 11.

Gazdabolt (Baja, piacssarnok)

Forintok, pengők – tervek, tervezők

Garami Erika

■ Az első világháborút követő Párizs környéki békeszerződések értelmében az utódállamoknak, így Magyarországnak is új, önálló valutát kellett bevezetnie a közös valuta, a korona megszűnését követően. Az Osztrák–Magyar Monarchia korában és azt megelőzően a Habsburg Birodalomban Bécsben születtek a pénzeket érintő döntések, papírpénzek esetében a tervezés és a gyártás is. A fémpenzeken több verdében állították elő a birodalomban, de az első számú pénzverde Bécsben volt. Bár a magyar pénzverés sok évszázados hagyománnyal rendelkezett, 1918 után mégis új alapokra kellett helyezni. A Trianon utáni Magyarországon sem a pénzverés alapanyagaihoz szükséges bányák, sem pénzverde, sem a papírpénzek gyártásához szükséges nyomda nem állt rendelkezésre, a szükséges eszközök, szakemberek, szaktudás pedig csak korlátozottan.

A gyártás helyszínei

1871 után Kőrmöcbánya (ma Kremnica, Szlovákia) maradt Magyarország egyetlen pénzverdéje. A pénzeket KB verdejeggyel verték, többnyire osztrák tervezők tervei alapján, a 10 és 20 filléres esetében a háború utáni időszakban még Budapesten is. A kőrmöci verde a pénzügyminisztérium 1918. november 14-i intézkedésének megfelelően a hónap utolsó napján az utolsó filléresek leverése után zárójegyzőkönyvet vett fel. A gépeket leszerelték, a személyzet egy részével útnak indították Budapest felé. A fővárosi verde felállítására azonban éveket vett igénybe, az események alakulása, majd a korona inflációja sem tette lehetővé, illetve szükségessé a fémpenz verését. A Magyar Királyi Állami

A Pénzjegynyomda az 1920-as években

Pénzverde építése 1925-ben kezdődött, a pengőket már az Üllői úton verték.

Papírpénzgyártásnak az 1848–49-es intermezzótól eltekintve nem volt Magyarországon hagyománya. Egyetlen magyar tervezésű bankjegy valósult meg az Osztrák–Magyar Monarchia idején: az 1902-es, *Hegedűs László* (1870–1911) tervezte 100 koronás. A monarchia felbomlása után meg kellett szervezni az önálló hazai papírpénzgyártást is. A magyar kiadású korona államjegyek gyártása, majd a pengő értékre szóló bankjegyek indulása külföldi szakemberek segítségével kezdődött. A Pénzjegynyomda épülete 1923-ban készült el. Itt nyomták a korona államjegyek egy részét, 1926-tól a pengő, húsz évvel később a forint bankjegyeket.

Fémpenz: pályázatok, megbízások, művészek

Az első pengő váltópénz nyílt pályázatára 72 pályamű érkezett. Minden címletet külön bíráltak el. Bár egyik címlet esetében sem hozták ki első helyen, a második helyezett ifj. *Pálinkás* (később *Ormai*) *János* tervei alapján valósultak meg a fillérek. A pengős korszakot egy kivétellel az ő fillérei kísérték végig. Az 1941-es, hadi 20 fillérest, az első lyukas pénzünket *Berán Lajos* tervezte.

Az ezüst 1 pengős, az arany 10 és 20 pengős tervezésére *Beck. Ö. Fülöpöt*, *Berán Lajost*, *Telcs Edét* és *Reményi Józsefet* kérték fel. Ám végül egyikük tervét sem fogadták el, hanem a verdére bízták a kivitelezést. A szakirodalom *Reményi* nevéhez köti az 1 pengős tervezését.

Pénzdíjas, nyilvános pályázatot írtak ki a Magyar Numizmatikai Társulat kezdeményezésére 1929-ben a 2 és 5 ezüstpengő tervezésére, azzal az indoklással, hogy a forgalomban lévő pénzek művészi színvonala nem megfelelő. A pályázati kiírás az érmék ábrázolását az alábbiakban határozta meg: az előlapon „az állami kis címer, jobbról cserfával, balról olajággal övezve tüntetendő fel. Ezen címer motívumaihoz feltétlenül ragaszkodni kell, legfeljebb lényegtelen formai módosítások engedhetők meg, ha azt művészi szempontok szükségessé teszik. Hátlapján megfelelő művészi díszítéssel az értékjelzés. Az oldalak egyikén „Magyar Királyság“ körirat, másikon pedig a veretés évszáma tüntetendő fel”. Végül nem a díjazott tervek – *Weisz Pál*, *Madarassy Walter*, *Szántó Gergely* – közül választották a döntéshozók. A madonnás 2

A Magyar Nemzeti Bank Szabadság téri székháza Budapesten

pengős először 1929-ben jelent meg. Előlapját *Szentgyörgyi István*, hátlapját *Pittner Vince* tervezte, a jubileumi 5 pengősét Berán Lajos. Ez utóbbival megválták *Horthy Miklós* kormányzóságának 10. évfordulóját.

Fémpénztervezőink közül Berán Lajos (1882-1943) tevékenysége emelkedik ki. A 20. század első felének egyik legtermékenyebb éremművésze volt. Szobrászművészetet Telcs Edénél tanult. Mestere ajánlásával a bécsi Képzőművészeti Akadémián folytatta tanulmányait. 1904 és 1907 között európai tanulmányúton tökéletesítette tudását. 1902-ben, a Múcsarnok kiállításán mutatkozott be először. 1903-ban a Trefort Ágoston-plakett-pályázaton elért eredménye után hátralévő életében kizárólag éremművészettel foglalkozott. Már pályája elején elismert művésznek számított. Portrés érmei, sportérmei kimagaslók, de figyelemre méltók a kortársakról készült gúnyérmei is. Szobrok, emléktáblák és bélyegek tervezése is fűződik nevéhez. Fontosnak tartotta az éremművészet népszerűsítését, amit részben szakcikkek írásával tett. „*Az érem tanít, történelmet magyaráz és a művészetek iránti érzésünket fejleszti*” – vallotta 1914-es cikkében.

A kiírt emlékpénz-pályázatok Berán győzelmével zárultak. 1932-től az Állami Pénzverde művészeti vezetője, számos forgalmi pénz tervezője lett. Nevéhez fűződik az 1941-es 20 filléres és 1 pengős, az 1935-ös „Pázmány” és „Rákóczi”, az 1936-os „Liszt” jubileumi 2 pengősök, az 1930-as, 1938-as és 1943-as „Horthy” 5 pengős. Az 1938-s „Szent István” ezüst 5 pengősét sokan a világ legszebb pénzének tartották, a hatvanas években egy neves külföldi megmértetésen az év érmének választották. Berán tevékenysége a forgalmi pénzek tekintetében is átnyúlik a valutarendszereken. Özvegyétől vásárolták meg még a pengő rendszer filléréhez készített, oldalra néző leányfejű portrés tervet és a megjelenési jogot. Az 5 filléres 1948-ban, már a forint időszakban jelent meg. Bár a bevonás előtti években már egyáltalán nem fordult

elő a napi pénzforgalomban, s gyakorlatilag a 2 filléresrel együtt csak a gyűjtők számára kivert fémpénz-sorban szerepelt, hivatalosan csak 1992. szeptember 30-án vonták ki a forgalomból.

A pengő érme tervezői voltak: ifj. *Pálincás János* szigorló építész; *Reményi József*, 1943 és 1948 között az Állami Pénzverde művészeti vezetője; *Berán Lajos*, 1932-től az Állami Pénzverde fővésnöke, majd művészeti vezetője; *Szentgyörgyi István* szobrász, főiskolai tanár; *Pittner Vince*, a Körmöcbányáról a budapesti pénzverdebe került éremvésnök; valamint az utolsó, 1945-ös alumínium 5 pengős tervező *Iván István*, a verde mérnöke, majd műteremvezetője, akinek a pénztervezői munkásságának nagyobb része a forint pénzrendszer idejére esik.

A pengő érme abból a szempontból a korona fémpénzek sorsára jutottak, hogy az infláció miatt eltűntek a forgalomból, huszadik évüket meg sem érve 1945. december 31-én hivatalosan vonták ki őket a forgalomból.

A forint pénzrendszer filléréit az 5 filléres kivételével *Iván István* tervezte. A korai forintokat *Iván István*, a hetvenes-nyolcvanas évek forintjait *Iván István* mellett *Boldogfai Farkas Sándor*, *Szabó Ferenc*, *Kovács Dezső* és *Bognár György* formálta meg. A későbbi, például a népköztársasági államforma köztársasági államformára történő váltása miatti átdolgozásokat *Elekes Attila* végezte el.

Ábrázolások

A fémpénzek méretüknél fogva kevesebb teret adnak az ábrázolásokra, mint a papírpénzek. A „kötelező elemek” a papírpénzekhez hasonlóan: a kibocsátó megnevezése, a címer (ez nem minden esetben jelenik meg, jellemzően a váltópénzekről marad el), a címlet, a kibocsátás éve, a verdejegy. Esetenként megjelenik a művész szignója is.

Korona fémpénzeinken egyetlen hazai tervezésű, magyar tematikájú pénzérme született, az 1896-os honfoglalás ezredik évfordulójára, *Beck Ö.* Fülöp nevével fémjelzett jubileumi ezüst 1 koronás. A pengő

Helbing Ferenc

pénzrendszer filléréin és az 1 pengősön tematikus ábrázolás nem jelenik meg. Az első 2 pengősök hátlapjára a *Mátyás király* óta a magyar pénzekre gyakran, s ezúttal utoljára feltűnő Magyarország védasszonya kép került. Az 1930-as években jelentek meg a jubileumi célú forgalmi pénzek *Pázmány Péter Tudományegyetem* alapításának, *II. Rákóczi Ferencnek*, *Liszt Ferencnek*, *Horthy Miklósnak* és *Szent István királynak* tiszteletére.

1991 novemberében több bírálóbizottság ítélkezett az új forgalmifémpénz-sor nyilvános pályázatára érkezett 47 pályamű felett. Az egyik zsűri tagjai a kiállított jelgés pályázati anyagokat megtekintő és szavazatukat leadó látogatók voltak. Első díjat nem adtak ki, a megosztott második díjasok, *Bartos István Péter* és a verde vésnöke, *Kósa István* a szobrász és éremművész *Kiss Nagy András* konzulensi irányítása mellett csiszolták össze a két sorozatot. A koncepció az volt, hogy az 1-es számmal kezdődő címletek, azaz az 1, a 10 és a 100 forintosok előlapjának fő motívuma a címer, a 2-essel kezdődőknek, a 2 és 20 forintosnak egy-egy Magyarországon védett növény, az 5 és 50 forintosnak pedig egy-egy védett madár legyen. Így került a magyar kikerics (*Colchicum hungaricum*) a 2, a magyar nőszirm (*Iris aphylla hungarica*) a 20, a nagyköcsag (*Egretta alba*) az 5, a kerecsensólyom (*Falco cherrug*) az 50 forintos előlapjára. A sorozat azóta többször változott, például kiegészült a 200 forinttal.

2002-től a forgalmi forint érmék emlék változatai színesítik a törvényes fizetőeszközök palettáját. Az első a sorban a 100

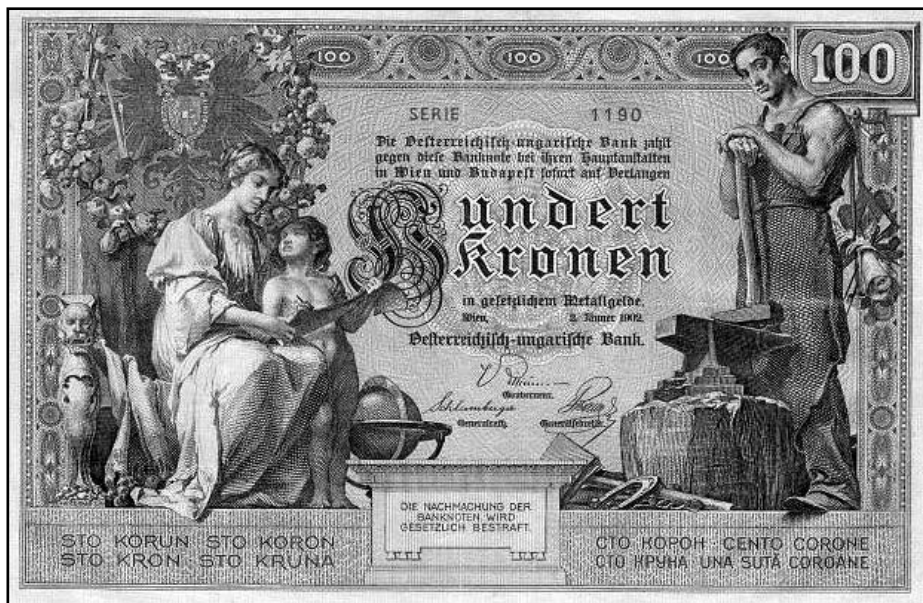
Palóc leány a *Horváth Endre* által tervezett pengő bankjegyen (modellje *Rudas Valéria* volt)

forintos volt, ahol az előlapi címer helyett az 1946-os, illetve 1947-es ezüst 5 forintosról kölcsönzött, Iván István tervezte Kossuth-portré került. Az emlékváltozatok hátlapja, azaz a névértékes oldala a forgalmi pénzével egyezik meg, az előoldali tematika kapcsolódhat évfordulóhoz vagy egy aktuális eseményhez. Legutóbb a koronavírus járvány elleni védekezésben kiemelkedő szerepet vállalók munkája elismerésül 10 és 20 forintosokat bocsátott ki a Magyar Nemzeti Bank.

Papírpénzek: pályázatok, megbízások, művészek

Már az 1918-as őszirózsás forradalom után jelentek meg magyar papírpénz-tervezetek. Az 1919 első hónapjaiban kiírt pályázatról keveset tud az utókor. Amennyiben ez nyílt pályázat volt, akkor ez volt az egyetlen a magyar papírpénzek történetében. Papírpénzeink tervezésére a későbbiekben meghívások pályázatok vagy megbízások alapján kérétek fel a művészeket. Az első pályázatról annyit tudható, hogy az Iparművészeti Főiskola tanárai, például *Helbing Ferenc* (1870-1958) és asszisztense, később veje, *Haranghy Jenő*, valamint tanítványaik, például *gróf Koch Ernő* és a máig egyetlen ismert magyar papírpénztervező nő, *Kovács Erzsébet* egyaránt készített terveket. A grafikák érdekessége, hogy az akkor még nem is létező Magyar Nemzeti Bank nevére szólnak. A tervekről dokumentáció nem maradt fenn, nem valósultak meg.

Az újonnan létesített Pénzjegynyomdában nem tudták megoldani, hogy a gyártást teljes mértékig magyar szakemberek végezzék. A grafikák magyar művészek keze munkáját dicsérik, az első jegyeket azonban hazai szakemberek hiányában külföldről érkezett mesterek metszették. Kezdetben a nyomda több német vagy osztrák szakembert is alkalmazott, sőt maga az igazgató, *Grossmann Pál* (*Paul Grossmann*) is német volt. Ők tanították be a hazai nyomdászokat, akik hamar a szakma nemzetközileg is elismert és keresett mestereivé, művé-

100 koronás bankjegy, 1902. Tervezője Hegedűs László

szeivé váltak. *Helbing Ferenc*, az 1920-as és 1923-as korona államjegyek és az első pengő jegyek tervezője is említi visszaemlékezéseiben, hogy az átmeneti években több ízben kérétek fel tervezésre, s hogy jó néhány azok közül sem valósult meg, részben a politikai események változásai miatt. Végül a hiperinfláció idején, amikor új jegyeket időhiány miatt nem terveztek, a magas címletekhez a régi, fiókban maradt terveket vették elő, de *Helbing* nem vett részt az újratervezésben.

Viszonylag jól ismert az első pengő-sorozat pályázata. A frissen alakult Magyar Nemzeti Bank 1925-ben öt művészt, *Helbing Ferencet*, *Jaschik Álmost*, *Haranghy Jenőt*, *Karlovsky Bertalant* és *Olgay Viktort* kérte fel, hogy a megadott szempontok alapján a leendő 5, 10, 20, 50 és 100 pengős grafikai tervét nyújtsák be. Utóbbi két művész nem tett eleget a meghívásnak. Végül *Helbing* pályamunkái alapján kivitelezték az első pengő-sorozatot.

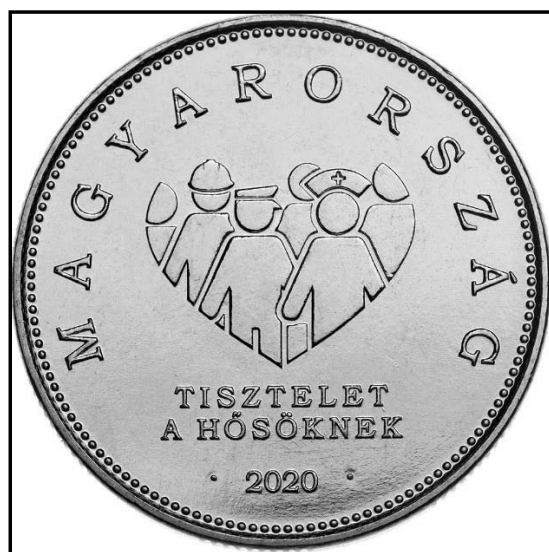
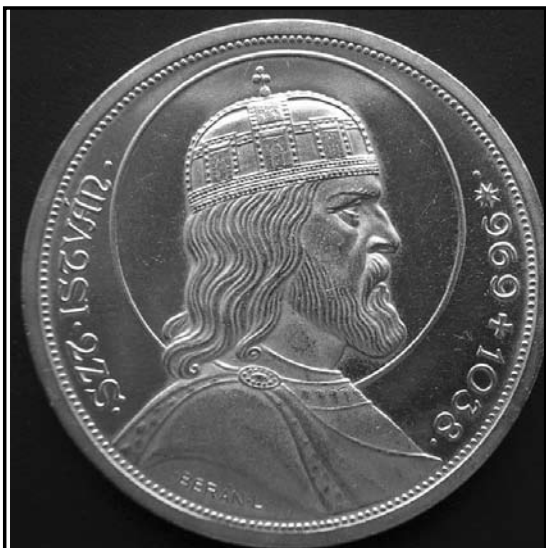
Az 1000 pengős több szempontból eltér a sorozat többi tagjától: azoknál később,

1927. júniusi keltezéssel december 27-én került forgalomba. A jegy mérete nagyobb, és – nem ismert okokból – nem *Helbing Ferenc*, hanem *Egry* (máshol *Egri*) *Zoltán* a tervezője. Ez *Egry* egyetlen megvalósult bankjegye. Az előoldal fő ábrázolása egy, a trianoni határon túl eső műalkotás, az aradi Szabadság-emlékmű Hungária-feje, és a magyar pénzjegyeken egyedülálló módon vele szemben ugyanazon motívum vízjelben megjelenítve. A hátoldal fő motívuma *Benczúr Gyula Vajk megkeresztelése* című festményének metszete. A festményt a Légrády Testvérek nyomdájában rajzolták kőre, abban a nyomdában, ahol *Helbing* kromolitográfusként dolgozott. Az ábrázolás visszaköszön a 2000-ben kiadott első és ezidáig egyetlen emlékbankjegy hátoldaláról, a 2000 forintosról, amelyhez az eredeti nyomólemezeket használták.

Mivel az első pengők – különösen az 5 pengős – könnyen hamisíthatók voltak, a sorozatot viszonylag rövid időn belül új váltotta fel. Ezúttal *Jaschik Álmos* (1885-1950) kapott megbízást tervezésre. *Helbing*hez hasonlóan a „Tanár úr” sem volt a nyomda alkalmazottja. Az ő munkája is a grafikai tervezésre szorítkozik, a metszést és a kivitelezést további fázisait a nyomdai szakemberek végezték. Ez a munkafolyamat változott meg az új tervező, *Horváth Endre* (1896-1954) bekapcsolódásával, akit mestere, *Helbing Ferenc* ajánlott be a Pénzjegynyomdába. Ő már a nyomda alkalmazottja, később művészeti vezetője lett. Kiváló munkájának hamar híre ment, külföldi megbízásokat is kapott. Nemcsak tervezte, hanem metszette is a jegyeket. Stílusteremtő jegyein a népi kultúra, (elsősorban palóc) népviseletbe öltözött leányok, menyecskék

Az 1946-os, „kék” 100 forintos bankjegy. Tervező: Horváth Endre

.Emlékpénzek 1938-ból, illetve 2020-ból (Berán Lajos, illetve Kovács Krisztina tervei alapján)

jelennek meg, népi motívumokat gazdagon felvonultató ornamentikával. Az ő munkásságával indult a máig létező, formális kereteket nélkülöző pénzjegynyomdai grafikai iskola. Munkássága 1954-ben bekövetkezett haláláig a forint korszakban is folytatódott. 1946-tól azonban a népművészeti elemeket, népviseletbe öltözött nőalakokat felváltják a kor követelményeinek megfelelő szimbólumok, ábrázolások.

A mindössze két tagból, a 10 és 100 forintosból álló első, 1946-ban kiadott forint soron már az új rendszer hatalmának jelképei köszönnek vissza. Egyedülálló módon a Pénzjegynyomda két dolgozójának portréi kerültek a fő ábrázolások helyére. Ők a korabeli hatalmat jelképezik: a 10 forintoson a kalapácsot kezében tartó, munkásruhás férfi az ipari munkásságra utal. Portréjához Pfeffer Mihály gépmester állt modell. A kék színű 100 forintos sarlót és búzakalászt kezében tartó, parasztszönyök ruháját viselő nő portréján Tőkés

Jánosné Várszegi Gizella nyomdai berakónó arcvonásai fedezhetők fel. Érdemes megfigyelni, hogy míg a 10 forintos hátoldalának közepére az akkor hivatalos címer, ún. Kossuth-címer került, addig a 100 forintos hátoldalának fő motívuma a munkás-paraszt szövetséget szimbolizáló, két szoroson egymás mellett ábrázolt erős kéz. A férfikéz kalapácsot, a női búzakalászt tart. Bankjegyeinken néhány ritka kivételtől eltekintve mindig szerepel a címer, a forintrendszerben ez az egyetlen kivétel. Az 1946 és 1970 között megjelenő bankjegyeink tervezője Horváth Endre volt. A kivitelezésben Reck István, Erdős József, Füle Mihály, Nagy Zoltán, Lesch Ferenc, Kálna Béla, Dániel Győző, Gál Ferenc és Bojtos Károly rajzoló, metszők vettek részt. Ők maguk is más művészeti területeken, például bélyegtervezésben, grafikában vagy festészetben értek el szép eredményeket.

Színével, aszimmetrikus elrendezésével formabontónak számított az 1970-ben megjelent 500 forintos, Nagy Zoltán (1916-1987) egyetlen megvalósult bankjegye. Az ő tanítványa, Vagyóczky Károly tervezte az 1983-as 1000 forintos és az azt követő bankjegyeinket, így a jelenleg is forgalomban lévő sorozatot is. A metszésben részt vett Pálinkás György, Lengyel György és Bojtos Károly. A jegyeket Pálinkás György dolgozta át a legújabb követelmények szerint.

Ábrázolások

A pénzek felülete egyfajta üzenet, propagandaeszköz a kibocsátó kezében, legyen szó akár papír, akár fém anyagú pénzekről. Mindkét esetben vannak a jogszabályban nevesített, kötelezően megjelenítendő elemek.

Az 1920-as államjegyek sorozatával indult el a magyar papírpénzek ábrázolásának a hősi múlt kiemelkedő (férfi) alakjait felvonultató pénzek sora. Nőalakok szerepelnek ugyan magyar pénzjegyeken, de vagy korabeli szóval élve rajzmodellek, illetve allegorikus vagy idealizált nőalakok, esetleg Magyarország védőszentje, a *Patrona Hungariae*. A korona jegyeken a történelmi személyiségek közül Szent László, Szent István, Árpád fejedelem, Mátyás király, II. Rákóczi Ferenc szerepel. A pengő jegyekre Kossuth Lajos, Mátyás király (Boltraffio és Mantegna ábrázolása is), II. Rákóczi Ferenc, Petőfi Sándor, Deák Ferenc,

Széchenyi István, a forintokra Deák Ferenc, Szent István király, Széchenyi István, Bethlen Gábor, Bartók Béla, Mátyás király, Ady Endre, II. Rákóczi Ferenc, Károly Róbert, Kossuth Lajos, Dózsa György, Petőfi Sándor portréját választották.

	Korona	Pengő	Forint
Szent László király	x		
Szent István király	x		x
Árpád fejedelem	x		
Mátyás király	x	x	x
II. Rákóczi Ferenc fejedelem	x	x	x
Kossuth Lajos		x	x
Petőfi Sándor		x	x
Deák Ferenc		x	x
Széchenyi István		x	x
Bethlen Gábor			x
Bartók Béla			x
Ady Endre			x
Károly Róbert			x
Dózsa György			x

Mátyás király és II. Rákóczi Ferenc fejedelem mind a három pénzrendszer papírpénzein szerepel.

Az ókori rómaiak óta minden pénz üzenetet is hordoz: a kibocsátóké a használók felé. A szöveg legtöbbször a kötelező elemekre szorítkozik, de a többi ábrázolás tudatos döntés eredménye. A jegyek stílusa is árulkodó: általában a konzervatívabb stílus dominál térségünk bankjegyein, de a kor új stílusirányzata is megjelenhet, megjelenhetett. Elég utalni az Osztrák-Magyar Bank szecessziós bankjegyeire.

Hidak pénzrendszerek között

Mind a fém-, mind a bankjegyek esetében a tervezők személyét és a gyártási folyamatot folytonosság jellemzi a koronarendszer óta. Az első forintok tervezői, kivitelezői többségében ugyanazok, akik a pengőket is készítették. A nyomda és a verde szakembergárdája generációról generációra adja át tudását. A pénzek megjelenését a kibocsátó részéről a döntéshozók szigorúan szabályozzák az egyre nagyobb kihívásokat jelentő biztonsági és technikai követelmények figyelembevételével. Ezzel együtt a pénz mindig az adott kor lenyomata, névjegye, miközben magán viseli a tervező keze nyomát is.

Bár a kortársak gyakran illetik kritikával a korabeli fizetőeszközöket, s a régebbi korok kibocsátásait szebbnek, magasabb művészi színvonalúnak találják, mégis – különösen a nemzetközi – visszajelzések alapján elmondható, hogy a magyar pénzeket vásárlóértéküktől függetlenül az emberek, különösen a gyűjtők szépnek találják a múltban és jelenben egyaránt. ■

Néhány szó Nagy Réka fotóihoz

■ Nagy Réka 17 éves diák, a Szent László ÁMK Gimnáziumában tanul, Baján él. Régóta hobbija és szenvedélye a fotózás, amellyel már több díjat is nyert. A közelmúltban 3. helyezést ért el az Op-art témában az 54. országos középiskolai fotópályázaton. Eredményéhez ezúton is gratulálunk, néhány alkotásának ennek alkalmából tesszük közzé. (Honlapunkon további fotóiban is gyönyörködhetnek az érdeklődők.)

■ A díjnyertes alkotó magáról és a fotózáshoz fűződő viszonyáról a következőket tartotta fontosnak elárulni: „[...] ha úgy tartja kedvem, a vállamra veszem a digitális vagy az analóg fényképezőgépet, és elindulok valamelyik irányba. A művészet, ha lehet így mondani, sosem állt tőlem távol. Mindig »kreatívkodtam« valamit, ha a szüleimmel kirándultunk, a család kis kompakt kamerájával mutatványoztam. 13 éves koromban a telefonom kamerájával ismerkedtem, és fényképezgettem a szép dolgokat (virágok, méhecskék, naplemente, vízpart stb...) Aztán egyre inkább elkezdett érdekelni a fényképezés. Kilencedik osztályos koromban csatlakozhattam az iskola fotószakkörének csapatához. Így lehetőségem nyílt arra, hogy a fotográfiába és a művészet világába betekintést nyerhessek, rengeteg elméleti és gyakorlati tudást sajátítottam el. Úgy érzem, a fotózás hatására egészen más ember lettem, máshogy kezdtem el látni a világot. Olyan kis részleteket és pillanatokat kezdtem el észrevenni, amilyeneket addig soha. A szakkörben sikerült az alapokat elsajátítanom.

Néhány hónapra rá sikerült beszereznem egy saját fényképezőgépet. Közben az iskolában lehetőségem nyílt különböző rendezvényekről fotóriportok készítésére (ez máig is tart). Jelentkeztem az Agrárminisztérium által szervezett országos, BISEL 2020 fotópályázatra (életemben először), ahol a szakmai zsűri két fotómat (*Kert, Körben*) beaválogatta, és ki is állították azokat a Magyar Mezőgazdasági Múzeum – Vajdahunyad vára galériájában. A téma a vízi, illetve víz melletti élővilág bemutatása volt. Nem volt teljesen ismeretlen terület számomra a makrófotózás, mivel a téma mindig is érdekelt. Baja határában egy kis tó partjáról fotóztam a virágokat és a pókot. Nyáron többször ellátogattam ide, és mindig valami újdonság fogadott. Ebben a sorozatomban a *Körben* c. fotóm az egyik személyes kedvencem az abszurditása miatt. Eredetileg teknősöket kerestem a tündérróza-levelek között. Nagyon meglepődtem, amikor észrevettem a leveleken a pókot. Fogalmam sincs, hogy kerülhetett oda.

Az első siker után kicsit megnövekedett ön-bizalommal jelentkeztem a bajai Ady Endre

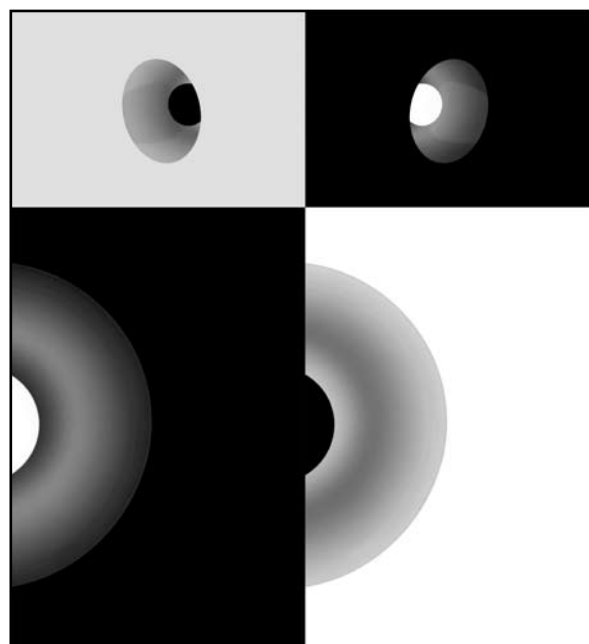
Városi Könyvtár által hirdetett *Ady versek másképp* c. ifjúsági pályázatra (képzőművészeti alkotás - fotó kategóriában). A téma Ady Endre verseinek újragondolása volt. A választott vers az *Asszony és temető* c. költemény volt, melyhez kapcsolódóan három fotóból álló sorozatot küldtem be. Az abszolút nyertes fotón osztálytársam, *Tóth Noémi* volt a modellem a „*Rossz néember*” szerepében. (Noémi az egyik állandó modellem.) A képek Baján, a zsidó temetőben készültek. Amikor beleolvastam a versbe, rögtön ennek a temetőnek a környezete jelent meg előttem. Ez az atmoszféra számomra semmihez sem fogható. Ahogy kezdi benőni a borostyán a régi sírokat, és végtelen a csend. Ennél a sorozatnál igyekeztem a nőt kissé bohémnak ábrázolni, ami erős kontrasztot teremt a temető komorságával szemben. Ezt igyekeztem a fényvel is valamilyen formában érzékeltetni. De a vers hangulata is kicsit más a többi, ilyen tematikájú vershez képest. Az asszony és a temető közti összefüggéseket próbáltam bemutatni.

Nagyon szeretem a szimbolikát, és ezért, ha lehetőségem van rá, előszeretettel alkalmazom is. Az egyik fotómon látható pillangó rengeteg jelentéssel bír. A megfejtést a néző fantáziájára bízom. Itt is érzékelhető az az erős kontraszt (nem a fényhátas, hanem az ellentétek matt). (Nem szeretem a beállított fotókat, talán azért, mert napjainkban mindenki álarcot vesz fel. Nem ezt szeretném képviselni. Próbáltam a versben említett nőt körülírni/felvázolni a modellemnek, hogy könnyebben bele tudjon bújni a szerepbe. Nagyjából elmondtam neki, hogyan álljon, a többi pedig jött magától. (Kétoldalról egy-egy fejfa belóg). Az abszolút nyertes képnek annyi a rövid története, hogy szeretek játszani a perspektívákkal is. Arra jól emlékszem, hogy Noémi rendkívül kényelmetlen pózban volt, miközben én kerestem a megfelelő pontot, ahonnan tökéletesen

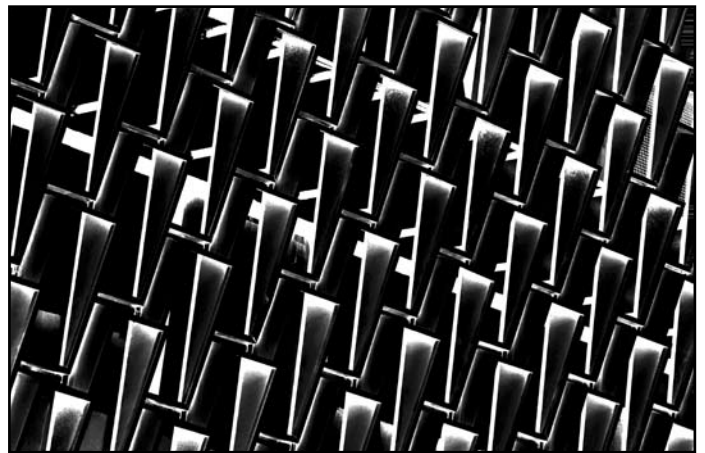
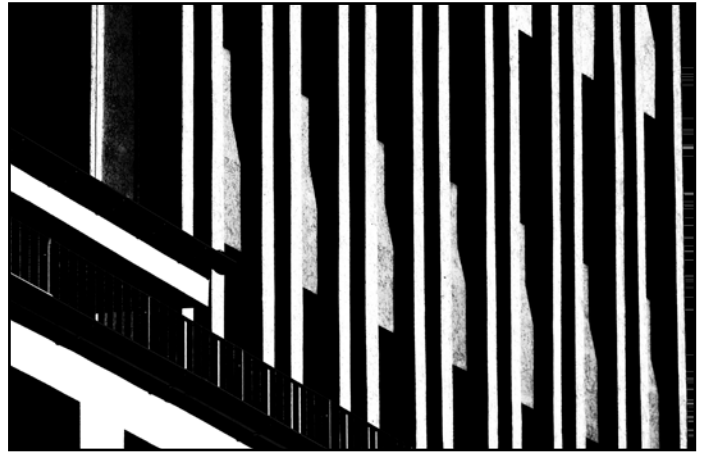
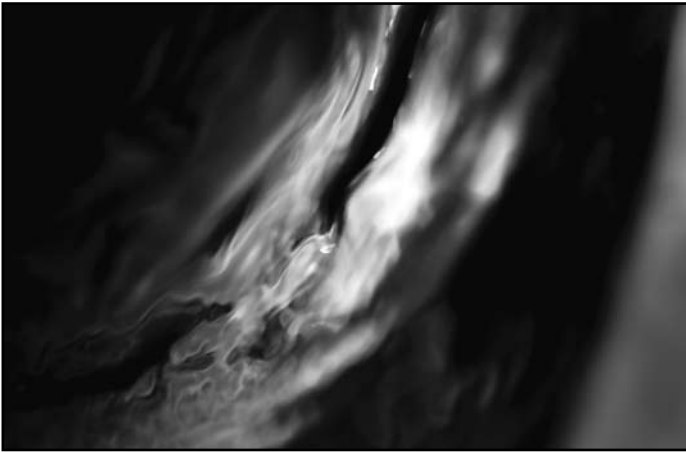
exponálhatok (nekem is kényelmetlen volt, de megérte). Talán itt sikerült legjobban érzékeltetnem, hogy a nő azonos a temetővel. Ezzel a sorozattal első helyezést értem el. Sajnos a covid közbeszólt, és az ünnepélyes díjátadó és a kiállítás is elmaradt.

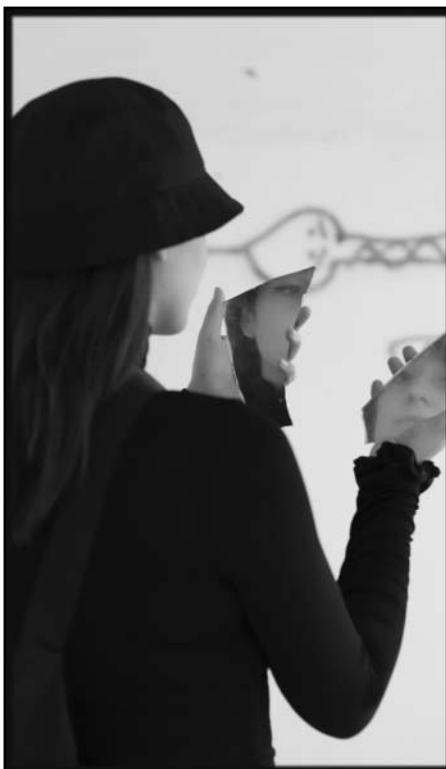
Diadalittasan jelentkeztem ezután az 54. országos középiskolai fotópályázatra, mégpedig *Op-art* (térsemlélet technika, optikai illúzió) témában. Itt harmadik helyezést értem el a *Pedál-ok* c. fotómmal. Ez a fénykép is Baján készült (Bácska áruház). Az egyik kedvenc témám a streetfotózás, azon belül az utca emberének megörökítése. Egy jó kis önfejlesztés is egyben, mivel számomra külön kihívás egy vadidegenhez odamenni, és megkérdezni tőle, megengedi-e, hogy lefotózzam. (Elég introvertált természetű vagyok). Az érdekes és izgalmas figurákat keresem mindig, vagy éppen egy hangulatot, gondolatot igyekszem megörökíteni. Ezzel a bácsival a szokásos bolhapiaci túrámon találkoztam (ő is árult). Kezében a telefonja a róla készült képpel a 2019-es Kurultájáról. *Bálint Matyi* bácsi Magyarország legidősebb Ducati-motorosa. Rengeteg történetet tud mesélni kalandos életéről. Ha szép az idő, akkor elmotorozik a Szentháromság-térre. A híd felőli padnál ott pirosodik valamelyik robogója.

Ha éppen nem az utcán keresem a témát, és fotószakkör sincs, akkor otthon, a saját mini stúdiómban kísérletezgetek a felületekkel és a fényvel, vagy – anyukám legnagyobb örömére – otthon hívom elő a negatívokat, és a fürdőt építem át sötét-szobává. ■

Galéria Nagy Réka fotóiból (További képek a honlapunkon.)

Aki a virágot szereti...

Laki Ferenc

■ A közelmúltban közzétett, kertészkedéssel kapcsolatos írásomban – amelyben elsősorban a táplálékokat produkáló növények szerepeltek – csak megjegyzésként esett szó arról is, hogy külterületi kertünkben dísnövények számára fenntartott rész is van, amelynek felelős kezelője már nem én vagyok. Természetesen a fásszárúak metszése és valamennyi növény vízellátásának biztosítása az én feladataim közé tartozik, és a vegetációs fázisok (rügyfakadás, virágzás) számomra is örömteli perceket okoznak. Szakmai ismereteim, a kertünkben található mintegy 100 kultúrnövény folyamatos megfigyelése és a városban szerzett tapasztalataim nyomán szeretném elmondani a virágos növényekkel kapcsolatos alapvető gondolataimat, észrevételeimet, javasolataimat.

Ha nyitott szemmel járunk városunkban – utcáinkon, útszéleken, tereken, az emeletes házak közötti előkertcskében, erkélyeken, de a szemmel elérhető udvarokban is –, szinte minden évszakban megcsodálhatjuk a környéket, háztájékokat díszítő, nyíló virágokat. Enyhőbb teleken már januárban, februárban kinyílik a hóvirág, míg a következő hónapokban a tavaszihímők ibolya, a májusi gyöngyvirág, a tulipánok, a lombelőzően virágzó gyümölcsfélék (mandula, barack- és szilvafélék, cseresznye, meggy) bontják szirmaikat. Júniustól azután a pünkösdi rózsák változatos színű variánsai, illetve a rózsák nyitják a legtarkább színben pompázó dísnövényes időszakot, s végül a késő őszi nyíló őszi rózsák zárják az aktív vegetációs időszakot.

Az eddig megnevezett fajok zöme több változatban is ismert, az ember által gondozott, díszítő virágos növények száma több ezerre tehető. A címben megjelölt „virág” gyűjtőnév azokat a növényeket foglalja magába, amelyeket az ember környezete szépítésére, díszítésére tart. Ezek zömmel házasított növények, de sok esetben a vadon élő őseiket is megtalálhatjuk a kertekben. Az ember (a teremtés koronája) a „szépség törvénye szerint” is alakítja környezetét, a növényeket is próbálja igényeinek megfelelően módosítani, változtatni. E tevékenysége a vadon élő fajok ház közeli telepítésével kezdődött, amely már napjainkban – hála a gyakorlati és elméleti ismeretek szinte korlátlan növekedésének – olyan lehetőségeket kínál, hogy szinte naponta állíthatunk elő új növényvariánsokat virágkertészetünkben. Különösen kiemelkedő a tulipánok, rózsák új típusainak megjelenése. Néhány évvel ezelőtt juthattunk pl. ahhoz az információhoz, miszerint egy

dél-tiszántúli kertészetben már 2 000-nél is több rózsavariáns tekinthet meg az érdeklődő látogatót.

Melyek azok a tulajdonságok, amelyek vonzóvá tehetnek egy növényt? A leglátványosabbak a virágok *színvariációi*, amelyek szinte egy növény minden szervénél (gyökér, szár, levél, virág, termés) megfigyelhetők. Ehhez röpké szakmai eszmefuttatás kínálkozik.

Egy-egy növény szerveinek színe a benne levő szerves anyagok, vegyületek mennyiségétől és minőségétől függően alakul; ezek a festékpigmentek, amelyek tulajdonképpen fehérjék. Hogyan jönnek létre az eltérő színek? A Napból (vagy mesterséges fényforrásból) származó fehér fény/spektrum eltérő hosszúságú mozgó részecskéi, ha valamilyen anyaggal találkoznak, akkor azok egy része visszaverődik, a többi része elnyelődik. A spektrum vörös-sárga-zöld-

kék-ibolya hullámhossztartományai a szivárvány (esőcseppeken megtörő fényjelenség) esetén jól észlelhetők. Minden növényi részt olyan színűnek látunk, amilyen a visszavert hullámhossztartomány színe: a vörös szín a hosszabb, az ibolyaszín a rövidebb tartományé. Ha az egész tartományt (spektrumot) elnyeli egy anyag, akkor azt feketének látjuk; ha az egészet visszaveri, akkor fehérnek. A növényben lévő eltérő felépítésű festékpigmentek (klorofill, karotin, xantofill stb.) a leírt fizikai törvényszerűség szerint okozzák az eltérő színeket. A pigmentsejtek képződése genetikailag meghatározott ugyan (pl. a levelek először

zöld színűek a klorofill miatt), de hogy mikor kezdenek sárgulni, azt a külső tényezők (pl. hőmérséklet) befolyásolhatják. A sötét pincében képződő burgonyacsírák megnyúlnak, de nem színeződnek, mert fény hiányában nem képződik klorofill festékpigment. Egyes növények virágszirma lúgosabb talajon piros, savasabbon kék színű lesz.

A színvariációk leggyakrabban a növények szíromlevelein észlelhetők. A fehér szírmokból hiányoznak a festékanyagok, a sejtüregekben csak levegő van, amely a spektrum egészét visszaveri; ezért lesz fehér. Ezért ha egy piros és fehér virágú egyed kereszteződik, az utód (hibrid) azért lesz rózsaszínű, mert az egyik szülőtől csak fele mennyiségű piros színt meghatározó gént kap, s ezért halványodik a piros rózsaszínűvé. Ez fordul elő a *csodátólcsér* esetében is. E növény piros és fehér

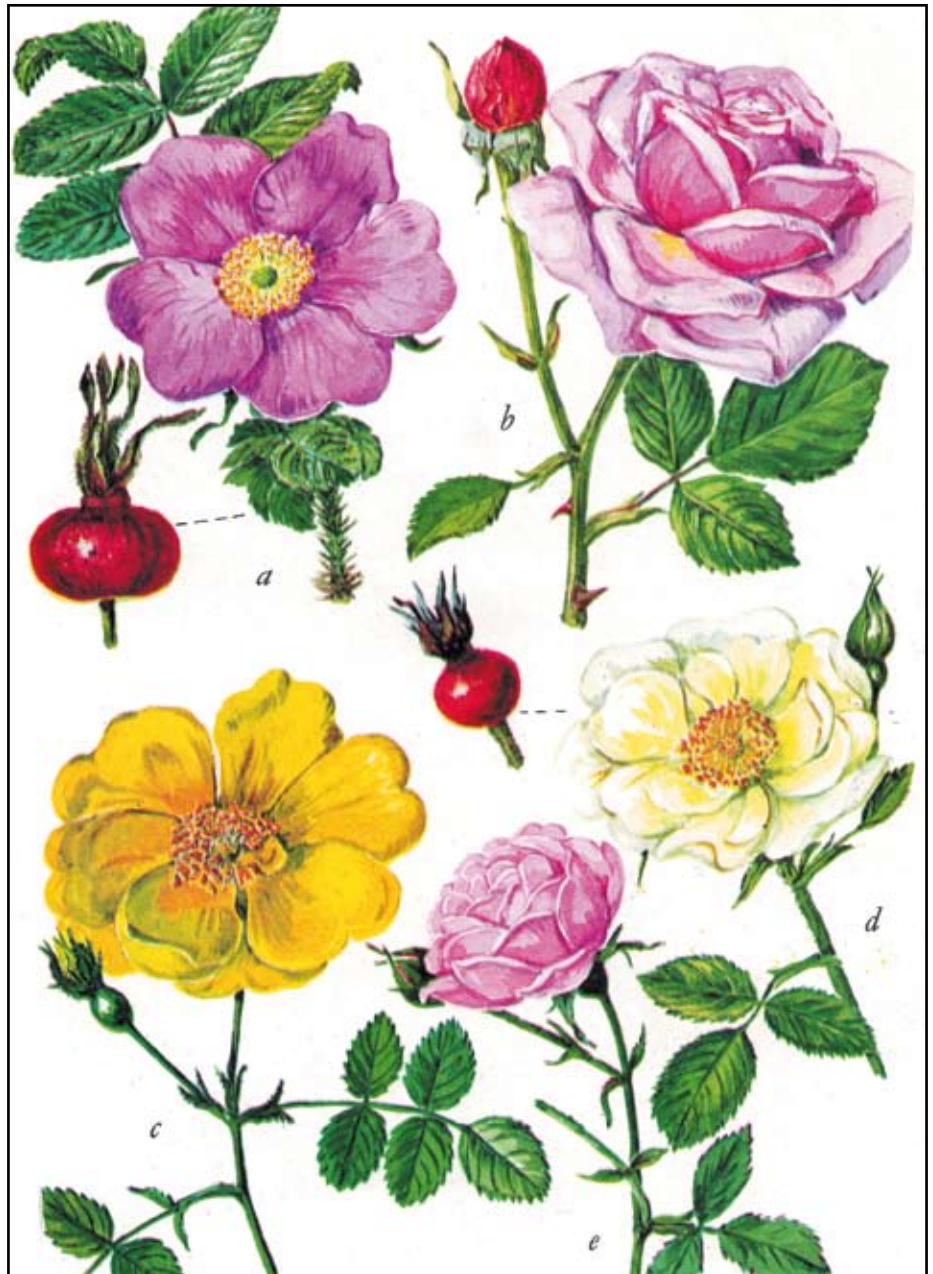
A képek forrása: Jávorka – Csapody: Kerti virágaink Bp., 1962

virágú változatának keresztezésével kísérteztett *Carl Correns* német botanikus száz évvel ezelőtt, s fedezte fel a köztes (intermediér) öröklődést. Kertjeinkben is találkozhatunk ezzel a növényvel, de a rózsánál, szegfűnél és a pünkösdi rózsánál rózsaszínű lesz az első hibridnemzedék minden tagja. Azonos pigmentfestékeket tartalmazó két szülő esetén az utódoknál is mindig azonos szín marad: a kék szamárkényér virága mindig kék, a sárga ligetszépénél mindig sárga színűek lesznek az utódok nemzedékről nemzedékre. Eltérő színű pigmentekkel rendelkező szülők esetén erős színkeveredések tapasztalhatók. Az egy nemzetséghez tartozó 6 rózsafajból csak egy a fehér virágú. Mivel könnyen kereszteződnek egymással – a kék kivételével –, változatos színek fordulhatnak elő. (A már fentebb említett kertészetben is a 2000-nél is több változatnál a virágszínekben van a legtöbb különbség.) A kerti árvácskánál is nagy a színvariáció, sőt, ezeknél az egy virágot alkotó 5 szirmlevél színe sem egyforma, ezért inkább tarka virágúnak titulálható.

A színváltozás nemcsak a virágoknál, hanem más növényi szervnél is gyakori jelenség. A virágból kifejlődő magvak, termések színe az érés folyamatában is változhat. A szilvánál az először zöld szín kékessé, majd pirossá válhat. Pirosan „izzik a galagonya”, de a rózsák „csipkebogyója” is. Az először zöld almák terméshéja a sárga és piros színek különböző variációit veheti fel, s a belül lévő magvak érése során a kezdeti fehér barnára, majd egész sötét feketére változhat. A lomblevelek zöld színanyagai az őszi hónapokban elbomlanak, s a sárga, majd vöröslő színt kölcsönző festékpigmentek válnak uralkodóvá. A nyír pigmentmentes fehér kérgével dicsekedhet! A platán törzséről időnként leváló nagy kéregdarabok terelik magukra az arra sétálók figyelmét.

A virágok száma (egyesével vagy csoportosan képződnek), illetve elhelyezkedése (hajtáscsúcson vagy a szár oldalán fejlődnek) is sokszor jellemzője lehet egy-egy növényünknek. Kerti virágaink között akadnak olyanok is amelyek jellegzetes illóolajat termelve csábítják vagy kábítják a szimatoló érdeklődőt (ibolya, rozsmaring, liliomok, gyöngyvirág, rózsák, hársfák). Egyesek közülük leveleikkel (örökzöldek), mások jellegzetes lombkoronájukkal (jegenyenyár, szomorú fűz) vagy egzotikus termésükkel (kecskerágó, zsidócsersznye) állítják meg az arra sétálókat.

Virágkedvelő nemzetünk talán világszerte is lehet abban, hogy az újszülötteknek valamilyen kedvenc virág nevét adják: *Boglárka, Hajnalka, Hortenzia, Imola, Iringó, Kamilla, Margaréta, Nácisz, Rózsa, Viola* – sőt a minden virágot kedvelők a „virág” köznevet írták nagybetű-

vel lánygyermekük születésekor (Virág). Csupa lánynév! (Kivéve: *Jácint*) Felmerülhet a kérdés: mi lehet az oka e kisajátításnak? (Ezeket nem firtatnám, mert egész értekezést kívánnal)

Adni és kapni egyaránt örömet okoz! Az emberi kapcsolatok bensőségebbé tehető, ha a különböző nevesebb évfordulókon (névnap, születésnap, házasságkötés, családi, baráti látogatások stb.) szálas, csokros vagy cserepes virággal lepjük meg szeretteinket. A virágok nélkülözhetetlen kellékek az iskolai ünnepek (tanévnyitó, tanévzáró, ballagás, diplomaosztás) alkalmain is.

Mindent a szemnek, semmit a kéznek! – szólásnak a kedvenc virágunk szemlélési- és megszerzési módjára utaló jelentése van. Népes számú unokáim mindegyikének megmutogattam a lakásunkban tartott virágokat már karonülő korukban a „csak nézni és simogatni ezeket” tanácsom kíséretében.

Költészetünk, művészeti ágazataink, dalaink gyakori tárgyai a virágok. Gyermekdalaink, nép- és műdalaink is őrzik virágszeretetünket. „*Fehér liliomszál., Hej tulipán tulipán, teljes szegfű, szarkaláb..., Kék nefelejcs., Szagos a rozsmaring..., Ha én rózsá volnék..., Akácós út csak néhány példa* az utóbbiak közül.

A vallási ihletettséggű virágvasárnap, a világi jellegű debreceni virágkarnevál csak megerősíti nemzeti lelkületünk egy fontos oldalát. A sokféle nézőpontból jellemzett kerti virágaink továbbra is várják és kívánják az emberi gondoskodást. Abban a reményben zárom soraimat, hogy Kedves Olvasóim köréből is sikerül megnyerni néhányukat, hogy ne csak rácsodálkozzanak a virágainkra, hanem terjesztői, termelői is legyenek; mert aki szereti a virágot – rossz ember nem lehet! ■

Vietnámi ingek

Szentiványi Gábor

■ Az 1990-es évek közepén, külügyi szövivőként tagja voltam egy miniszteri szintű delegációnak, amely rutinlátogatásra utazott Vietnámba, hogy segítsen fenntartani az akkor már ideológiai elemektől mentes, de gazdaságilag fontos kétoldalú kapcsolatokat Vietnámmal, ahol még mindig a kommunista párt irányította az országot. Az eredetileg kétnaposra tervezett látogatást végül is megtoldottuk még egy nappal, ottlétünk második napján IL-62-es különgépével oda érkezett ugyanis a napjainkban is sokat bíralt *Lukasenko* belorusz elnök, így vietnámi vendéglátóink felajánlották, hogy ezt a napot töltsük vidéki kirándulással, és az érdemi tárgyalásokat majd a harmadik napon fejezzük be.

Úti célunk a földrajzi szépségéről híres *Ha Long-öböl* volt. Ez a Hanoiától 170 km-re keletre fekvő, részben trópusi növényzettel benőtt, a smaragd zöld tengerből meredeken kiálló mészkő szikláiról híres, 1500 négyzetkilométeres terület méltán nyerte el az UNESCO világörökségi helyszín rangot. A nem túl hosszú, de igen lassú utat a nagykövetség kisbuszával tettük meg, így bőven volt időnk végighallgatni hanoi nagykövetség érdekes tájékoztatását a környék látványosságairól. Azt is megemlítette, hogy valahol félúton van egy textilgyár, amelyet egy Magyarországon végzett vietnámi közgazdász vezet. Az üzemből jó minőségű ingeket varrnak nyugati exportra, sőt az „exportból visszamaradt” készletből kedve-

ző áron vásárolni is lehet a gyár kis boltjában. Mivel egy diplomatának soha sincs elég inge, a felvetés megragadta a fantáziánkat, és megbeszéltük, hogy visszafelé, úgy délután öt óra körül beugrunk a boltba, és ha tetszik, veszünk magunknak néhány pasztell színű inget. Nagykövetség némi telefonálás után el is rendezte a dolgot, így a Ha Long-öböl látivalóinak csónakos megtekintése és egy izgalmas vietnámi ebéd után hazafelé tartva lekanyarodtunk a főútról az üzem irányába.

Ekkor következtek a meglepetések. A gyár előtt zászlót lengető gyerekek sorfala várt minket, a magyar és vietnámi zászlókkal díszített kapuban a gyár igazgatója és helyettesei üdvözölték a megszeppent magyar csapatot. Nem volt mese, követni kellett az általuk összeállított forgatókönyvet. Az üzem zsúfolásig megtelt kultúrtermében elnökségi asztal állt, fölötte nagy transzparens hirdette a vietnámi-magyar barátságot. A szimpatikus, fiatal gyár-igazgató részben magyar elemeket is tartalmazó – szerencsére nem túl hosszú – beszéde után miniszterünknek kellett a helyzethez illő, de a politikai realitásoknak is megfelelő válaszbeszédet tartania. Több évtizedes rutinja ezen is átsegítette.

A dörgő tapssal végződő nagygyűlés után következett az üzemcsarnokok megtekintése. Elsétáltunk a több száz gép fölé görnyedő varrónők csoportjai mellett, akik folyamatosan dolgozva is mosolygáltak ránk. Az üzemből jött néhány európai kinézetű helyi munka-

vezető hölgy is, akik – újabb meglepetésünkre – magyarul mondták el, hogy mit kell tudnunk a munkafolyamatokról. A hozzám legközelebb lépdelő hölgytől megkérdeztem, hogy Magyarország melyik részéről érkeztek. Büszkén újságolta, hogy Bajáról, a korábbi FÉKON-ból jöttek többen is, ahol megszűnt az exportra készített ingek varrása. Ezen én lepődtem meg igazán. Nem számítottam rá, hogy egy spontán vietnámi „ingvásárlás” kapcsán saját földijeimmel hoz össze a sors Délkelet-Ázsiában. A hölgy megkérdezte, hogy milyen gyakran látogatok Bajára, mire elmondtam neki, hogy havonta legalább egyszer leugrom a városba meglátogatni pedagógus édesanyámat, Sárosyné „Ica nénit”, a gyakorló iskola volt igazgatóját. Természetesen ismerte, sőt örömmel újságolta, hogy fékonos korokban nyugdíjasként ő tartott nekik magyarórákat a továbbképzések keretében. Nekem, de láthatóan neki is jólesett, hogy ilyen közös szálakat találtunk a véletlennek köszönhetően.

Jó másfél óra múltán kikísértek bennünket a kapunál várakozó kisbuszunkhoz. A „boltról” természetesen egy szó sem esett, viszont búcsúzáskor mindannyiunk kezébe nyomtak egy nejlonszatyrot, mindegyikben három inggel. A kisbuszban izgatottan mértük fel, hogy ki milyen színűt és méretűt kapott, majd cserebörze alakult ki. A több körös ing-választás során miniszterünk élvezett némi elsőbbséget, végül is ő volt az egyetlen, aki beszédével megoldgolt az inges kalandunkért. ■

A varázslatos Ha Long-öböl

Vendégek vagyunk a Földön

Görgei-Reiner Rita

■ **Klímaváltozás és környezetvédelem**

Amikor felkérést kaptam jelen esszé megírására, kerestem egy gondolatébresztő üzenetet, melyet átadhatok az olvasónak. Végül a gyakorlatiasság szemszögéből vizsgáloztam, és „zöld gondolkodóként” választásom a funkcionális, egyéni megoldások átadására esett. Ahhoz, hogy érthető legyen a motiváció, egészen távolról kell kezdenem, a klímaváltozás témájánál. Miért is fontos mindez? Mert benne élünk, a probléma mindenkié és megkerülhetetlen.

Az éghajlatváltozás maga természetes jelenség, ám a felgyorsult változás árulkodó: a mérhetetlen mennyiségű, termésünket ehetlenné szurkáló mezei poloska, a harlekin katica megjelenése keseríti meg az életünket. Ide sorolom az özönnövényeket is, amelyek erőteljes növekedésükkel kiszorítják az őshonos fajokat, és humán-egészségügyi okokból sem örülünk a jelenlétüknek. Ilyen pl. a parlagfű, a kaukázusi medvetalp, a bálványfa, a zöld juhar és a sokak által vitatott akác is. A kártevőknek idővel megérkezik a természetes ellensége, ám ha az is invazívnak minősül, előbb-utóbb felveszi étlapjára az őshonos állományt is.

Sokan fogalmazták már meg az ártó emberi tevékenység, nevezetesen az üvegházhatású gázok kibocsátásának hatását, melyek a légkörbe kerülve a Föld hőmérsékletének emelkedését, az éghajlat változását okozzák.

A klímaváltozás tény, súlyosságán már 10 évvel ezelőtt sem kellett vitatkozni. Gondoljunk csak a tavaly egy hónapot késett őszre, az idei két hónapnyi áprilisi időre, vagy a Mohácsra lesújtó júniusi tornádóra. Miközben nálunk áprilisban elfagyott a gyümölcsfák virága, nem volt élleme a beporzóknak, a sarkvidéki részekben pedig melegebb volt az átlagosnál. Megfigyelhető, hogy ezek az anomáliák mind gyakrabban fordulnak elő, és egyre szélsőségesebbek mondhatók, további problémákat generálva. Kitekintve a nagyvilágba, a szélsőséges időjárási jelenségek további természeti katasztrófákhoz vezetnek (cunami, hurrikán, extrém szárazság, erdőtüzek, óriási esőzések, a csapadékhullás hektikusabbá válása). A legnagyobb kibocsátó az energiaipar (főleg a szén- és gázos erőművek), ezen felül a közlekedés (a közúti forgalmon túl a repülés, hajózás is), tovább ront a helyzeten az ipar és a nagyipari mezőgazdaság, az állattartás, ennek okán az erdők pusztítása. Emellett a háztartások, szolgáltatások, épületek energiahasználata is felelőssé tehető a drámai mértékű globális hőmérséklet-emelkedésért.

Jelen és jövő?

A felmelegedés újabb negatív hatásokat generál, amelyek tovább gyorsítják a hőmérséklet növekedését. Az olvadó jégsapkákon egyre csökken a napsugarakat visszaverő jégtakaró felülete, ezzel a Föld még több napsugárzást nyel el, ami tovább melegíti a légkört. Az állandó fagy jellemezte égöv határa egyre északabbra húzódik vissza, a felolvadó talajból metángáz szabadul fel, márpedig a metán 23-szor erősebb üvegházgáz, mint a szén-dioxid. Visszahúzódóban van az állandó fagyhatár, az emiatt lecsökkenő élettér tette lehetővé az alaskai és a kanadai grizzly és a jegesmedve találkozását. Azzal, hogy egyre gyakrabban keresztezték egymás útját, új, hibrid faj jött létre, melyet a helyiek *pizzlynek* neveztek el.

A Föld hőmérséklete mára mintegy 1 fokkal melegebb az ipari forradalom előtti szinthez képest. Ennek már most súlyos következményei vannak, az igazi katasztrófa elkerüléséhez azonban meg kell állítani a felmelegedést.

Azt mondhatjuk, hogy az utolsó jégkorszak után kialakult viszonylagos állandóság tette lehetővé az emberi civilizáció létrejöttét és eddigi fennmaradását. A jelenleg zajló éghajlatváltozással azonban már ismeretlen vizekre evezünk, mert valójában nagyon keveset tudunk a jelenlegitől gyökeresen eltérő klimatikus viszonyok adta életfeltételekről. Persze a mai gondolkodó ember még tehet ellene, azért jó szem előtt tartani, hogy a klímaváltozás hatásai összefüggésbe hozhatók számos korábbi civilizáció bukásával is. A kutatók a földtörténet hatodik kihalási hullámaként beszélnek már most a folyamatról, hiszen csökken a biodiverzitás, azaz a fajok sokfélesége. Ha állandóvá válik a vízhiány, korlátozottá válhat, vagy akár meg is szűnhet

élelmiszereink előállításának lehetősége. 7,5 milliárd embert fenyegethet az éhínség, ismeretlen betegségek elterjedése. Megindulhat a világméretű népvándorlás a jobb életfeltételeket kínáló területek felé.

Magyarország alapvető érdeke, hogy élen járjon a klímavédelemben, ugyanis hazánk az éghajlatváltozás által súlyosabban érintett területek közé tartozik: a hőmérséklet a világszerte fölé fog emelkedni; elhúzódnak csapadékmentes, forró időszakokra számíthatunk. Az aszályos időszakok után rövid idő alatt jelentkező, nagy mennyiségű eső fogja jellemezni az éghajlatot. Mindez az élelmiszertermelésünk csökkenésének és szükségyszerű átalakulásának veszélyével jár majd.

Azt fontos érteni, hogy a klímaváltozás sokkal inkább egy fokozatosan súlyosbodó állapotot jelent, mely folyamatot megakadályozni nem tudjuk, de megtanulhatunk együtt élni a változással. Mindannyiunk felelőssége a környezetvédelem, mely teljes körű társadalmi összefogással, a természettel összhangban működve lehet csak eredményes. Térségi szinten megoldást jelenthetnek az idén indult – a megújuló energia felhasználását is magukban hordozó – kék-zöld pályázatok, melyek egyszerre teszik lehetővé a csapadékvíz kezelését és a zöldfelületek növelését.

Amit viszont mi magunk, az egyén szintjén megtehetünk, azzal alapjaiban erősíthetjük a környezetvédelem pilléreit. Életvitelszerű környezetvédelemre gondolok, új szokások bevezetésére, fenntarthatóságra. A hulladékot már egy ideje szelektíven gyűjtjük, 2015 óta hához menő rendszerben szabadulhatunk meg tőle. Környezettudatos vásárlóként tovább minimalizálhatjuk a műanyag és papírhulladék felhalmozását, pl. csomagolásmentes

üzletben szereve be a szükséges termékeket, kerülve a túlhasználatot, ám mindenképp az újrafelhasználást választva. Közlekedésünk újratervezésével – belső égésű motoros jármű helyett biciklire váltva – jelentős mennyiségű kipufogógáztól tehermentesíthetjük a légkört, csökkentjük a zajterhelést, a testmozgással pedig javítjuk egészségünket. Megújuló energiaforrásaink, pl. a nap-, szél- vagy vízenergia alkalmazásával egy már meglévő erőt fogunk be, amely soha nem fogy el.

Az esővízről

Az előző bekezdésekben a klímaváltozás hatásairól olvashattak, melynek igen komoly tüneteit tapasztalhattuk már városunk mikro környezetében is. E tényezők a hosszú, csapadékmentes időszakok, illetve a rapszodikusan lezúduló csapadékvíz mennyisége. Néhány éve, már tanuló kertészként bevésődött számomra, hogy esővízes tárolóra minden kertben szükség van. (Nagyszüleink dézsában, hordóban, kádban gyűjtötték a lehullott csapadékot.) Ami többlet, felfogjuk, amikor szükség van rá, kiöntözzük. Ezzel a házi vízgazdálkodással takarékoskodni is tudunk, nem is beszélve a növények számára előnyös lágy víz tulajdonságairól. Az esővíz kémhatásának köszönhetően rendkívül előnyös a háztartásban, ugyanis használata esetén kevesebb tisztítószer adagolására van szükség, és illatos lesz tőle a ruha. Ugyanezen tulajdonsága miatt használták eleink hajmosásra is, ugyanis selymesen csillogott tőle a lányok haja. Annak ellenére tették ezt, hogy a kutakról még ingyen hozhattak vizet, és nem volt csatornadíj sem. Ma már kiépíthető rendszerben tárolható a fürdővíz, mellyel a WC öblítését oldhatjuk meg, ez a szürke víz. Földünk vízkészlete állandó, ugyanazzal a 4,6 milliárd éves vízzel találkozunk nap mint nap, feladatunk vigyázni rá. Kis odafigyeléssel pedig elkerülhetők további katasztrófák, ugyanis

pl. egy csepp használt étolaj akár ezer liter élővizet is beszennyezhet.

Zöldben járva

Környezettudatos gondolkodóként, a zöldövezetek létrehozása és azoknak megtartása lehet megoldás a klímaváltozás hatásainak csökkentésére. Itt az árnyékot adó zöld felületek és az épületeket borító növényzet arányának növelésére gondolhatunk. Érdekes és mindenképp meggyőző, hogy árnyékban akár 10 °C-kal alacsonyabb az érzékelt hőmérséklet, ebből adódóan indokolt az aszfaltozott városok újrafásítása.

Régészeti feltárások során kiderült, hogy már az ókori kultúrákban is telepítettek növényeket mind tető-, mind falfelületekre. A zöldtetők mára a szabályozásban is elfogadottá váltak Magyarországon is. A zöldhomlokzatok a zöld infrastruktúra egyéb elemeihez hasonlóan számos kedvező tulajdonsággal rendelkeznek, és azokon a területeken fejthetik ki hatásukat, ahol más elemek nem alkalmazhatók. 2020-ban új klímavédelmi döntés született Ausztriában, melynek értelmében Bécs városában kötelező lesz minden új építésű lakóingatlan homlokzatának növényvel való befuttatása. Ezzel a lépéssel sokat tett a város az élhetőbb környezetért, meg persze azzal is, hogy belvárosából kitiltotta az autós forgalmat.

Anélkül, hogy túldimenzionálnánk a zöldhomlokzatok fogalmát, képzeljünk magunk elé egy zöldellő kúszónövényvel fedett falat, avagy egy támrendszerre függőlegesen fel-futtatott dísznövényt vagy haszonnövényt (bab, paradicsom). A zöldhomlokzat esztétikus, energetikai felhasználás szerint gazdaságos, továbbá megtapasztalható a zöld felületekre jellemző pozitív élettani hatása is.

Az egymást takaró levelek csapadék és az UV-sugárzás elleni védelmének köszönhetően léteznek olyan homlokzatok, melyeket 30-70 év alatt sem kellett a növényzet mögött felújítani. Lényeges, hogy a kúszónövények abban az esetben károsíthatják a homlokzatot, ha az a növényesítés előtt is hibás volt.

Újrahasznosítás

Az elmúlt hetekben többet olvashattunk, hallhattunk a háztartásokban felhalmozódó zöld hulladék kezelésének lehetőségeiről. A *Bácskai Napló* Zöld rovatának szerkesztőjeként magam is nagy hangsúlyt fektettem pl. a komposztálás jelentőségének hangsúlyozására. Ha a képződő zöld hull-

Zöldhomlokzat napjainkban

dékra energiaként tekintünk, tudatos gazdálkodóként, tápanyag formájában könnyedén visszaforgathatjuk annak jelentős hányadát oda, ahonnan lenyírtuk, levágtuk, összegyűjtöttük. Tehát a felhalmozódó zöld hulladék nem is hulladék, kis odafigyeléssel és tudatossággal magunk mellé állíthatjuk a természetet.

A fűnyesedéket zölden vagy szárazon is elszórhatjuk a veteményesben, ill. a cserjék, csemeték tövéhez talajtakaróként, mulcsként juttatva, továbbá javíthatjuk vele a talaj minőségét, vízvisszatartó képességét és tápanyagellátását is. A talajtakarás gátolja a gyomosodást is.

Egész egyszerű módszerrel, hulladék lécekből összeállítható egy tároló, mely 1-1,5 év múlva már jó minőségű komposzttal gazdagíthatja a kertünket. A fűnyesedéket hagyjuk kissé kiszáradni, majd 10 cm vastagon betéríthető a komposztálóba. Keverhetünk hozzá tavalyról megmaradt száraz leveleket is, az aerob folyamatnak köszönhetően minden anyag értékes, újrafelhasználható tápanyaggá bomlik.

Az épített, sok szerves anyagot befogadó magasságyás is megfelelő helye a zöld hulladék felhasználásának. A jellemzően tavasszal vagy ősszel berendezett apró növénysziget rétegeinek kialakításánál az 1-2 fűnyírás alkalmával félretett fűnyesedéket is el lehet benne helyezni.

Esély a beporzásra

Rétek, cserjék, fák szerepe

A táplálékaink 80%-a a beporzó rovarok tevékenységének köszönhető, közös érdekünk a védelmük. A megnövekedett, ipari méretű mezőgazdasági tevékenységgel együtt járt a beporzó rovarok mennyiségének csökkenése, ezért van nagy szükség virágzó felületek városi környezetben való kialakítására. Magánemberként is sokat tehetünk a rovarokért, zöld területünkön hagyhatjuk egy kicsit tovább virágozni a kora tavaszi gyomokat, a lila árvacsalán, gyermekláncfű, tavaszi aggófű, tyúkhúr és cickafark élelemforrása a beporzóknak. Fűves terület kaszálásakor egy kis virágzó folt meghagyása már elegendő.

Táplálékot találnak a méhek a méhvirágozni hagyott fűszerkertben is, mint pl. a menta, zsálya, bazsalikom virágzatában, és az egygyáriák ágyásában, nevezetesen a büdöske, napraforgó, körömvirág, boglárkafélék virágán. Virágzó cserjék és fák ültetésével is támogatjuk a beporzók fennmaradását, ültessünk levendulát, kerti mahóniát, somot, hársot. Kerttervezésnél vegyük figyelembe a szezonaritást, biztosítva ezzel a beporzók folyamatos élelemforrását. A rendezetlenség mögött a búvóhely tudatos kialakítása áll, szívesen fészkelnek pl. a poszméhek kazalba rakott vesszők, ágak között, de készíthetünk számukra rovarhoteleket is.

Méhlegelőket vetésével is támogathatjuk a rovarokat, Baja löszös homoktalajára kimondottan szárazságtűrő magkeverék ajánlott, amelyet jól előkészített ágyásba, dézsába is vethetünk. A beporzóbarát kert kedvelői idén tavasszal 6 városi helyszínen vetették el Baján vadvirágmagok keverékét, továbbá a *Beporzóbarát Baja* program részeként referenciaveteményt találnak az érdeklődők a Petőfi-sziget hídjáról leérve, valamint Veránka szigetén. *Dr. Máté András* kutatóbiológus-entomológussal konzultálva választottuk ki a 16 növényfajt tartalmazó magkeveréket, mely folyamatos virágzásával táplálékot, bújó- és szaporodó helyet biztosít a beporzó rovarok számára.

Zöldövezet

A lombzatnak alapvetően számos előnyös tulajdonsága van, ezért is van hatalmas jelentősége a városi „dzsungelnek”. Mennyiségét, felületét a jelentős O_2 -kibocsátása, nagy mennyiségű CO_2 -megkötése miatt növeljük. A levelek nagy melegben folyamatosan párologtatnak, ezzel hőt vonnak el a környezetükből, egy lombos fa árnyéka tovább csökkenti a hőérzetet. Egy forgalmas út mellett lakó családnak zajcsökkentő hatása miatt épp oly nagy jelentőségű egy sűrű sövénynövény, mint a térelváltás. Azon túl, hogy megakadályozza a talajeróziót, életközösség helyszíne: rovarok, rágcsálók, madarak otthona.

Egyszerű módszer az esővíz gyűjtésére

Erdőben, ligetben vagy akár a kertünkben sétálva érezzük át igazán a zöldövezet reakciós hatását, mely a feltöltődés, a pihenés helyszíne. A zöld növelésének, fák ültetésének közösségépítő hatását pedig tapasztaltam, élmények forrása, számomra meggyőző a civil erők összedósdása és jelentősége. Számos civil alapon működő környezetvédelmi szervezet munkálkodik Magyarországon; társadalmi összefogásra, minden önkéntes kézre szükség van utódaink élhetőbb jövőjének biztosításához. Ezen munkálkodik a *10 millió Fa Alapítvány* és annak bajai közössége is, melynek képviselőjeként mondhatom: követjük a megalkuláskor lefektetett alapelveket. A klímavédelem jegyében igyekszünk biodiverz, azaz sok fajt magába foglaló növénytakarásokat ültetni, így növelve a fajok sokszínűségét és a humán környezet élhetőségét. Fontosnak tartjuk az elültetett csemeték utógondozását is, ebbe a szemléletformáló tevékenységbe vonjuk be a gyermekeinket, a fiatalokat. Ennek jegyében született a ballagó diákokkal közösen ültetett, majd termést adó gyümölcsfa-ültetvény, a *Közösségi tündérvirág*, és folytatva a közös munkát, ősszel egy kimondottan városi környezetbe való speciális erdőtipust fogunk telepíteni.

Gondolatok a csapadékvíz hasznosításáról

Talán emlékszik az olvasó, 2020 májusában nagy mennyiségű eső zúdult le térségünkre, ami megbénította a várost, és jelentős károkat okozott. Ennél a mennyiségnél jelenleg kivédhetetlen az árvíz, mert az elszivárgás folyamata csak akkor valósul meg, ha a teljes lefedés helyett vízáteresztő burkolatot választunk, és a tetőnkől lezúduló esővizet az utcára terelés helyett okosan hasznosítjuk.

A kertben sem más a helyzet, hiszen – bár

az esőnek mindenki örül az ingyen öntözés miatt – a túl sok esővíz ugyanúgy kipszítthatja a növényeket, mint a szárazság. Létezik azonban egy kerttípus, mely a teljes kertnek csak kb. 10%-át teszi ki, ezt a tudatosan kialakított, alacsonyabban fekvő területet nevezzük *esőkert*nek. Ahogy a nevéből már kitalálható, célja, hogy összegyűjtse és rövid ideig tárolja az esővizet. Ez két dolog miatt is nagyon előnyös: egyrészt csökkenti az elszivárgó víz mennyiségét (hiszen párologás révén nagy része a légkörbe kerül), másrészt szűri és tisztítja a talajba jutó esővizet, ezáltal pedig jelentősen javítja annak minőségét. Ezen kívül nagyon jó hatással van az élővilágra, ugyanis a létrejövő kis, önálló ökoszisztéma rengeteg rovar, madarat, békát, gyíkot vonz. Kialakítása nem drága, és bonyolultnak sem mondható, ráadásul rendkívül sokat spórolhatunk az öntözésen!

Az alapötlet szerint az esőkert az erdő működését utánozza. Az erdő is képes enyhíteni a nagy mennyiségű csapadék utáni áradásokat, mert a komposztal és kavicsal kevert talajban mélyedések vannak, amelyekben összegyűlhet az esővíz, és onnan lassan szívódik be a mélyebb rétegekbe. A víz más része elpárolog, és a növények hasznosítják. Így egyrészt állandó marad a természetes (föld alatti és feletti) víztározók szintje, hiszen szüntelenül, de lassan pótlódik a vízkészlet, arról nem is beszélve, hogy a szúnyogok sem szaporodnak el, mint a pangó vizekben tennék.

A rendszer kikísérletezése a magyar származású *Pásztor Zsófia* kerttervező mémök és tudós csapata nevéhez köthető. A szakember közel 30 éve él az Egyesült Államok legcsapadékosabb városában, Seattle-ben, az Edmonds Főiskolán oktat, és a megye fenntartható fejlesztési bizottságának elnökeként

elérte, hogy ma már új ház építésének engedélyét esőkert megépítésének kötelezettségével adják meg az Egyesült Államokban. A kerttípus bevetésére a kezelhetetlenül nagy mennyiségű csapadék elvezetése okán volt szükség, ez viszont tehermentesítette a város csatornarendszerét, és megakadályozta a nagyobb károkat.

Az első esőkert 1990-ben az Egyesült Államok keleti partján, a marylandi Prince George megyében épült. Az eddigi adatok azt mutatják, hogy még a 30 évvel ezelőtt telepített első esőkertben sem kellett cserélni a szűrőrétegeket, mert a felhalmozódó káros vegyületek átalakulnak a növények számára feldolgozható anyagokká, illetve a talaj lassan és szétterítve megköti őket. Mivel a rendszer a természetes folyamatokat utánozza, nincs szükség műtrágyára, mert a talaj folyamatosan épül azokból a növényi hulladékokból, amelyeket a talajban élő organizmusok alakítanak át hasznos anyagokká. Gyomirtó sem kell, mert a növények pillanatok alatt kitöltik a teret, és kiszorítják onnan a gyomokat. Különösebb gondozást sem igényel, esőzé-

sek idején alapos megfigyelést viszont igen. Megfigyelésre a környezeti adottságok, talajviszonyok miatt van szükség, hogy a mesterségesen kialakított meder mérete elegendő és vízáteresztő legyen (talajtípus); a kertünk fekvését kedvelő (szél, napsütés beesési szöge, napsütéses órák száma) növényeket válasszunk. Meghatározó a víz mennyisége, elfolyásának iránya, aszerint érdemes tervezni, rendezni a terepet, majd beültetni víztűrő, vízkedvelő növényekkel. Kísérletünk eredményeként működő, esőkertszerű pompás kertet kaphatunk. Ez a tájépítészeti együttes egyben izgalmas park, privát kert, a kiemelt föld révén akár sziklakert is lehet. Az autópályára zúduló víz rendezésére kialakított referenciakertet találunk Budapest alatt, Siófok szomszédságában, továbbá gyönyörű esőkert készült a Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Karának épülete mellett is.

Bízom az olvasottak hasznosításában; a klímavédelmet szem előtt tartva – városunk zöldfelületének jelentős növelésében; a civil lakossággal együtt gondolkodásban és megvalósításban. Teendők csupán ennyi: meg-

figyelni a természetet, ami adatik, hasznosítani, életvitelszerűen óvni – hiszen vendégek vagyunk a Földön.

Források:

10 millió Fa alapelvek, Greenpeace, Rain Garden Handbook for Western Washington, Radó Dezső – A fák haszna, Zöldinfrastruktúra füzetek – Főként ■

Gyermekvállalás Finnországban

avagy miért mosolyogtam végig az évet a koronavírus ellenére

Bognár-Simor Katalin

■ 2020 sok szempontból kemény év volt (azt hiszem, ezt nem kell külön részletezni), mégis volt valami, ami bearanyozta az egészséget, és feledtetni tudta velünk, hogy mi történik körülöttünk a világban: kislányunk érkezésével decemberben háromtagúra bővült a családjunk, így az év nagy része boldog várakozással telt.

A pozitív terhességi teszt (és a vele járó örömtánc) után az első lépés felkeresni a védőnői szolgálatot, hogy a kismama bekerüljön a finn terhesgondozási rendszerbe. Fontos, hogy a saját városunk központi számát hívjuk – ne úgy, mint én, aki először véletlenül a helsinki számot hívtam espoói lakosként... Nagyon kedves a hölgy, gratulált is a kisbabához, majd jelezte, hogy ezt a hírt az espoói kollégával is osszam meg... Miután sikerült a megfelelő számon bejelentkezni, egyeztetettük az első időpontot, ami normál esetben személyes találkozót jelentene, de járványidőszakban telefon/video chat formában tud megvalósulni. Ez nem okozott nehézséget, legalább nem kellett kimozdulni, és a reggeli kávé mellett tudtam válaszolni az összes kérdésre, egyben feltenni a sajátjaimat. Megkaptam a beutalókat az online rendszeren keresztül, azokkal le tudtam foglalni a 10. hétre egy

laborvizsgálatot, a 12. hétre pedig az első ultrahangot (a magyar gyakorlattal ellentétben itt nincs „nulladik ultrahangvizsgálat”, csak indokolt esetben). A vírushelyzet miatt a férjem nem jöhetett be velem az ultrahangos vizsgálatra, kint az autóban kellett várakoznia, de nagyon megértő és segítőkész volt az orvos: miután mindent ellenőrzött megengedte, hogy felhívjam a kedves apukát, így ugyan ha csak a telefon kameráján keresztül, kicsiben, de láthatta a pocakban táncoló picikét, és az orvos külön lejátszotta neki a szívhangot is.

A labor- és ultrahangos vizsgálati eredményeket együttesen kiértékeltek, és néhány napon belül megkaptuk a hivatalos értesítést, hogy minden érték megfelelő. Ekkor mondtuk el a családnak és a közeli barátoknak a nagy hírt, hogy velünk együtt örülhessenek. Ez az otthoniak esetében videohívással történt, és akkor nagyon hiányzott, hogy megölelhessük egymást, de nem tudtunk hazautazni a vírushelyzet miatt. (A tava-

szi repülőjegyünket törölte a légitársaság, de nem is mertünk volna elindulni, az ember nem vállal feleslegesen kockázatot ha plusz egy kis életre kell vigyáznia.)

A terhesség 15. hetében találkoztunk először személyesen a védőnővel, majd 2 héttel később orvosi vizsgálat is volt. Természetesen, ha bármi probléma merült volna fel, akkor lettek volna korábban további vizsgálatok is, nekünk szerencsére minden rendben ment. A rendszer úgy van kitalálva, hogy a terhesség alatt végig, majd a szülés után is ugyanaz a védőnő

A finn babadoboz

foglalkozzon a kismamával, illetve a kisbábal. Ez nálunk nem így alakult, részben a nyári helyettesítések és időpont változtatások miatt, részben azért, mert közben Espoóból Vantaába költöttünk, így másik város terhesgondozása alá kerültünk. Végül szinte minden alkalommal máshoz volt időpontunk, de ez semmilyen problémát nem jelentett. Nagyon vártuk a 20. heti ultrahang vizsgálatot, addigra feloldották a korlátozások egy részét, így a férjemmel együtt mehattunk megnézni a növekvő babánkat. Nagyon tetszett, hogy sorban mindent megmutatott az orvos, elmondta, mikor mit látunk a képernyőn. Elvégezte a szükséges méréseket, majd kérésünkre elárulta, hogy kislány lesz a picike.

Az 5 hónap körüli (154 nap letelte utáni) védőnői időpontot minden finnországi kismama nagyon várja, mert akkor állítanak ki egy igazolást arról, hogy a kismama részt vesz a terhesgondozáson, és az az igazolás szükséges ahhoz, hogy az ún. „anyasági támogatást” lehessen igényelni, amelyet a magyar cikkek „*finn babadobozként*” szoktak emlegetni. Ez egy nagyméretű doboz babaruhával, babaágygyművel és mindenféle babaápolási kellékkel, valamint anyukának tisztasági szerekkel. A babadobozt 1938 óta osztják ki, eredetileg a kisjövedelmű családok kapták csak, de 1949 óta minden kismamának jár, aki legalább fél éve Finnországban lakik. Bevezetésének célja az volt, hogy a csökkentsék a gyermekágyi halálozást, és rendszeres orvosi/védőnői felügyelet alatt legyenek a várandós anyukák. Ha valaki úgy érzi, hogy nem segítség neki a doboz, akkor kérhető pénzbeli juttatás is helyette, ami jelenleg 170 euró, noha a csomag tartalmának értéke jóval meghaladja azt. Minden évben az igényeknek megfelelően változnak a ruhadarabok, a kiosztásért felelős KELA (a finn társadalombiztosító) megszavaztatja például a csomagba kerülő hálózsák mintáját, figyelembe veszi a beérkező visszajelzéseket, majd több különböző gyártótól rendel meg az egyes darabokat, így biztosított a beszállítók közötti verseny és a csomag gazdaságossága. Minden évben tavasszal mutatják be az új dobozt, amelyet az előző évi készlet elfogyása után kezdenek el küldeni. Évente nagyjából 30 ezren választják a dobozt, míg 20 ezren a pénzbeli támogatást. Maga a doboz is díszes, az aktuális modellt 2017-ben tervezte *Ilona Partanen* a KELA által meghirdetett versenyre, amelyen fiatal tervezők vehettek részt a „babadoboz” hagyományának 80. évfordulóját ünnepeve. *Áfonyatej* a design neve, és Partanen a tervezéskor saját

Ezt mind rejti a doboz

gyermekkorából merített ihletet. A doboz egyébként 70 centiméter hosszúságú, és egy megegyező méretű szivacs matracral együtt érkezik, így a baba első ágyaként is használható.

A 9 hónapos várakozás leteltéhez közeledve ideje elgondolkodni, melyik kórházban is szeretne szülni az ember lánya. Nekem, mint fővárosi régióban élőknek hivatalosan négy választási lehetőségem volt: *Naistenklinikka* (Női klinika) Helsinkiben, illetve az espoói, hyvinkäai vagy lohjai kórházak valamelyike. Nekünk gyarkolatban persze ez leginkább Helsinki és Espoo közötti döntés volt a közelségük miatt (26 és 36 km-es táv a házunktól), a másik kettő akkor került volna szóba, ha éppen mindkét közelebbi kórház szülészete tele van. Ez néha előfordulhat, de reméltük, hogy nem kell majd 40 vagy éppen 80 km-re autózni, amikor elindul a baba. (A költözés előtt mindössze 5 km-re laktunk az espoói kórháztól, akkor gondolkodni sem kellett volna, hogy melyiket szeretnénk.) Mindegyik kórházról jókat olvastam a fórumokon, mindenhol magas színvonalú az ellátás, így végül a legközelebbi, helsinki kórházat hívtam, amikor elfolyt a magzatvíz, és szerencsére tudtak is fogadni. Az további előny, hogy így a magyar születési anyakönyvi kivonaton is Helsinki szerepel, legalább nem kell otthon sem magyarázni, hol született. (Hiába Espoo a második legnagyobb lélekszámú város Finnországban, azt otthon nem szokták ismerni.)

Itt nem létezik fogadott orvos, az éppen műszakban lévő személyzet segíti világra a babát, így nem kell azon aggódni, hogy

a választott orvos mikor van szabadságon stb. Egészséges anya és magzat esetén, amikor komplikációmentes szülés „várható”, nagyon sokáig bába van csak bent, az orvos csak az utolsó, ún. kitolási szakasznál van jelen, illetve ha szükséges, és az anya kéri, akkor természetesen aneszteziológus gondoskodik a gyógyszeres fájdalomcsillapításról. Rögtön érkezéskor jeleztem, hogy vízben szeretnék vajúdni, így olyan szülőszobát kaptunk, amelyben egy hatalmas kád volt. Előre összeállított lejátszási listával készültem, és az aktuális hangulatnak megfelelően a férjem váltogatta a zenéket, amikor épp nem innivalót töltött vagy a kezemet fogta.

Végig azt éreztem, hogy nagyon figyeltek rám/ránk, maximálisan igyekeztek olyan környezetet biztosítani, hogy az egész a lehető legjobb élmény legyen. Elég sokat voltunk bent a kórházban, mert a magzatvíz elfolyása után nem indult meg azonnal a szülés, így elég sok bábával, orvossal és nővérrel találkoztunk a többszöri műszakváltás miatt, de mindenki nagyon kedves és támogató volt. A férjem minden percben ott lehetett velem, és amikor végre magunkhoz ölelhettük a kislányunkat, azt is családi pillanatként élhettük meg, ugyanis a bábák szinte észrevétlenül, a háttérben végezték a dolgukat. Utána családi szobát kaphattunk, ahol az első 2,5 napunkat hármásban tölthettük el, persze folyamatos felügyelet mellett. Rendszeresen jöttek vizsgálni a picit, ellenőrizték, hogy tud-e enni és az én gyógyulásomat is. A kórházból is azután engedtek csak ki, hogy az értünk felelő nővérrel átbeszéltük a szülést,

kértek visszajelzést, tudni akarták, hogyan éltem meg az egészet, értettem-e, hogy mit mikor és miért csináltak, maradt-e bennem kérdés. Nagyon jól esett, hogy nem csak a testi, hanem a lelki jóllétem is érdekelte őket. A csecsemőosztályon is fantasztikus volt a személyzet, elkészítésük azt sem tudtuk, hogyan köszönjük meg a sok segítséget és odafigyelést.

A finn rendszer úgy van felépítve, hogy van nagyjából 4 fizetett hónapnyi „gyes”, amely az anyának jár, és a kiírt dátum előtt 30-50 nappal kezdheti meg. Erre az időszakra emelt összeg, a fizetés nagyjából 90%-a jár neki. Vannak olyan munkáltatók, akik erre az időszakra vagy egy részére is teljes fizetést és egyéb juttatásokat biztosítanak az anyának, ez esetben a társadalombiztosító (KELA) a munkáltatónak fizet. Van ezen túl egy 9 hetes fizetett szabadság, amelyet csak az apa vehet ki; ha nem teszi, elvesz. Ez a gyermek születésétől 2 éves koráig bármikor kérhető, de maximum 18 napot lehet átfedésben az anyai szabadsággal.

Az ún. szülői fizetett szabadság fél évre szól, és a szülők szabadon dönthetik el, hogy melyikük veszi ki, illetve bizonyos szabályok alapján meg is oszthatják. Mi úgy döntöttünk a férjemmel, hogy a gyermekünk fél éves koráig én maradok otthon, majd a szülői szabadság utolsó három hónapját 50-50% arányban megosztjuk egymás közt: ő délelőtt dolgozik, én pedig délután, így mindkettőnknek jut „aktív babázás”, és munka szempontjából is ez a legmegfelelőbb mindkettőnknek. A férjem vállalkozó, és teljesen nem hagyhatja ott a munkáját, mert számítanak rá az ügyfelei. Én egy nemzetközi cégnél dolgozom, a feladataimat a távollétem idejére szétosztották a kollégák között, így a három hónapos átmeneti időszak fél munkaidővel éppen megfelelőnek tűnt.

A gyermek nagyjából 9 hónapos, amikor véget ér a szülői szabadság. Ekkor kivethető például az apai szabadság, vagy az összegyűlt fizetett éves szabadság (ami „gyes” alatt is gyűlik aktív munkaviszony esetén), amennyiben a munkáltatóval így egyezik meg a szülő. Sok gyermek ilyen tájt kezd bölcsődébe járni, hacsak nem döntenek úgy a szülők, hogy egyikük hosszú távon otthon marad. Utóbbira is van lehetőség: a gyermek 3 éves koráig igényelhető támogatás erre a fizetés nélküli időszakra, ám ez elég alacsony összegű, ezért a szülők többsége visszatér a munkaerőpiacra. Természetesen itt is vannak nagycsaládok, ahol rövid időközökkel több gyermek születik, így az anya évekig

Vízben is lehet vajúdni, ha valaki ezt kéri

folyamatosan otthon lehet a mindenkori legkisebb révén szabadságon, közben pedig a nagyobbakat is otthon gondozza. Ez 7 éves korig megtehető, onnantól van tankötelesség. Az iskola speciális esetben 6 vagy 8 évesen is megkezdhető, ha orvosi indokolt. A gyermekes családoknak családi pótlék is jár, a gyermek 17. életvének betöltéséig.

Az anyai/apai/szülői szabadság után, ha mindkét szülő dolgozik, a gyermek óvodába kerül. Itt nincs különválasztva a bölcsőde és az óvoda, hanem egy intézményen belül vannak különböző korcsoportok. Elég sok lehetőség közül válogathat a szülő: vannak állami és magánóvodák, és azokon belül is eltérő típusok. Van ún. *családi óvoda*, ami azt jelenti, hogy a megfelelő óvodai szakképesítéssel rendelkező gondozó a saját otthonában vigyáz maximum négy gyermekre (köztük lehet a saját gyermeke is, a maximális létszám azonban állandó). Vannak speciális nevelési elvű, például *Montessori-óvodák*, de akár a nagyszülő is maradhat otthon a gyermekkel, és erre is igényelhet támogatást a család. Akármekkora legyen is a csoport, az szabályozva van, hogy egy nevelőre négy gyermek juthat. Arra is figyelnek, hogy sokat legyenek a gyerekek szabad levegőn, sokszor viszik őket kirándulni parkokba vagy erdőbe (van olyan óvoda, amelyhez saját erdő is tartozik). Esőben, hóban, fagyban is kimennek játszani, ami először furcsának tűnt, de egy idő után megszokja az ember az itteni mentalitást, miszerint *nincs rossz idő, csak nem megfelelő ruházat*.

Az óvodai nevelésért fizetni kell, ennek a díja a szülők jövedelmétől függő sávok rendszer szerint alakul. Magánóvoda esetén szolgáltatási kupont utal ki az önkormányzat (szintén a szülők jövedelméhez mérten) közvetlenül az óvodának, és a kupon és az ellátási díj közötti különbözetet kell a szülőnek fizetnie. Sokszor komoly várólista van az óvodákba, és elsőre nem kerül be a gyermek a szülő által választott intézménybe, de később ismét meg lehet pályázni. Figyelembe veszik a lakcím és óvoda közötti távolságot, hogy a szülőnek autóval vagy tömegközlekedéssel kell hoznia-vinnie a gyermeket, van-e már ott testvér az intézményben stb. Egy központi rendszeren keresztül kezelik a jelentkezéseket, és amint megvan, hogy melyik óvodába kerül a gyermek (amennyiben a szülő elfogadja a felajánlottat, vagy megegyezik például egy magánóvodával vagy -nevelővel), akkor külön szerződés készül az intézmény és a család között, amelyben tisztázzák az elvárásokat, a felek kötelezettségeit stb. A mi történetünk pont itt tart most: már megvan, hogy a szabadságunk letelte után melyik óvodába megy majd a világ legszebb kislánya, már csak a papírmunka van hátra. Addig pedig élvezzük a nyarat és a hónapokat, amelyeket vele tölthetünk itthon. ■

Eucharisztikus nagyharang

Tomaskovity Szabolcs

■ Ez év szeptember 5–12. között hazánk rendezi meg az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust. A XIX. század végén megszülető kezdeményezés célja az, hogy az oltárszentség tisztelétét egyesítse nagy létszámú eseményekkel, s így tegye érzékennyé az embereket Jézus Krisztus valóságos jelenléte iránt az Eucharishtiában. Egyúttal az is célkitűzése, hogy felmutassa a katolikusok számára, milyen sokan vannak, és milyen sokakat egyesít az oltárszentségben való közös hit. Magyarországot nem először éri a kongresszusrendezés megtiszteltetése, hiszen Szent István király halálának 900. jubileumi évében, 1938-ban egyszer már otthont adott egy Eucharisztikus Kongresszusnak. Mind a mai napig számos olyan használatban lévő lobogót, miseruhát, kelyhet lehet fellelni templomainkban, melyek a '38-as kongresszus logóját viselik magukon. Felső-Bácska azonban egy olyan rejtett értéket is őriz a hazánkban korábban megrendezett kongresszusról, mely a maga nemében egyedülálló.

Jelenlegi szolgálati helyem, Jánoshalma Szent Anna-plébániatemploma 63,5 méteres hosszúságával és a 3000 főt meghaladó befogadóképességével Felső-Bácska legnagyobb temploma. Tornyában eredetileg 5 harang lakott, de az első világháború mindössze egyet hagyott meg közülük. Az egyházközség 1925-ben Bodicsy Sándor bajai harangöntővel és fiával, Ferencsel pótolta az elrekvirált nagyharangot, mely azonban nem sokáig örvendeztette meg zengő szavával a jánoshalmiakat, néhány év múltán ugyanis megrepedt. Szabó István apátplébános (1932–1952) idejében merült fel ismét a nagyharang újjáöntésének gondolata. Minderre jó alkalmat kínál

Szent István király 1938-as emlékévé és a fővárosban megrendezendő 34. Eucharisztikus Világkongresszus. Az új harangot a nagynevű Szlezák László (1870–1953) aranykoszorús harangöntő mesternél rendelték meg, akinek budapesti műhelyéből 40 év alatt több mint 5000 harang került ki. Szinte ma sem találni olyan templomtornyot, melyben ne lakna legalább egy, Szlezák mester keze munkáját dicséret harang.

Az időközben elkészült, Jézus Szentséges Szíve, Szent Anna és Szent István király tiszteletére öntött, 1736 kg súlyú, 147,5 cm alsó átmérőjű és c1 hangú jánoshalmi nagyharang azonban még nem térhetett haza. A kongresszus rendezőbizottságának figyelmét természetesen nem kerültk el a harangok sem, melyekkel a rendezvény központi helyén, a Hősök terén végzett szentmisékre és különféle ájtatosságokra hívozták a híveket. Ezért ahogy tudomást szereztek arról, hogy milyen méretes harang készült Szlezák László műhelyében, egyezséget kötöttek a jánoshalmi egyházközséggel, miszerint az új harangot kölcsönkérlik a kongresszus idejére, s majd csak azt követően szállítják haza, új otthonába. Így a próbaharangozásokat leszámítva, egyedülálló módon a Hősök terén szólalhatott meg először az „Eucharisztikus nagyharang”. Többek között ez a harang zengett más, kisebb társaival együtt 1938. május 26-án, áldozócsü-

Jánoshalma katolikus temploma

törtökön, amikor 150 000 elsőáldozó gyűlt össze a Hősök terén, hogy életükben először vegyék magukhoz az Oltárszentséget. Másnap, május 27-én, amikor közel 150 000 férfi tartott szentségimádási estét a téren, illetve a világgongresszus megkoronázásaként május 29-e délelőttjén, a zárómisén, melyet Eugenio Pacelli bíboros államtitkár (a későbbi XII. Piusz pápa) mutatott be 300 pap, 700 ministráns és 500.000 hívő részvételével. „Ha mesélni tudna ez a harang...” – szinte szakad fel a szívünkől az ismerősen csengő sóhaj.

A rekordokat döntögető, s a magyar egyházi emlékezetben ma is elevenen élő Eucharisztikus Világkongresszus ezzel a végéhez ért. A Hősök terén felállított nagyharang is befejezte ideiglenes szolgálatát, s elérkezett az ideje, hogy rendeltetésének helyére, Jánoshalmára érkezzon. Végül 1938. június 6-án, pünkösdhétfőn dr. Horváth Győző kalocsai segédpüspök szentelte fel a plébániatemplom előtt egy másik, méretében jóval kisebb haranggal, melyet a korábban megrepedt nagyharang anyagából a kélethalmi templom számára készítették. A nagyharangot emelőcsigák, kötelek segítségével 60 ember húzta fel a toronyba a hívő sokaság és az érdeklődő lakosság jelenlétében. 1975-ben a kézi harangozást elektromos működtetés váltotta fel, 2001-ben pedig egy héten át minden délben a jánoshalmi templom nagyharangja szólt a Kossuth Rádióban.

Harangszentelés 1938-ban

A jánoshalmi plébániatemplom tornyában lakó Eucharisztikus nagyharang, mely Fel-ső-Bácska második legnagyobbja, s egyben legmélyebb hangú harangja, valóban rejtett értéket képvisel. Olyan értéket, melyről talán még az idei kongresszus rendezőbizottsága sem tud. Szolgálatát nap mint nap a megszokott rendben, hűséggel végzi. Születésének körülményei és első kondulásai azonban egyedülállóvá teszik. Különösen most, amikor közel 90 év múltán újra hazánk ad otthont a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszusnak, méltóságteljes zengése ébressze fel az alvó szíveket, hogy annak a hitéleti buzgóságnak, mely az 1938-as kongresszus alkalmával elődeinket jellemezte, ne szenvedje hiányát hazánk az idein sem.

Végezetül álljon itt a harang felirata:

Szent István király felajánlja koronáját Szűz Mária-nak-dombornú

**EUCHARISZTIKUS SZENTÉVBEN,
A SZENTSÉGI JÉZUS IMÁDÁSÁRA.
SZENT ISTVÁN KIRÁLYUNK TISZTE-
LETÉRE**

UJRA ÖNTETTE:

SZABÓ ISTVÁN ESPERES-PLÉBÁNOS.

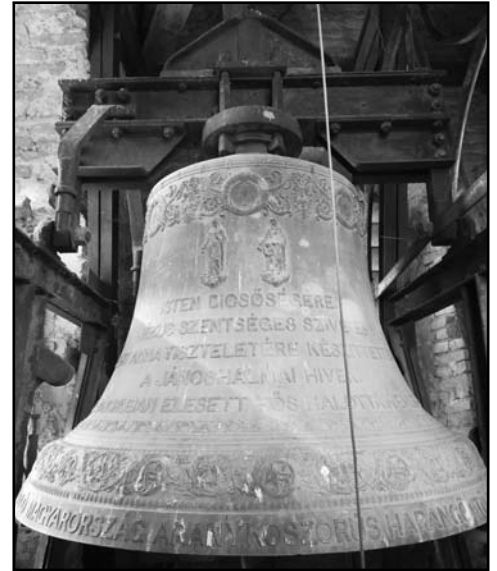
A másik oldalon:

*Jézus Szívének és Szent Annának dom-
borműve*

**ISTEN DICSŐSÉGÉRE,
JÉZUS SZENTSÉGES SZÍVE ÉS
SZENT ANNA TISZTELETÉRE KÉSZÍT-
TETTÉK**

**A JÁNOSHALMAI HÍVEK,
A VILÁGHÁBORUBAN ELESETT HŐS
HALOTTAIK EMLÉKÉRE.**

ÖNTÖTTE SZLEZÁK LÁSZLÓ MAGYAROR-
SZÁG ARANYKOSZORÚS HARANGÖNTŐ
MESTERE BUDAPESTEN. 1938. ■

*A jánoshalmi eucharisztikus nagyharang
mai állapotában*

Bajai dokumentumok a Szabad Európa Rádió archívumából, 10. rész

Szociális gondoskodás Baján az 1950-es években

Mayer János

■ A szociális gondoskodás a modern kor terméke. A modern orvoslás, a nagy járványok leküzdése, a higiéniai szint növekedése előtt csak kevesen értek meg olyan magas kort, hogy tömeges ellátásukról helyi vagy állami szinten gondoskodni kellett volna. A betegek, idősek gondozása alapvetően saját családjuk felelőssége volt – amit persze megkönnyített, hogy a 20. század előtt az utódok nagy része ugyanazon a településen élt, mint szülei és nagyszülei. Az iskoláskorúnál kisebb gyermekek ellátása, felügyelete is családi körben történt. Bár a legelső óvodák már a 19. században létrejöttek, a női munkaerő tömeges alkalmazása előtt kevesen vették igénybe azokat, hiszen amíg a nők jellemzően háztartást vezettek, gyermekeikre is figyelni tudtak, ráadásul a költségeket sem tudták volna vállalni. Ugyanezen okokból még kevesebb szükség volt a csecsemő- és napköziotthonokra.

A magyarországi szociális gondoskodás története igazából 1867 után indult el, de – összhangban a megkésett gazdasági fejlődéssel – sokáig igen kezdetleges volt: a 19. században születtek ugyan törvények a biztonságos munkavégzésről, munkavédelemről, a szabadnapok biztosításáról stb., de ezek jó részét sem tartották be, a mezőgazdasági dolgozók érdekeit ráadásul sokáig szinte semmilyen szabályozás nem védte. Még a dualizmus korában születtek

jogszabályok a társadalombiztosításról, de a biztosítottak száma – akiknek járt „táppénz”, orvosi ellátás, betegszabadság, temetkezési segély stb. – az összlakosság 10%-át sem érte el. A kórházak és szegényházak kettéválasztása után (1856) az 1876. évi XIV. tc. állami feladatnak nyilvánította a közegészségügyet, lényegében a településekre (községekre) bízva az egészségügy hatósági ellátását. Az 1871-es községi törvény az illetőségi községek feladat körébe sorolta a szegény betegek kórházi ellátásának finanszírozását. Az állam és a községek közötti munkamegosztást a közegészségügyi gondoskodást intézményesítő, az *Országos Betegápolási Alapot* felállító 1898. évi XXI. tc. mondta ki. Az állam magára vállalta a szegény betegek ápolási költségeit, finanszírozta a fertőző betegségek elleni küzdelmet és államosította a lelencgondozást. A *szociálhigiénia* azonban ezután is jórészt a karitatív szervezetek feladata maradt, és fő céljának a koldulás felszámolását tekintette.

A két világháború között, az ország gazdasági konszolidációja után számos népjóléti intézkedés történt, amely jelentősen kiterjesztette a biztosítottak körét, és szélesítették az ellátások formáit is. (Pl. az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatottak számára megjelent az öregségi és rokkantsági nyugdíj.) Ekkor a városok, községek, különböző felekezetek közadakozásból, anyagi lehetőségeiktől függő-

en próbáltak gondoskodni a szegényekről. Miután nem volt állami irányítás, az egyes ellátási formákon belül is lényeges eltérések voltak. A szociális tevékenység kapcsán a szegényházakban elsődlegesen a fedelet próbálták biztosítani a legelesettebb és legszegényebb emberek számára. A fedél mellett néhány helyen ételmelet és néha ruhát is kaptak. A század elejétől fokozatosan nyíltak meg a népkonyhák az országban.

A gazdasági válság idején még tömegesebbé váló elszegényedés új megoldásokat igényelt volna, de a 30-as években meghirdetett „produktív szociálpolitikából” csak kevés valósult meg. (Ennek a lényege az lett volna, hogy a segélyezés helyett az önálló életvitelt kellene támogatni.) Mindenesetre ebben az időben jöttek létre az első idősgondozó intézmények (szereketothonok) is, de ezeket jórészt egyházak működtették, fenntartásuk nem tartozott az állam felelőssége alá tartozó alapellátások közé. Ebben az időben különösen megnövekedett az ellátatlan öregek, betegek, szegények száma. A gondozási módszerek a *szereketothoni ápolás*, a *kisszereketothoni gondozás*, a *családi gondozás* és a *nyílt segélyezés* voltak. (A kisszereketothoni gondozás fővárosi specialitás volt, azok gondozását végezte, akik különleges elbírálást igényeltek.)

A második világháború befejezése után Magyarországon több mint százezer ellá-

tatlan, munkaképtelen idős emberről kellett gondoskodni, ehhez társult még a nagyszámú menekült, a hadifogságból, deportálásból hazatértek ellátása, átmeneti vagy végleges megsegítése. Miután az egyházak egyre eszköztelenebbé váltak a szociális problémák halmozódásával szemben, szükségessé vált a modern állam intézményesített válasza. Ezt felismerve a 6/1945. sz. miniszterelnöki utasítás kimondta: *Magyarországon a szociális gondoskodás az állam feladata.* Az akkori népjóléti kormányzatnak ennek szellemében szinte a semmiből kellett intézményrendszert létrehozni. Főként államosított kastélyokban és kúriákban alakult ki a gyermekotthonok és a szociális otthonok hálózata: 1945–50 között közel nyolcszorosára növekedett a szociális otthoni férőhelyek száma.

Az ún. koalíciós időszakban (1945–47) sok szociálpolitikai elképzelés létezett, de ebből kevés valósult meg. Az anyagi források szűkössége mellett az 1948–1949-es diktatórikus fordulat alapvetően befolyásolta a szociálpolitika megítélését és a szociálpolitikai gyakorlatot is. Már az első 3 éves tervben felbukkant az a gondolat, hogy nincs is szükség önálló szociálpolitikára, mivel az új gazdasági rendszer önmagában elegendő garanciát jelent a szociális igények kielégítésére, hiszen „*a népi demokrácia minden tette szociálpolitika*”, tehát felesleges az elkülönült intézményrendszer fenntartása is. E felfogás vezetett az önálló Népjóléti Minisztérium 1950-es megszüntetéséhez és a szociális szakszolgálatok felszámolásához.

Az újonnan létrehozott szociális otthonok zsúfoltak, korszerűtlenek voltak, csak ételmelet és fedelet biztosítottak. Ekkor még csak *egy típusú szociális otthon* létezett. (Minden rászoruló ezekben az otthonokban helyeztek el: egy intézményben éltek a fertőző betegek, az elmebetegek, a fogyatékosok, az idősek, de azok is, akiknek nem volt fedél a fejük felett, vagy nem volt gondozójuk, rossz volt a szociális helyzetük.) A korábbi szegényszobák és szegényházak felszámolása után az egy típusú szociális otthonok a megnövekedett igényeket a minimális férőhelyfejlesztés miatt nem tudták kielégíteni. A fejlesztésnek gátat vetett az 50-es évek hibás politikai és ideológiai irányzata, mely szerint a szocializmus felépítésével a szociális bajok eltűnnek. Az egyházi intézmények államosításával, a gondozással évszázadok óta foglalkozó szerzetesrendek feloszlásával megszüntették a keresztény egyház hegemoniáját a szociális gondoskodás területén, csakhogy

nem tudtak valóban működő alternatívát kínálni helyette.

Az alábbi forrás már ennek a korszaknak a mindennapjaiba enged betekintést egy Párizsba 1955-ben kivándorló bajai zsidó férfi visszaemlékezése révén. Ez is mutatja, hogy az 1950-es években az idősellátás a politika mostohagyereke volt, és a „szolgáltatás” igencsak a minimumra korlátozódott. (Persze megjegyzendő, hogy ebben az időben a dolgozó lakosság életkörülményei is rendkívül rosszak voltak.)

„A szociális otthonok. Forrás 81 esztendősen nyugalmazott MÁV kistisztviselő, aki 67 éves feleségével együtt 1951-től 1955 augusztusáig a Bajai Szociális Otthonban lakott. Forrás tudomása szerint szociális otthon működik Mohácson, Ballassagyarmaton, Harkányban és Pécsen, valamint Baján.

A bajai otthon

Baján két otthon működik. Egy régi kórházépületben kaptak helyet a zsidó gon-

doztak, míg a keresztények számára egy hajdani zárdaépületet alakítottak át. Mindkét otthon 80-80 gondozott elhelyezésére alkalmas.

Baján a házastársak közös szobában lakhattak, és saját bútorikat is magukkal vihették. A közös termekben három-öt ágy nyert elhelyezést, de ágyneműről mindenki maga gondoskodott. Teljes nincstelenség esetén ágyneműt is utaltak ki.

Minden szobában volt folyóvíz és mosdó. Ezenkívül közös fürdőszoba. Az ebédlőterem is közös volt.

Élelmelés

A reggeli és vacsora tejeskávéból állt. Napi kenyérfejadag 250 gramm. Délben elég gyenge minőségű levest és zöldségféléket kaptak. Bár az előírások szerint heti háromszor főtt húst kellett volna kapjanak, az csak írott malaszt maradt. Ünneppon néha sültet kaptak.

Két fehér kötéyes takarítónő végezte a felszolgálatot. Az ellátás mindenképpen

Sipos Lóránd grafikája

elégtelen volt. A gondozottak kevéske pénzükkel élelmiszer-vásárlásra költötték.

A keresztény otthon önellátó volt: még disznót is hizlaltak. Ennek megfelelően az ottani gondozottak jobb ellátásban részesültek. A zsidó otthonban kóser étrend volt.

Kényelem

A fűtés hiányos volt, és sokszor fáztak. Az otthon fogadott mosónője a mosást és a vasalást ingyen végezte. A nincstelen gondozottak a szükséghez képest ingyen ruházatot is kaptak.

Orvosi vizsgálat heteként kétszer volt. Kimenő: kedden, csütörtökön és vasárnap, nyáron 14-19 óráig télen 14-18 óráig.

Kötelező házimunka

A szociális otthonban mindenki köteles egészségi állapotának megfelelő házimunkát végezni. Ezért külön fizetség nem jár. A gondozottak azonban évente négyszer teljesítményük és magatartásuk arányában 30-50 Ft »pénzjutalomban« részesülnek: karácsonykor, húsvétkor, május 1-jén és a felszabadulás ünnepén [április 4-én – M. J.]. A rendszeres kézimunkát végző nők darab szerinti fizetést kaptak, ami azonban soha nem haladta meg a havi 30-60 forintot. A városba munkába járni tilos volt.

Belélet

A szegény sorsú gondozottak általában nem szívelték a »tanult embereket«. Ettől eltekintve a belélet zavartalan volt. »Hivatalos« különbségtétel nem történt. A szociális otthonok az Egészségügyi Minisztérium hatáskörébe tartoznak. Bárminő jelentős kérdés tekintetében végső fokon a Minisztérium dönt.

Betegség és halál

A szociális otthonok lakóinak részére rendszerint engedélyezik gyógyszereknek külföldről való vámmentes behozatalát. Baján több gondozott kapott orvosságos csomagot nyugaton élő hozzátartozóitól.

Az állami nyugdíjasoknak külön receptkönyvük van, amelyre orvosi előírás esetén kedvezményes hazai gyógyszert kaphatnak. A tényleges árból mindössze 15%-ot kell készpénzben lefizetniük, és további 20%-ot nyugdíjjárulékukból vonnak le.

A gondozottak netáni elhalálozásakor az állam esetenként 580 Ft segélyt utal ki temetési költségre. A többletet a hozzátartozók vagy áldozatkész barátok kell viseljék. Ilyenek híján szemfödélre is alig futja.

Napközi otthonok Magyarországon a 20. század első éveiben jelentek meg (eleinte csak Budapesten), de nagyobb számban – bár igény és szükség lett volna rájuk – még a 30-as években sem álltak rendelkezésre. A második világháború tovább súlyosbí-

totta a szegény rétegek gyermekeinek helyzetét. A félnapos iskola bevezetése és a nők tömeges munkába állása után már 1948-tól óriási jelentősége lett ezen intézményeknek. Feladatukat még a két világháború között így határozták meg: „...pótolni a családi tűzhely melegét, az igazi otthon számkivetettjeinek testi és lelki táplálékot, testi és lelki nevelést nyújtani – reggeltől estig – a súlyos kereseti és megélhetési viszonyok áldozatainak, a mostoha családi tűzhelyek sápadt hamupipókéinak, akik különben a magukra hagyatottság keserű kenyerén rágódnak.” (vö. Nógrády László – B. Czeke Vilma szerk.: A gyermekszereket iskolája. Jász-Nagykun-Szolnok Vármegye közönsége, 1930). Ez elvben később sem változott, bár a napközi diákok számának gyors emelkedésével együtt feladataik is bővültek, hiszen a „gyermekmegőrzés” mellett szociális, gyermekvédelmi és nevelő funkciókat is el kellett (volna) látniuk. Ezt azonban soha nem sikerült igazán betölteni, hiszen épp ezekben az intézményekben alkalmaztak leginkább „képesítés nélküli” nevelőket, s részben emiatt alakult ki a nézet, hogy „a napközi otthon nevelő munkája nem igazi pedagógiai tevékenység”, s ennek presztízse a pedagógus társadalomban máig alacsonynak számít. Az alábbi forrásban nyilatkozó személy 1961-ben, Bécsben ilyen mélységekben nem merült el, inkább a bajai napközi otthonok hiányos higiéniai állapotáról számol be. Hogy a dolgozók és pártkáderek gyermekeinek ellátásában ég és föld a különbség, a kor viszonyait ismerve aligha tekinthető meglepetésnek. A hiánygazdaság pedig a gyermekellátás színvonalában is megmutatkozott.

„Botrányos tisztasági és egészségügyi állapotok uralkodnak a bajai Vasút utcai városi napközi- és csecsemőotthonban. Augusztusban hasmenéses járvány ütött ki a csecsemők és gyermekek sorában. A hatósági orvos megállapította, hogy a járványt az otthonban a túrhetetlen egészségügyi viszonyok okozták, és felhívta a városi tanácsot, hogy haladéktalanul orvosolják a hiányosságokat. A városi tanács a felhívásnak mindez ideig nem tett eleget. Továbbra is sárga kristálycukrot utalnak ki az otthonnak, holott az orvos megtiltotta a melaszos cukor használatát. Az illemhelyeket nem fertőtlenítik hetenként, a tejkonyhát nem meszelik a kellő időközökben, az ablakokat nem látták el légyhálával, a pelenkák és ruhák mosására nem utalják ki a szükséges mennyiségű szappant. A városi tanács a költségvetési keret szűk határaitra hivatkozik, és felhívta a szülői

munkaközösséget, hogy járuljon hozzá a napköziotthon költségeihez.

Mindezekről a költségvetési gondoktól mentes ezzel szemben a bajai Béke téri napköziotthon, ahol a városi pártfunkcionáriusok és sztahanovisták csecsemőit és gyermekeit gondozzák. Az otthon felszerelése a legkorszerűbb. Naponta látogatja egy kórházi orvos, és ellenőrzi a gyermekek fejlődését. A csecsemőket négy vizsgázott gyermekgondozónő, a járó gyermekeket három óvónő gondozza. A Béke téri napköziotthon igényeinek kielégítésénél szemlátomást nincsenek költségvetési gondjai a városi tanácsnak.” ■

Online előfizetési lehetőség!

Tisztelt Olvasónk!

Szívesen olvasná vidéken lapunkat, de sokallja a postaköltséget? Külföldön sem szakadna el a Bajai Honpolgártól? Van megoldás!

A 2019-es naptári évtől lehetőséget biztosítunk lapunk online előfizetésére is. A szolgáltatást igénybe vevők webböngészőjük segítségével a világ bármely pontjáról már a megjelenés napján hozzáférhetnek aktuális számunk teljes tartalmához. Ehhez csupán annyi kell, hogy a kedvezményes **5 000 Ft-os** előfizetési díjat befizessék a Bajai Honpolgár Alapítvány számlaszámára (az Alapítvány számlaszáma: **OTP BANK NyRt. Bajai Fiókjá 11732033 20030119**), majd a befizetést igazoló csekkszelvény vagy a banki utalást igazoló kivonat másolatát e-mailen juttassák el az **elofizetes@bajaihonpolgar.hu** címre.

A befizetési díj jóváírását követően e-mail címükre elküldjük jelszavukat (ezt később tetszőlegesen megváltoztathatják), és e-mail címük, valamint a jelszó megadását követően honlapunkon (**www.bajaihonpolgar.hu**) keresztül már hozzá is férhetnek minden lapszámhoz.

Honlapunkon jelenleg kísérleti mintaszámot tekinthetnek meg, amelyen tesztelhetik szolgáltatásunkat. Amennyiben hibákat tapasztalnak, kérjük, jelezzék azokat a fent megadott e-mail címen. Kérdéseiket, javaslataikat egyaránt szívesen fogadjuk.

A Bajai Honpolgár szerkesztősége

A legújabb régészeti kutatások a bajai járásban

Csuvár-Andrási Réka – Pap Evelin

■ A Türr István Múzeum munkatársainak jól zárult a tavalyi, és hasonlóan kezdődött az idei esztendő, hiszen egyedülálló és különleges temetkezéseket találtak a bajai járás területén. 2020 decemberében, Sükösd külterületén a múzeum szakemberei önkéntes műszeres munkatársaikkal végzett közös kutatásuk során több bronzkori ékszerre és viseleti díszre, köztük pl. *tüskés korongcsüngők*re vagy *gazdagon díszített karperecekre* leltek a megművelt földön. Egy ponton a műszerek erős jelet érzékeltek, amely közvetlenül a szántás alól érkezett. Ezért mentőfeltárást kellett végezniük, melynek során jól kirajzolódott a sír feltárása, majd kiderült, hogy egy pár, eredeti helyzetben fekvő *bronz lábtekerespárt* találtak. Arra azonban senki sem számított, hogy ennyire gazdag sírt kerül napvilágra!

A temetkezés bolygatatlan volt, minden tárgyat, ékszereket, ruhadíszet in situ (azaz eredeti helyzetben) találtak meg. A koponya sajnos megsérült a mezőgazdasági művelés következtében, a nyaklánc és esetleg valamiféle fejdísz maradványaként viszont sikerült kis borostyángyöngyöket gyűjteniük a koponya földjéből. Az elhunyt egykori ruházatát két nagy méretű *ruhatű* rögzítette, a nyakában több átfúrt *borostyán medál* és *tengeri kagyló* feküdt. Az egyik borostyán medál a fény felé fordítva vörös fényben csillog, s kirajzolódik benne egy kereszt alakú furat. Így a medál négyküllős kerékhez hasonlít, amely jellemző bronzkori napszimbólum volt. A mellkas előtt szabályos rendben 9 db *tüskés tutulus* (tüskés korongcsüngő), illetve ezeket összekapcsoló hosszúkás bronzspirál feküdt, melyek talán egy melldísz részei lehettek. Mindkét csuklóján díszített, *bordázott karperec*et, valamint majdnem minden ujján egy-egy *spiráldíszes gyűrűt* találtak. Lábszárain *poncolt díszű lábtekercecseket* viselt, melyek végeit szintén spirálos díszítmények és láncon lógó, levél alakú csüngők ékesítették. A lábszárakat földdel együtt emelték ki a sírból, hogy annak tartalmát műhelykörülmények között pontosabban tudják dokumentálni. A lábak körül így sikerült számos tüskés korongcsüngőt eredeti helyzetében feltárni, melyek pontos viseleti rekonstrukcióján most dolgoznak a régészek. A váz lábánál kisméretű edénymellékletet (agyagbögret), egy finoman csiszolt, tojás formájú követ, illetve több tengeri csigát is felleltek.

A régészek már ekkor feltételezték, hogy temetkezési helyként használta a területet a késő bronzkori ún. *halomsíros kultúra*. A mezőgazdasági munkák miatt viszont kb.

3200–3400 éves sírok olyan közel kerültek a felszínhez, hogy a pusztulás veszélye fenyegette őket.

2021 tavaszán tervásatás keretében kutattak tovább a Türr István Múzeum régészei a területen, mintegy 1600 m²-en, kutatásuk során további érdekes leletek láttak napvilágot. Az ásátásvezető ezúttal *Pásztor Emília* volt, a szakmai munkatársak pedig *Pap Evelin* és *Cs. Andrási Réka*. Összesen kilenc olyan csontvázas sírt dokumentáltak, melyek tartalmaztak jó állapotú bronzleleteket is. A sírkert birtulális, azaz kettős rítusú volt, hiszen három urnás temetkezést is sikerült megfigyelniük. A decemberi mentőásatás során feltárt fiatal női sírhoz hasonlóan több esetben viseleti helyzetben találtak a vállakon sarló alakú ruhátűket, a csuklókon vésett díszű bronz karpereceket, a mellkason tutulusokból és bronz spirálgyöngyökből álló melldíszet. Kiderült, hogy a temető sírjai már nagy mértékben áldozatául estek a mezőgazdasági munkáknak, mert több esetben már csak az elszántott sírok legalját tudták dokumentálni.

Bár a csontmaradványok igen rossz állapotban voltak, ennek ellenére fontos megfigyeléseket is tettek a szakemberek. Így például egy sírépítménnyel rendelkező, feltehetően egykor gazdag férfi kirablott temetkezésére is rátaláltak. Említésre méltók még a szép állapotban megmaradt bronz tárgyak, köztük egy bronz *tőr*, egy bronz *kés* és egy *köpűs lándzsahegy* is. Több neves kutatóintézetrel és múzeummal együttműködve számos izgalmas természettudományos vizsgálati eredményre lehet még számítani. A múzeum régészeinek nem titkolt szándéka, hogy a jövőben is folytassák a kutatásokat a helysír-

nen annak érdekében, hogy meghatározzák a temető pontosabb kiterjedését, és bíznak abban, hogy talán hasonlóan gazdag sírok is előkerülnek még.

A bronzkori tervásatás előtti napokban Nemesnádudvaron is tevékenykedtek a régészek. Egy mentőfeltárást keretében három gazdag honfoglalás kori temetkezés látott napvilágot szintén egy szántóföldön. Egy korábban végzett terepbejárás során egy újabb, eddig ismeretlen lelőhelyet azonosítottak a szakemberek a bajai járásban, ahol különleges honfoglalás kori leleteket, különböző 10. századi *ruhavereteket*, *kengyeleket* találtak. A gazdag felszíni leletanyag arra mutatott, hogy a mezőgazdasági munkák által bolygatott terület egy honfoglalás kori temetőt rejt magában. A földművelés, szántás során

folyamatosan roncsolódtak a föld alatt rejlő sírok. Egy-két szarmata lelet is előbukkant, például egy félbetört, aranyból készült, félhold alakú csüngő (ún. *lunula*), amely arra engedett következtetni, hogy két korszakos temetőről van szó. A mentőfeltárás során három honfoglalás kori sírhelyet sikerült azonosítani. Az első egy gazdag férfi sír volt, az elhunyt kb. 170 centiméter magas volt, a térd- és sarokcsontjain erőteljes fizikai megerőltetés nyomait lehetett előzetesen megfigyelni.

A csontváz mellett több fegyvert is találtak a régészek: *íj*, illetve *nyíltegez* maradványait, benne ép, különböző típusú *nyílhegyekkel*, valamint egy gyönyörű állapotban megmaradt *szablyát* is. A fegyverek a következő módon voltak elhelyezve a sírban: a bal oldalára fektették a nyíltegezét a kiváló állapotban lévő nyílhegyekkel, és erre helyezték rá a szablyáját, majd az íjat a nyíltegeznek döntve helyezték a sírba. Mivel a szerves anyagból készült íj természetesen nem maradt meg, az egykor két végére és a közepére erősített csontlemezek jelezték a fegyver elhelyezkedését. A honfoglalókra jellemző volt az ún. részleges lovas temetkezés, itt is megfigyelhető

volt ez a jelenség. A sír végében, az elhunyt lába alatt, a ló négy lábszárcsontja és koponyája látott napvilágot. Jól láthatók voltak a lószerszámok is: két kengyelt, csikózáblát és egy hevedercsatot helyeztek még a sírba. A fejéhez ételmellékletet is tettek, amelyet napjainkban már csak egy állatcsont jelez.

További érdekesség, hogy bár ezen a területen a 10. század előtt szarmaták temetkeztek, most már tudjuk, hogy a honfoglalók számára is kedvelt temetkezési hely lehetett. Ezt támasztja alá, hogy a három feltárt 10. századi sír közül két temetkezés is egy szarmata körökbe lett beleásva.

Azt feltételezzük, hogy a 10. századi sírok jó része épen maradt meg, azonban a földművelési munkálatok miatt veszélynek vannak kitéve. Az eke húzta sávok közvetlenül a csontok és a szablya felett rajzolódott ki a talajban, sőt az egyik sírban a nyíltegezt bolygatta is, így ebben az esetben már csak részleges megfigyeléseket lehetett tenni. Ennek érdekében 2021 őszén történő tervásatás keretében a földtulajdonos szíves hozzájárulásával és támogatásával a Türr István Múzeum szakemberei folytathatják a kutatásokat. Ennek előkészítése már megtörtént, a tervásatásra vonatkozó ásatási engedélyt is megkapta már a múzeum. A kutatást intézményközi együttműködés keretében a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének hallgatóival végzi majd a bajai múzeum. A tervásatás konzulensi pozícióját *Révész László*, az SZTE Régészeti Tanszék tanszékvezetője, a Magyar Nemzeti Múzeum régésze, szakmuzeológusa tölti be.

A mentőfeltárások és a tervásatások nem történhetek volna meg a földtulajdonosok, bérlők szíves hozzájárulása nélkül. A sükösi bronzkori feltárás során Sükösd Nagyközség Önkormányzata, *Tamács Márta* polgármester is támogatta az ásatás létrejöttét, ezúton is hálásan köszönjük önzetlen segítségüket. Mind a sükösi, mind a nemesnádudvari feltárások nem mindennapi leleteit a Türr István Múzeum hamarosan megnyíló új állandó kiállításában csodálhatják majd meg az érdeklődők. ■

A további két temetkezés is férfiak maradványait rejtette, ezekben is előkerültek lószerszámok, valamint nyílhegyeket és a nyíltegez alkatrészeit, nyomait is sikerült azonosítani. A ló koponyáját, lábszárcsontjait már nem helyezték ezekbe a sírokba, csak a lószerszámokat, ez az ún. jelképes, *szimbolikus lovas temetkezés*. A bajai járásban, hiteles körülmények között csekély honfoglalás kori lelet ismert. Madaras-Árvai-dűlőn az 1970-es években találtak egy hat síros temetőt, de ott éppen a férfi sírokat tették tönkre a földmunkálatok. Így ezek az első, hitelesen feltárt gazdag honfoglalás kori férfi sírok járásunkban, amelyet most a Türr István Múzeum munkatársai dokumentál-

Délszláv dallamok, mulatás hajnalig

Tiszai Jakabbal a 35 éves Čabar zenekar múltjáról és jelenéről

■ A Čabar zenekar több mint három évtizede meghatározó jelenség Baja kulturális életében. A balkáni és délszláv népzene hagyományait ápoló csapat népszerűsége és ismertsége már túlnőtt városunk határain, sokszínű muzsikájuk okán vidékre és külföldre is gyakran hívják őket fellépni. Az elmúlt egy évben nekik is számtalan fellépésük elmaradt a vírushelyzet miatt, így már alig várják, hogy újra koncertezhessenek. A csapat magját alkotó hármas mellett ugyan olykor cserélődtek a társak, a zene iránti elhivatottságuk azonban mit sem változott. A számos díjjal is jutalmazott együttes pályáját vezetője, TISZAI JAKAB segítségével elevenítettük fel.

Zalavári László

■ – A zenekar alapítása valamikor 1986 őszén történt, közel 35 évvel ezelőtt. Akkor tanítóképző főiskolások voltunk, és Bácsalmás várossá alapítása alkalmából egy nemzetiségi műsorra kérték fel az intézmény nemzetiségi tanszékét. Talán nem sokan emlékeznek, de akkor a mai Čabar Zenekart „leánykori nevén” Eötvös József Tanítóképző Főiskola Délszláv Zenekarának hívták. Egy ötperces zenei blokkal készültünk a műsorra, ez azóta kibővült egy hosszú, egész éjszakányi repertoárra.

– Eleve délszláv zenét szerettetek volna játszani, vagy volt más elképzelésetek is?

– Erre a kérdésre is van egy anekdotánk. Juhász Károly akkori főigazgató személyes ismeretség alapján megkérte Müller Robit, hogy keresse meg a két, szentiváni bunyevác muzsikust azzal, hogy milyen jó lenne, ha alakítanánk egy szalonzenekart. Robi ismeretlenül elének is állt az ötlettel. Persze nekünk Gugán Tónival semmiféle affinitásunk nem volt a délszláv zenén kívül bármit is hallgatni, nem hogy játszani, ezért udvariasan elhárítottuk a felkérést. Szerencsére a találkozás mégsem volt hiábavaló, mert legalább megtudtuk, hogy van még az évfolyamunkon olyan muzsikus, akit magunk mellé állíthatunk a zenekar-alapításhoz.

– Hallottunk már neveket. Kik voltak az alapítók, ők milyen zenei képzettséggel rendelkeztek, ill. mivel foglalkoztak akkoriban?

– Három vagyunk „ős”, azaz alapító tagok, egykor mind főiskolai évfolyamtársak voltunk: Müller Róbert, aki korábban a madarasi fúvószenekarban klarinétos volt; továbbá Gugán Antal és Tiszai Jakab, mi pedig a felszentiváni tamburazenekarban kezdtük együtt brácsa-tamburásként délszláv zenei pályafutásunkat.

– Mennyire volt könnyű az indulás? Egyfajta „hiányszakma” volt, amire létrejött az együttes?

– Az indulás nagyon sok munkával járt, szinte minden szabadidőnket elvette több éven keresztül. Az akkor általánosan elterjedt kazettás magnóval jártuk a környék nemzetiségi falvait.

Idős néniktől, bácsiktól, zenészektől nagyon sok zenei anyagot gyűjtöttünk. Célunk az volt, hogy a megszerzett tudást autentikus módon megszólaltathassuk, színpadra állíthassuk. A környék zenekarai általában tamburazenekarok voltak, néhol egy kis harmonikával megfűszerezve. Az idősektől viszont hallottuk, hogy a nagyszüleik még meséltek arról, hogy az ő ifjúkorukban még furulyát is használtak, és némely faluban egy-egy nagyon jó hegedűs is muzsikált. Aki ismer minket, tudja, hogy ez a két ősi hangszer mindig is alapja volt a zenei hangzásunknak. Nagyon szerettünk együtt zenélni, próbákra járni. Eleinte a Baja és környéki bunyevác népzenei kultúra volt a miénk, idővel a határainkon innen és túl élő más horvát népek zenéje, illetve a szerb muzsika is bővítette a repertoárunkat. Már a későbbi időkben ismerkedtünk meg a balkáni muzsikával, amely páratlan ritmusával, egzotikus dallamvilágával első hallásra magával ragad minden hallgatót. Görögországban is jártunk, de Észak-Macedónia és Bulgária a zenéjével a mai napig elvarázsol bennünket. A közönség is nagyon szereti ezt, így koncertek és tánccházak elengedhetetlen zenei blokkját alkotja a balkáni muzsika.

– Lehet azt tudni, hogy hány szereplése volt a zenekarnak eddig?

– Erre a kérdésre sajnos nem tudok pontosan felelni, de biztosan négy számjeggyű, és nem is eggyessel kezdődik! Kezdetből fogva szerveztünk gyermek- és felnőtt tánccházakat, önállóan és vendégzenekarokkal közösen koncerteket. Volt olyan időszak is, amikor Baja és környéke minden horvát táncscsoportjának kísérőzenekara voltunk. Kísérünk gyermek és felnőtt énekkarokat, sőt nagy megtiszteltetésre neves kórusokat is. A báli időszakban 5-6 prélő rendszeresen a mi nevünk alatt fut, és a mohácsi busójáráson is részt veszünk. Többször jártunk a zágrábi Balassi Intézetben, képviselve városunkat és a magyarországi népzenei kultúrát. Európa sok országát megjártuk. A hozzánk leginkább közelálló rendezvények mégis azok, amelyeken a régi időknek játszunk a saját, gyermekkorukban megtanult muzsikájukat.

Azt tapasztaljuk, hogy manapság egyfajta reneszánszát éli a horvát nemzetiségi zenei és táncos kultúra. Sokan, talán délszláv gyökerekkel nem is rendelkezők tanulják a táncokat, dalokat, zenéket. Az idő múlik, a világ változik. Amikor elkezdtük, még az idősektől tanultunk. Közülük már nagyon sokan nincsenek köztünk. A fiatalabb zenészek, táncosok gyakran már nálunk keresik a régit, az autentikusat. Jó kapcsolatunk van a környék más, nemzetiségi zenét játszó zenészeivel is. Nagyon örülünk annak is, hogy a fiatalok szívesen játszanak velünk. Ilyenkor ők tanulják tőlünk a régit, mi tőlük az újat, és ez így is van rendjén.

– Milyen elismerésekben részesült a zenekar a működése során?

– A sok tapson és mosolyon kívül múltunkat számtalan, fesztiválokra kapott oklevél kíséri. Számos kitüntető díjunk közül mindenképpen kiemelném a Baja Város Kultúrájáért, a Bács-

Kiskun Megye Közművelődéséért, illetve a Pro Cultura Hungarie (A magyarországi kisebbségek kultúrájáért) elismerést.

– *A koncerteken túl megjelent hangzón is a Čabar?*

– A Čabar zenekar táncháza egykoron még műsoros magnókazettára készült, jelenleg a youtube-on keresztül bárki számára elérhető, meghallgatható, letölthető. Megjelent két CD-lemezünk is, *Új élő népzene*, illetve *Heten egy csárdában* címmel.

– *A tagcserék mennyire változtattak az eredeti célokon, hangzón? Okozott-e gondot valakinek a távozása?*

– A zenekar 35 éve alatt természetesen voltak személycserék. Alapjában véve a három alapító zenei koncepciója nem változott, ezért a zenekar alapvető stílusa is megmaradt. Természetesen minden zenész a saját zenei tudását, egyéniségét teszi bele a közös muzsikálásba. Mostani zenésztársainkkal ebben a felállásban már több mint egy évtizede játszunk együtt.

– *Jelenleg kiből áll az együttes, az újabb tagoknak milyen zenei, illetve egyéb háttere van?*

– Zenekarunk mai tagjai: *Bán Szilvia* hegedűs (aki már hetedik osztályos korában végigzenélt velünk egy éjszakás bált), *Bak Ervin* prím-tamburás (aki még tévét is tamburázva néz), *Lógó Attila* nagybőgős (aki bluegrass- és magyar népzenezből fejlődött a Čabar bőgősevő), *Szabó Ádám* (minden idők legszabadabb és legvirtuózabb basszprímese), *Gugán Antal* (bunyevác családi gyökerekkel, ennek minden jellemző tulajdonságával, egyébként pedig a környék legjobb brácsása, a zenekar frontembere). *Müller Róbert* a fúvós szekciót alkotja egymagában, furulya- és klarinétjátékával teszi egyedi hangzásúvá a Čabart. *Jómagam*, *Tiszai Jakab* a demokratikus szerveződésű zenekar vezetője, koordinálója, harmonikása vagyok.

– *A virushelyzet mennyire viselte meg a csapatot elmaradt fellépések, illetve egészség tekintetében?*

– Köszönjük szépen, hála Istennek, jól vagyunk mindannyian! Aggódva figyeltük egymást a járvány alatt, online formában, videobeszélgetésekben tartottuk a kapcsolatot, csetbeszélgetések során néha le is

gurítottunk egy-egy stampedlival is közösen. A próbák, zenélések teljesen leálltak, egy teljes báli szezon elmaradt. Nagyon jól esett a sok telefonos megkeresés, amikor is az adott bál napján a vendégek közül hívtak, hogy ha nem is bálozunk, de legalább beszéljünk és emlékezzünk egy kicsit a „rendes” életünkre. De örömmel jelenthetem, hogy a Čabar Zenekar ismét aktív, év végéig a naptárunk erősen telítve van felkérésekkel!

A járvány utáni első együtt zenélésünk egy zenekari családi rendezvény volt: *Gugán Anti* kisunokája, *Franciska* második születésnapján kitáncoltuk a neki állított májusfát.

– *A 35 éves jubileum kapcsán terveztek-e valami nagyobb dobást?*

– A kerek évszámokat szeretjük megünnepelni. A saját életkorunkat, igaz, már jobb, ha inkább eltitkoljuk, de a 35-ös számra mindannyian büszkék vagyunk. Egy nagy ünnepi bulira készülünk, meglepetés zenészekkel, vendégekkel, hajnalig tartó mulatással, ahogyan azt mi a barátainkkal szeretjük. ■

Bem utca

Varga Katalin

■ Bár az utcácska házainak jó részét lebontották vagy átépítették az évek alatt, ahogy a 37-es számú házat is, azért maradtak még olyanok, amelyek megőrizték eredeti, régi külsejüket. Néhány más szeglete is megmaradt az utcának, így a sarokhoz közeli kút, a gesztenyefák és a pad. Kellőképpen ismerve az utcát, majdhogynem végig lehetett haladni rajta úgy, hogy csak a múlt tanúira ejtve pillantást, viszszaépüljek az időben legalább 30 évet.

Amikor szükségét éreztem annak, hogy akár egy rövid időre is visszamehessek a gyermekkorom örömteli éveibe, csak végigsétáltam az utcán, vagy leültem a padra, amellyel szemben éppen néhány olyan ház volt, amelyek homlokzatáról, ablakaiból a múlt nézett vissza rám.

A pad éppen a 37-es számú ház előtt állt, ahol a gyermekkorom legszebb napjainak nagy részét töltöttem. A padon üldögélve, a háttam mögött újra megelevenedik a ház élete. Minden apró részlet, minden hang, mozdulat, tekintet olyan elevenen él bennem, mintha tegnap jártam volna ott utoljára.

A kis zöld ajtón a tornácra lépve már látszott az udvar első része. A hatalmas meggyfa a házhoz közel állt, ágai a tetőre hajlottak és az udvarra is árnyékot vetettek, kellemes hűvösöt adva nyáron a délutáni pihenéshez. Szerettem

a fa alatt üldögélni. Délelőttöként kettesben a nagyapámmal, aki érdekes történeteket mesélt nekem a múltjából, miközben kártyázott, malmozott velem. Délutánoként, a házimunka végeztével a nagyanyám is kiült velünk a fa alá. A fa körül virágoskert volt, mindig más és más virágokkal. A tavasz első napjaiban a jácint illata érződött, majd jött a nárcisz, a tulipán, a rózsza, a tornác mellett az augusztusi lilium. Mintha a nagyanyám lelkének színei pompáztak volna a virágokban.

A hátsó udvart az elsőtől kapu választotta el, azt akkor nyitották ki, ha a nagyapám kiállt az autójával. Egy-egy nyári délutánon elmentünk együtt fagyizni, egy-két órányi ünnepet varázsolva a hétköznapiak rendjébe.

A hátsó udvaron, a füstölő mellett állt a körtefa, sokat játszottam alatta. A házhoz közelebb a barackfa, amelynek a terméséből készült a nagyanyám baracklekvárja. A befőzést követően az éléskamra csipkével díszített polcaira kerültek az üvegek, amelyek lassanként átadták helyüket a következő év termésének. A hátsó udvarban lakott még *Boldizsár*, a tacskó. A háza egy hordó volt, amelybe nagyanyám a téli estéken pokrócba tekert meleg téglákat tett a kutyusnak éjszakára.

A hátsó udvar díszje volt még a fiáker, a nagyapám egykori munkaeszköze, amely egy napon eltűnt a kerítés mellől.

A garázs melletti fészer rengeteg titkot rejtett, onnan lehetett felmenni a padlásra is. Annyi fény volt bent, amennyi kintről, a nyitott ajtón át beszűrődött. Jellegzetes szaga volt a boroshordóktól és a gabonától. Ott voltak a kert, a szőlő műveléséhez szükséges eszközök és mindenféle kacatnak tűnő, régi dolog, sok minden a falra akasztva. Valahányszor körülhéztem ott, mindig megakadt a szemem

valami régi újdonságon. Itt voltak a biciklik és a rollerem is, amelyet az unokatestvéreimtől örököltem. Régi darab volt, mindannyiunk gyerekkorát kiszolgálta. Nagyapám minden nyár elején rendbe tette, lefestette, mindig új színt kapott.

Leghátul, a léckerítésen túl terült el a szőlő. Nagyapám művelte szorgalmasan, már hajnalban kijárt a meleg nyári napokon, és kapált, permetezett. Az egész utca dicsérte a borát. Szüret alkalmával kora reggel megjelent a család, akkor még mindenki ott volt.

A tornácra a konyhán át lehetett a ház szobáiba jutni. A konyhába lépve rögtön megcsapott nagyanyám főztjének vagy a süteményeknek az illata. Már kora reggel hozzáfogott a főzéshez, hogy amint a déli harangszó megszólalt, tálalva lehessen az ebéd. Télen a konyhában, nyáron a tornácra, az ablak alatt ebédeltünk hármasan. Sokszor segitettem neki a konyhai teendőknél, aztán hogy az mennyiben volt segítség, nem tudom. Inkább türelem a részéről, amivel tanítgatott, amivel kívárta, hogy utána csináljam ugyanazt a műveletet, vagy éppen újra, többször is elkezdjem, amit elrontottam. Amikor egy-egy fortélyt elárult, beavatottnak éreztem magam, és biztos voltam abban, hogy azokat a titkokat csak mi ketten tudjuk. Még mindig emlékszem főztjének ízére, a sütemények illatára, amit ha megérzek, és becsukom a szemem, újra ott találom magam az ő konyhájában. Ugyanazokat az ízeket persze senki nem tudja elővarázsolni, hiába hagyta ránk a receptjeit. Valamit mégis elvitt magával.

A konyhából nyílt a hátsó szoba, leginkább ezt használtuk, ez volt a mindennapi élet színtere a konyha mellett. A kredencen volt az óra, elemmel működött, nagyapám kapta a mentőszolgálatától, ahonnan nyugdíjba ment. Ha nem mulasztottam el jókor a szobába toppanni, láthattam egymás mellett a négy darab egyes számot 11 óra 11 perckor. A kredencben, az iratok mellett volt a pasztillás és a macskanyelvas doboz. Minden nap egyet kaphattam belőle. Örömteli pillanat volt, amikor

a nagyanyám odaadta a pasztillát, általában ebéd után, és valamiért soha nem jutott eszembe még egyet kérni. Talán mert akkor az az egy elvesztette volna a varázsát.

A szekrény tetején volt a varrodoboz, igazi kincsesláda színes gombokkal, gyűszűvel, stoppolófával. A stoppolófát nagyanyám olyan sokat használta, hogy egészen lekopott a teteje. Most már én őrzöm tovább, és mindig örülök, ha a kezembe vehetem.

A szekrény számtalan régi emléket őrzött. A kis barna imakönyvet, amelyben gyermeki imák vannak képekkel. Sokat lapozgattuk együtt a nagyanyámmal. Most az én könyvespolcomon van, a családi emlékek között. A szekrényben voltak még a régi képek. Képek olyan időkről, amikor én még nem voltam. Furcsa volt ezt elképzelni és hallgatni a nagyapám történeteit azokból az időkből. Fiatalnak látni az idős arcokat, vagy olyan családtagokat látni, akiket én már nem ismertem, és az alakjuk köré képzelni az életüket. Ezeket a történeteket nagyon szerettem, sokszor mondtam a nagyapámnak, hogy „Papa, mesélj a régi dolgokról!” Számtalanszor meghallgattam egy-egy történetet, voltak különösen kedvesek számomra, ilyen volt a megismerkedésük története a nagyanyámmal, vagy az, amikor eldöntötték, hogy legyen még egy gyerekük, a 4 éves kisfiú mellé egy kislány. Ő lett az anyukám.

A ház falait is díszítették családi képek, szívesen nézegettem azokat is, és kérdeztem, hogy miért épp az a kép került oda, miért éppen az a másik mellé, és amelyik nem került a falra, az miért nem. Volt olyan is, amely az én kedvemért került fel a többi közé. A kö-

zépső szobát és az utcai szobát nem nagyon használták, esetleg csak akkor, ha vendégek jöttek. Mivel ezeket nem is fűtötték télen, nagyanyám ott tárolta az ünnepi alkalmakra készített süteményeket, így a nagyapámmal a közös kedvencünket, a habcsókot is karácsony előtt. Olykor cinkosokként kiosontunk elcsenni valamelyik tálcáról egy-egy darabot, amit aztán úgy rendeztünk el, hogy ne látszon a hiányzó sütemény helye. Azután pedig némi büntudattal fürkésztük nagyanyám arcát, amikor legközelebb a tálcákra pillantott és bár falak választottak el tőle a tolvajlás pillanatában, mégis úgy éreztük nagyapámmal, hogy ő bizony mindenről tudott...

Azt tudtam, hogy az utcai szoba volt régen az anyukám szobája, ezért különösen szerettem ott lenni. Bár átrendezték már a szobát, de azzal, hogy az ő gyerekkorát őrző helyiségben voltam, néhány arról tanúskodó tárggyal körbevéve, mint egy játékmackó, a füzete, amelybe az első betűket írta, vagy egy-egy könyv egyetemista korából, úgy éreztem, hogy olyasminek leszek részese, amit elbeszélésekből nem lehet megtudni.

Nem tudom megfogalmazni, hogy az emlékek közt sétálgatva mi az, ami a nagyanyámmal és a nagyapámmal együtt, általuk jelen volt ott, abban a házban. Egy érzés, amely akkor és azóta is átjár, ha gondolatban visszatérek közéjük. Gyerekként azt gondoltam, hogy a békén kívül semmi nem tudott beférkőzni oda a ház falain át. Most azt gondolom, hogy be tudott, és nem is lehetett volna kirekeszteni, csak végül minden más békévé oldódott. Nem tudom, hogy mi is volt a titkuk: az egyiké, a másiké, a kettőjüké. Ők ketten együtt teremtettek valamit, amiből életek nőttek, amiben lelkek formálódtak és formáltak új lelkeket, akik féltve őrzik őket nem csak emlékeikben, de saját jelenlévő önmagukban is. ■

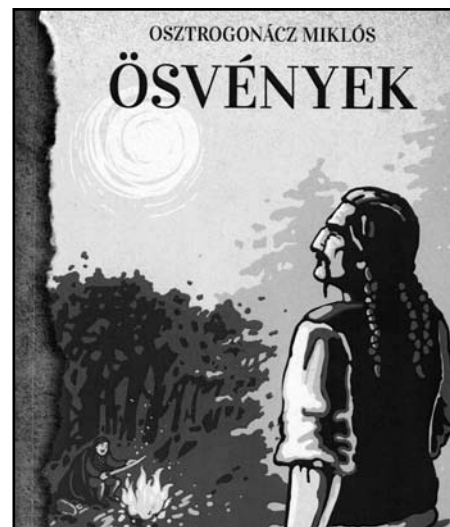
Pogány (be)köszöntő *Osztrogonác Miklós Ösvények c. regényéről*

■ Nagy fába vágja a fejszét a könyvből *Ajbars*, a Szent István idejében, az akkor még félig-meddig pogány vidéknek számító Erdélyben élő favágó, amikor elszánja magát, hogy akár Norvégiáig is üldözi felesége és kislánya titokzatos gyilkosát, aki társaival a kereszténységre hivatkozva vívja kíméletlen harcát a köztünk élő „tündérek” ellen. Nagy fába vágta a fejszét a bajai *Osztrogonác Miklós* is, amikor regényírói pályafutását mindjárt egy monumentális történelmi regény-trilógia első darabjával indítja, amely önmagában is terjedelmes, közel 700 oldalas vállalkozás. A bő lére eresztett történelmi regényeknek és regényciklusoknak ma valódi reneszánsza van (lásd *Bán Mór*, *Benkő László* vagy *Bíró Szabolcs* könyveinek hallatlan sikereit); és az is látható, hogy az olvasóközönség egy része valóban szomjazza a magyar múlt dicsőséges korszakainak minél részletesebb irodalmi feldolgozását. Az más kérdés, hogy szépirodalmi szempontból mennyire értékesek ezek a művek: egyrészt történelmi események vagy valós személyiségek életének mégoly hiteles ábrázolásából sem feltétlenül születnek halhatatlan klasszikusok, másrészt az *Egri csillagok* vagy épp *A fekete város* értékét nem elsősorban a valóban megtörtént történelmi események tökéletes rekonstruálása, hanem a (fikciót is okosan alkalmazó) történetalkítás, a jellemábrázolás, az alapvető értékek megjelenítése és nem utolsósorban az írói mesterség nyelvi és kompozíciós eszközeinek tudatos és magas szintű alkalmazása jelenti. Ezek egy része az alkotók tehetségéből származik, más részük tanulható és az idő előrehaladtával javítható is. (*Gárdonyi* vagy épp *Mikszáth* legelső művei sem váltak életműjük meghatározó darabjaivá.) Mindezt azért kell elmondani, mert a most tárgyalt mű és szerzője esetében sem árt figyelembe venni, hogy elsőkönyves szerzőről van szó, és kritikus megjegyzéseinket is ennek fényében, a javítás szándékával tesszük meg.

Az erények közül mindenképp elmondható, hogy *Osztrogonác Miklós* jól ír, szövege leköti az olvasó figyelmét, aki valóban kíváncsian figyeli, mi lesz a könyv hőseinek sorsa. Két, párhuzamos szálon futó történetét szépen egyben tartja, a történetmondásban nem fedezhető fel komoly ellentmondás, logikai következetlenség. Ízléses, a választott műfajnak megfelelő a borító és a tördelés is, *Farkas Zsuzsanna* borítógrafikája pedig jól tükrözi a könyv hangulatát. Maga a történet kellőképpen izgalmas is, és az is látszik, hogy szerzője a kor eseménytörténetét és földrajzi viszonyait alaposan tanulmányozta, még ha

történetének ez igazából csak a hátterét adja is. Az is érződik, hogy ismeri *Kleinheincz Csilla* vagy *Bán Mór* munkásságát, bár egyikük nyelvezetében, másikuk történetalkításban erősebb nála. Kevesebbet tanult viszont a történelmi regény néhány 20. századi klasszikusától (pl. *Mika Waltari*, *Robert Merle*, *Julian Rathbone*, *Umberto Eco* vagy akár *Passuth László*), akiknek a szövegei jóval élvezetesebbek, olykor humorosabbak, szerzőknél sokkal mélyebben érintik meg az olvasót, és jóval alaposabban jelenítik meg azon korok kultúráját, gondolkodásmódját és mindennapjait, amelyekben műveik játszódnak. (Nem feltétlenül történetükben, hanem az elbeszélés módjában tudnak többet a szakmából.) A regényíró megválasztása is izgalmas, hiszen a korai kereszténység ideje Magyarországon – amellyről tényszerűen elég keveset tudunk – valóban alkalmat ad arra, hogy a történeteket legendákkal, némi misztikummal fűszerezzük meg, ami talán olyan olvasói rétegeket is megszólíthat, amelyek a sci-fi, fantasy felől érkeznek a történelmi regények világába. Igaz, a valós történelmi sík számos hibalehetőségét is rejt magában.

A szerző ugyanis néhány magas labdát is feladott a recenzensnek, és ezek egy részére talán nem árt felhívni a figyelmet. Ismert történelmi esemény, illetve azokra történő utalás eleve kevés van a kötetben, de ezekkel különösebb probléma nem is látszik. Az életmód ábrázolásában viszont akad néhány *anakronizmus*: egyik főhősünk például a favágás mellett *szénégető*ként dolgozik, holott ez a mesterség igazából csak a 19. századtól terjedt el, az erdős vidékeken is csak a 16. századtól gyakorolták. Az sem valószínű, hogy vendégeit szalonnával vendégelte meg: húsertéseket csak a 16. századtól tartottak Magyarországon, az egyszerű középkori ember asztalára húsfélék csak egészen kivételes alkalommal kerülhettek. Biztosan nem hívhattak a 11. században frissen megkeresztelkedett személyeket *József*nek vagy *Ferenc*nek; előbbi név csak a 18. században terjedt el Európá-szerte (Szent *József*nek addig névnapja sem volt a katolikus naptárban), a *Ferenc* név pedig *Assisi Szent Ferenc* becenevéből (Francesco = „kis francia”) keletkezett a 13. században. Az sem túl hiteles, hogy a 11. századi szereplők olyan mértékegységeket (pl. *méter*) vagy olyan földrajzi neveket (pl. *Balti-tenger*) használják, amelyet akkor még nem ismerhettek. (Utóbbi elnevezést az 1085 körül elhunyt *Brémai Ádám* krónikás használta először, de maguk a skandinávok a saját nyelveiken máig Kelet-tengemek nevezik.) A másik „főhőst”, *Ratterót*

pedig aligha tekinthették „spanyolnak”, hiszen Spanyolország ezen a néven csak a 16. század elején jött létre, a későbbi területén éltek a 11. században legfeljebb hispánnak vagy ibernek lehetett hívni, már ha volt egyáltalán ilyen egységesítő elnevezés. (Ahogy a „teuton” szó sem nagyon lenne használható a németek szinonimájaként, hiszen ez eredetileg csak az egyik germán törzs elnevezése volt a sok közül.) Logikus, hogy *Ajbars* afféle „hegyi emberként” idegenkedik a kereszténységtől, de az ő régi („pogány”) hitéről szinte semmit tudunk meg, a regény folyamán pedig álmai hatására olyan empátiát mutat mindenfajta hitbéli meggyőződés iránt, mintha a felvilágosodás után élt volna. Hívó keresztényeknek elég kellemetlen lesz olvasni a könyvet, mert vallásuk szinte kizárólag árnyoldalairól tűnik fel benne, pedig az erőszakon túl mégiscsak kellett valami vonzerejének lennie, ha már erre az időre néhány évszázad alatt egész Európa kereszténnyé vált.

Az nyilvánvaló, hogy a korszak beszélt nyelvét lehetetlen visszaadni, és ha sikerülne is valami hasonlót teremteni, a szöveg érthetetlen volna. Ugyanakkor azért erősebben lehetett volna törekedni arra, hogy a párbeszédekben és a narrációban jóval kevesebb legyen a nyelvújítás utáni szóalkotás (*Arany Toldijának* is az az egyik nagy erénye, hogy ezt kerülni tudta), modern szleng (pl. *lebarbároz*, *betalált*), történészek által alkotott szakkifejezés (*törzsi állam*) vagy olyan nemzetközi műveltség szó (*rabiátus*, *kompromisszum* stb.), amelyet nem-hogy egy egyszerű favágó, de a 11. században még egy klasszikus műveltségű szerzetes sem ismerhetett. Nekem rendkívül zavaró a szövegben a szereplők indokolatlanul vulgáris, durva, sokszor kifejezetten szexista beszéde is. Persze nem kizárt, hogy e korokban is a min-

dennapi beszéd része volt a tragárság, de ilyen gyakorisággal használva egyáltalán nem üt akkorát. (Amikor Aranyánál Toldit „*az anyja keservébe*” küldik el, az nem kevésbé fájdalmas, mintha ugyanazt durvábban fejezte volna ki.) És e nyelvi durvaság miatt kevésbé ajánlanám a könyvet tinédzser olvasóknak, pedig a témája alapján épp ők lehetnének a fő célközönség. Igaz az is, hogy a kíméletlenség, a brutalitás ennek a kornak része volt, de egyáltalán nem biztos, hogy ennek naturalista, részletekbe menő ábrázolása feltétlenül szükséges a korszellem megértéséhez; néha egy-egy sejtetéssel, elhallgatással nagyobb érzelmi hatást lehet elérni, mint állandó vérözönnel. És általában is elmondható, hogy a kötet nyelvezetén – bár az átlagos magánkiadású könyveknél magasabb a színvonala – még jócskán lehetett volna javítani: a túlzott szlengesség mellett jó lett volna kigyomláni a szerző néhány önálló szóalkotását („egyen-ketten”, „ércing”), következetesen elkövetett helyesírási hibáját („biztat”, „dícsér” stb.), javítani az ami/amely, mikor/amikor vonatkozó névmások gyakori hibás használatát, néhány pontatlanul használt kifejezést.

A könyv ezen túl szerintem hosszabb is a kelléténél. Nem vagyok az az olvasó, aki viszszariad több száz oldalnyi terjedelemtől, de itt hosszú oldalakon, fejezeteken keresztül alig megy előre a cselekmény, viszont arról alig tudunk meg valamit, miért is kell az embereknek mindig segítő tündérékkel leszámolni. Az sem könnyíti meg a befogadást, hogy nem nagyon találkozunk benne tiszta, szerethető jellemekkel, a főhősöket is szinte kizárólag a bosszúvágy és a gyűlölet meg némi ösztön hajtja. A regény nőalakjai – eleve nincs belőlük túl sok – kissé elnagyoltak, szinte kizárólag a testiségükön keresztül jelennek meg, belső tulajdonságaikról, lelkiségükről alig tudunk meg valamit, a férfiak is szinte csak nemi vágyaik tárgyát látják bennük.

Számomra nem egészen tisztázott a műfaj és a remélt célközönség sem. Története alapján ugyanis a könyv nem történelmi regény, hiszen valós események és személyek legfeljebb a háttérben jelennek meg, és igazából az életmódra, 11. századi viszonyokra vonatkozatható korrajz sem lényeges benne. Lehet, hogy szerencsésebb lett volna egy alternatív – de azért a valódira hasonlító – világba helyezni a cselekményt, és akkor a fentebb említett anakronizmusok és szóhasználatok sem okoztak volna problémát, és olyan fantasy születhetett volna belőle, mint amilyeneket pl. *Michael Moorcock*tól olvashatunk, ahol cseppet sem zavaró, hogy egy középkorias világban pl. égi hajókon is közlekednek. Az elbeszélő sztori mélysége igazából az ifjúsági regények felé vinné az alkotást, de a már említett brutalitás, vulgáris nyelvezet miatt számukra mégsem

ajánlható egyértelműen, másrészt azért sem, mert nagyon nehéz lehet azonosulni a „hőseivel”, és hiányzik belőle az ifjúsági könyvektől elvárható nevelő szándék. (Annnyit ugyan megtanulhatunk belőle, hogy a világ és az ember rendkívül kegyetlen tud lenni, meg hogy a szépségmögött gyakran hazugság és nyereségvágy rejtőzködik, de azt nem nagyon, hogy ilyen körülmények között miért is érdemes élni.) A felnőtt közönség valószínűleg csalódott már eleget ahhoz, hogy a könyv pesszimista világlátását átérezhesse, csak neki meg nem biztos, hogy az kell, hogy megtapasztalja: régen ennél is rosszabb volt. A komoly szépirodalmon nevelkedett olvasóban pedig a könyv nyelvezete, a cselekmény kiszámíthatósága és néhány máshonnan ismert motívum (pl. a *Smaragdherdő*) okozhat hiányérzetet, no meg persze az is, hogy – a misztikus elemeket leszámítva – mennyire hihető a történet magja.

Ezzel együtt ne zárjuk ki, hogy a könyv – hibái ellenére – sikeres is lehet. Nem minden olvasó finnyás történész, és nem mindenki számára a *Kereszteslovagok* vagy a *Háború és béke* jelenti a jó, szépirodalmi értékű történelmi regény mércéjét, szórakoztató olvasmányként pedig az *Ösvények* megállja a helyét. A magyar és az egyetemes irodalom klasszikusa – ebben a változatban legalábbis – biztosan nem lesz a bajai iskolakönyvtáros első önálló könyvéből, ám ha meghallja az értő visszajelzéseket, az írói mesterségben fejleszti magát (ennek ma már sokféle útja

lehetséges), és nem vész el belőle az önkritika képessége, akkor a könyv olyan lépcsőfokot jelenthet az alkotói pályán, ahonnan feljebb is lehet lépni. A potenciál ugyanis megvan benne: olyan ez, mint amikor egy futballista már sok szép cselet tud, duzzad is az erőből, sok mindent megtanult a technikából, de a pályán, a csapatban még keresi a helyét és a neki való szerepkört. Ha megtalálta, akkor nemcsak jó pillanatai lehetnek a pályán, hanem ráléphet a kiteljesedéshez vezető ösvényre is. Hosszú még az út odáig, de – amint hőseinek története is mutatja – talán megéri a küzdelmet és a szenvedést. (*Osztragonác Miklós: Ösvények. Új Kereszt Testvérség első könyve. Baja, 2021. 672 oldal. Ára: 4490 Ft*) ■

Itt van most is

(Búcsú Rózsika nénitől - Bajaszentistván)

Emesz Margit

Fejemre hullott a tavasz
Tyúkok kapirgáltak káráltak
Szőlőlugas nyújtózkodott
Feszülő teste rügyet pattantott
Beljebb a házat góré vigyázta
Hasábra vágott farakás foghíjas szája
Vályúban rezdült a víz pironkodott
Szelíd testén borzas szél dorombolt
Hangyás fejfel hátba taszított
Mögöttem díszes vaskapu csapódott
Ház felé tessékelt kínált
Hol könnyes hol bugyborékos világot

Sárga fényképek
Tavalyelőtti szüret
Csendes magány
Tüzes nyarak
Saci és kakas
Pici is törte
De mondta a magyart
Ötvenhatos apa
Falon koala
Brigi kanala
Magyar nagymama

Mesél a kimentett hal
Kíván három jót
Fejkendője szerencsétek legyen
Kusza betűi borús napokon kapaszkodó
Eres keze féltő útmutató

Vidám a jóságos
Pohara újból tele
„Borban az igazság” – mondta
majd elcsendesült
Egerek cincogtak
És átléptek a szomszédba

Játszik a csönd

Emesz Margit

Csönd ül a zajos nap helyére
Hangosabb mint gondoltam
Belekegy az óra
És hallhatatlan zajokkal
Ütnek fejbe

Velem feleselnek
Mert nincs más kivel
Ütköző vagyok
Ütköztető eszköz
Hangok erejével

Dobhártyán szaladgál
Most magát hallja
Csisz-csosz hallgatja
Együtt dob és hártya
Újabb csöndet szülnék

Úgy tűnik süket is lehetnék
Amit akarok hallok
Finom hangokat érzek
Bő zajával csönd süketel
Játék a tánc

Mihalik János emlékezete

■ *A had-, majd polgári mérnöki végzettséget szerző MIHALIK JÁNOS röviddel szakmai pályafutásának megkezdése után, 1847-ben Európa nyugati felében tett tanulmányutat. A hazatérése után nem sokkal kitört polgári forradalom és szabadságharcban a magyar hadseregbe belépve ezredesi rendfokozatot ért el. A Világos utáni felelősségre vonást betegsége miatt végül nem folytatták le. Felépülését követően visszatérhetett a mérnöki pályára, amelynek kiemelkedő állomása a Ferenc-csatorna dunai zsilipje építésének irányítása Bezdánnál. A Ferenc József-vel elnevezett műtárgy nemcsak Magyarország, hanem Európa első betonépítménye. A közelmúltban felújított zsilip mellett Mihalik számos szakmai sikert ért el további vízépítési tevékenységével, valamint tapasztalatainak cikkei és könyvek formájában történő közreadásával. Írásunk tisztelgés a kiváló mérnök emléke előtt.*

Nebojszki László

■ Az életpálya vázlat

Madunitz Mihalik János nemesi családban 1818. december 28-án, Aradon született, mérnök végzettségű édesapja Arad vármegyében volt kincstári gazdatiszt. A cseperedő gyermek elemi iskolába szülővárosában járt, középiskolai tanulmányokat Nagyváradon és Szegeden folytatott, majd a katonai pályát választva előbb a tullni utász-, utóbb a hainburgi aknásziskola kadétja lett, ahol kitűnő eredménnyel végzett, 1842-ben avatták mérnökkari hadnaggyá. Az ifjú tiszt kapcsolatba került gróf Széchenyi Istvánnal is, akinek biztatására megkezdett újabb tanulmányok után 1845-ben, a pesti Mérnöki Intézetben szerzett polgári mérnöki oklevelet.

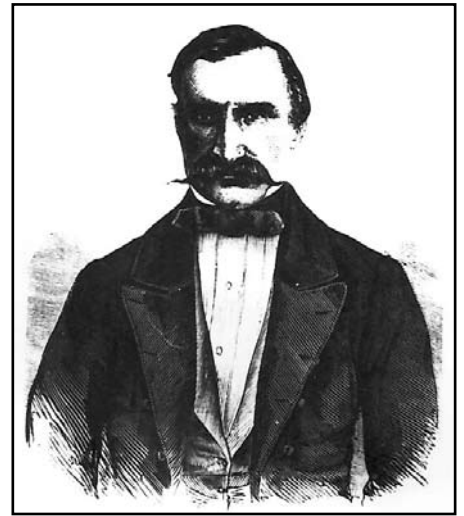
Mihalik János édesapja halála után kilépett a hadseregből, és polgári hivatalt keresett – így biztosabbnak érezte kiskorú testvéreinek támogatását –, amelyet a bácskai Ferenc-csatornánál talált meg. Az igazgatósági segédmérnöki állás elnyeréséhez jól jött pesti oklevele. Az elhanyagolt vízi utat a szabaddalmas részvénytársaság elhúzódo tárgyalásokat követően csak 1846-ban tudta átadni az államnak. 1830-ban Monostorszeg mellett átszakadt a Duna kanyarulata, ennek következményeként a tetőpontján álló torkolati zsilip bejárati része a hajózást és a víz bejutását akadályozva egyre jobban feliszapolódott. Ennek megoldása komoly feladat volt: ez is közrejátszhatott abban, hogy szakmai tapasztalatszerzés céljából Mihalik 1847-ben nyolc hónapos nyugat-európai tanulmányútra kapott lehetőséget. Megfordult Bajorországban, Hollandiában, Belgiumban, Franciaországban, Svájcban, a Lombard-velencei Királyságban, utóbbi helyen részt vett a Pó folyó szabályozási munkálataiban. Visszatérése után bízták meg a Ferenc-csatorna dunai torkolati szakaszának rendezésével. Friss, gyakorlati ismeretekkel ötvözött tudását Széchenyi István is felhasználta a Tisza-szabályozás kapcsán: a két álláspont közül – Pietro Paleocapa ve-

lencai építési főigazgató képviselte az egyiket, Vásárhelyi Pál a Tisza-szabályozás mérnöke a másikat – Mihalik János a Vásárhelyi-féle javaslat mellett tette le a voksát.

Az ígéretesen induló mérnöki karriert megszakító 1848-49-es szabadságharc kezdetén polgári beosztású mérnöként, Mihalik sikerrel irányította a verbászi magyar tábor erődítési munkálatait. Később századosi rendfokozattal lépett be a honvédseregbe, majd Komáromban, Tokajban és Nagyváradon vezetett erődítési munkálatokat. Szépen haladt előre a ranglétrán, amelynek csúcsát a Vetter Antal altábornagy mellett sikerrel megívott kishegyesi csatát követő ezredesi kinevezés jelentette (a küzdelmekben megsebesült). Az elbukott szabadságharc után bujdosni kényszerült. Az üldöztetés azonban utolérte: az ellene megindított vizsgálat tifuszbetegsége miatt abbamaradt, bár végül felépült.

Korábbi kapcsolatainak köszönhetően visszatérhetett a mérnöki tevékenységhez, és a bécsi Udvari Építő Tanácsnál (Hofbaurat) építészeti felügyelői (Bauinspector) kinevezést kapott. Új megbízásai (vizek szabályozása Laibach/Ljubljana környékén, építészeti munkálatok Bánát, Erdély, Karintia, Stájerország, Trieszt területén) mellett feladatul kapta a Ferenc-csatorna bezdáni zsilipének tervezését, az ottani munkálatok újbóli megindítását és vezetését is. Kiemelkedő munkájának ismertségét és elismertségét jelzi, hogy a befejezés (1856) után megkapta a Ferenc József-rend lovagkeresztjét.

Még ugyanabban az évben próbaképpen Zombor városánál egy 200 öl (bécsi öllel számolva 380, 2 méter) hosszúságú, jól megterhelt szekerek által folyamatosan járt kongóteglát épített, amelynek üzemelési tapasztalatairól egy év múltán a szakemberekből álló bizottság kedvezően nyilatkozott. További szakmai sikere volt, hogy 1857-ben a vízépítésben szerzett kiemelt érdemeiért 500 forint jutalomban részesült, 1862-ben pedig felügyelői megbízást kapott. Mihalik

János személyiségéről jellemző képet ad a Lajta folyónál 1862-ben végzett munkálatokkal kapcsolatos eseménysor, amelyért végül Alsó-Ausztria a köszönetén túl 5 000 Ft jutalomban részesítette. „Az osztrák kormány közegei ugyanis a Lajta szabályozó költségeit Brucktól felfelé annak alsó ausztriai szakaszán, 348,000 frtra irányozták elő és véleményük szerint három és fél évi munkaidő szükségeltetett volna a végrehajtáshoz. Ezt a tervvázlatot a Bruckban összehívott szakemberekből álló gyűlés is jóváhagyta 1862-ben. Mihálykot is felszólította a Landmarschall, hogy nyilvánítsa ki nézeteit e dologban; mire ő kijelentette, hogy a kérdéses szabályozást 100,000 frt költséggel s negyedfél hó alatt is végre lehet hajtani. Mi sem természetesebb, mint hogy felszólították, hogy vállalja el a munkák vezetését, s mikor erre hajlandónak mutatkozott, tervét pium desiderium-nak [jámbor óhajnak] gúnyolták. Mihály azonban megmutatta, hogy kimondott szavának ura is tud lenni: a miniszteriumtól, bármiféle intriguák ellen írásbeli biztosítékot nyerve, a szóban forgó összes munkákat 3 hónap alatt, 65,000 frt költséggel befejezte.” (Sárközy Imre: Régibb vízi mérnökeink életéből vázlatok. Budapest, 1897. 75. o.) 1862-ben indult szakmai pályafutásának újabb szakasza: kérelmére a Budán felállított Országos Középítészeti Igazgatósághoz helyezték át.

Az 1867-es kiegyezést követően alakult kormányban gróf Mikó Imre földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter tanácsosának nevezte ki. A későbbiekben az ő javaslatai szerint végezték a Morva folyó szabályozását.

Mihalik János publikációs tevékenysége jelentős: munkásságának tapasztalatait könyvek formájában is megosztotta szakmájával, kiadásukról a korabeli sajtó tudó-

sított. Például a „Die hydraulischen Kalke ...” (Die hydraulischen Kalke und Cemente, ihre Verwendung. Kurz und leichtfaßlich für Jedermann. Pest, 1865) megjelenéséről hirdetés jelent meg a Pester Lloyd 58. számában. Könyveinek gyakorlati használhatóságát az is mutatja, hogy több kiadást megérték.

Mikó Imre (1867-1870), majd *Gorove István* (1870-1871) minisztersége idején tevékenyen részt vett a Duna-szabályozás tervezésében, de ott nem sikerült véleményét érvényesítenie. 1871-ben az új miniszter, gróf *Tisza Lajos* az akkor 53 éves mérnököt indoklás nélkül nyugdíjazta.

A magánéletbe visszavonult Mihalik János mérnöki irodát nyitott, valamint a Fót közelében fekvő Imreháza-pusztán fekvő birtokán gazdálkodott. Továbbra is figyelemmel kísérte az ország vízügyének dolgait, s ezzel kapcsolatos mondanóját a Budapesti Hírlap egy-egy cikkében fogalmazta meg. Erkölcsi elégtételt jelentett számára, hogy *Baross Gábor* miniszter felajánlotta neki az ország vízügyeinek irányítását, a korábban önézetében mélyen megsértett Mihalik azonban ezt már nem fogadta el. Hosszas betegeskedést követően 1892. március 28-án halt meg Budapesten, az Új köztemetőben temették el. Haláláról rövid nekrológgal emlékezett meg a Vasárnapi Újság.

Zsilipépítés Bezdánnál

„A' Bács Vármegyei Ferencz csatornája a' Tisza mellékére, 's azon túl való vidékre, és magára Bács Vármegyére nézve a' legnagyobb jótétel – jegyezte meg a 19. század elején átadott Ferenc-csatormáról a Bácskában utazó *Mindszenty Antal* (*Egy fordulás az Alföldön*. In: *Tudományos Gyűjtemény*, 1831. X. kötet, 48. o.) A megjegyzés leginkább *Kiss József* vízépítő mérnöknek és öccsének, *Gábornak* (a hadsereg mérnökkari kapitányának) köszönhető: agyukban született meg a csatorna építésének gondolata; a beindítástól 1798 elejéig ők is vezették a munkálatokat. Félreállításuk és az eredeti elaborátum revíziója után végül az I. Ferenc királyról elnevezett csatornát 1802. május 2-án adták át.

A vízi út lendítette fel a 19. század első harmadában Bácska gazdaságát, és hozzájárult az itt élők jólétéhez is, de nem panaszkodhattak a csatornatársaság részvényesei sem. Elmaradt azonban a karbantartás, és a mederváltozások is egyre több gondot okoztak a torkolati zsilipek üzemeltetése során. A Monostorszegnél lefűződött Duna-kanyarulat miatt a szakemberek a megoldást a Ferenc-csatorna torkolatának a Bezdántól nyugatra fekvő, Batinával (Kisköszeggel) szemben megállapodott mederhez történő áthelyezésében, egy ottani kiágazás kialakí-

tásában látták. A csatornát odáig meg kellett hosszabbítani, emellett új hajózsilip építése is szükségessé vált. Mihalik János még a szabadságharc előtti merész gondolatát (a betonból történő építést és a víz alatti betonozást) akkor felsőbb helyen nemcsak helybenhagyták, hanem ennek köszönhetően Európa nyugati felében tett tanulmányútját is engedélyezték. (A kivitelezésre azonban csak a szabadságharcot követően nyílt lehetőség.)

A munkálatok idején még nem működtek cementgyárak, így Mihalik a kötőanyagot a helyszínen kemencékben égette ki, majd őrlés után hordóban tárolta. Az általa készített cementet 20 tömegszázaléknál magasabb agyagtartalmú márgából készítették (a nyersanyagként használt kamanci/kamenicai márga agyagtartalma 55-60% közötti). Emellett dunai homokot és a bekeverés előtt alaposan mosott batinai konglomerát zúzottkővet használt, ui. a sarkos zúzott követ jobbnak tartotta a kavicsnál. Az adalékanyagok minősége mellett fontos volt a keverési aránya is: a térfogat szerinti adagolás során a cement, a dunai homok és a zúzottkő aránya 1:2:4 volt.

A víz alatti betonozást a munkaterület igencsak vízáteresztő homok altalaja és a 2050 m² alapterületű munkagödör indokolta: ennek szárazon tartása a kor viszonyai között igen nehéz feladatnak tűnt. A kezdetben szárazon, majd úszókotróval kitermelt munkagödört vezércölöpök közé levert palló szádfalal zárták körbe. A folyamatosan (90 nap éjjel-nappal) végzett betonozás során naponta átlagosan 161 m³-t dolgoztak be, a teljes beépített betontérfogat pedig 19 000 m³ volt.

Az idő vasfogát kiálló művet az utókor 60 év múltán így méltatta: „*Mihálik zseniális és nagyszabású építési módja és berendezése – még ha az akkori primitív hazai viszonyokból folyó nagy nehézségeket nem is tekintjük – méltó arra, hogy az utókor meghajtsa előtte az elismerés zászlóját.*” (Lampl Hugó – Sajó Elemér: *A beton*, Budapest, 1914. 388. o.)

A kongótégla

A téglatípus népszerű elnevezését adó jellegzetessége az, hogy két téglá szabadon függve egymáshoz ütve tiszta csengő (kongó) hangot ad. Mihalik János Hollandiában figyelt

fel erre az útépítő anyagra, amelynek tulajdonságait, előállítását és beépítését később könyvben foglalta össze. Véleménye szerint a jó minőségű kongótégla sárgás, világoszürke, sötétvöröses színű agyagból vagy timagyagból készíthető, amelyek összetétele 75%-ban tiszta agyag és 25%-ban tiszta homok. Égetés előtt a téglákat jól ki kellett szárítani, a görbévé válókat szegélyezéshez javasolta felhasználni. Lerakásuk során elengedhetetlennek tartotta megfelelő aljzat kialakítását, amelyen azután homokágy készítését ajánlotta. A szegély kialakítása után az út középvonalára merőlegesen rakott téglák hézagait a leszórt homok beseprésével javasolta kitölteni, öntözéssel tömöríteni, majd újabb homokszórást javasolt.

A kongótégla utak előnyeit így foglalta össze: más úttípusokhoz képest olcsó, elkészítését követően tartós, a meglátások szerint az esők inkább tisztítják, mint rongálják, sár nem képződik rajta, fenntartása a kőutaknál egyszerűbb és olcsóbb, járdák burkolásához is megfelelő.

Zárszó

Mihalik János élete és érdemei szorosan összefonódnak az Osztrák-Magyar Monarchia építésügyével, amelynek európai szinten is kiemelkedő állomása volt a Bácska történetében fontos Ferenc-csatorna dunai torkolati betonzsilipjének elkészítése. A mérnök munkásságának jelentőségét napjainkban sem lehet *Sárközy Imre* nekrológiának zárásánál jobban megfogalmazni: „*Ha el is költözött közéletünknek ez a buzgó, kötelességtudó és munkabíró tagja, művei itt maradtak és a messze jövőben is hirdetni fogják Mihalik János nevét, azt a nevet, melyet a magyar mérnökség tekintélyének gyarapításában szerzett érdemeiért a magyar génusz hazánk kulturájának történetében úgy is réggen megörökített.*” (Madunitz Mihalik János. *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*. Budapest, 1892., 129-130.) ■

„...mert az élet értelmével nem szabad játszani. Nem igaz...?”

Lex Orsolya

■ Tudtam jól, hogy mire számítsak, hisz olvastam a regényt... Láttam a történet korábban színpadra alkalmazott változatát is, sőt a mostani előadás egyik próbáján is jelen lehettem, s mégis majdnem kiszaladtam a világból, amikor történet legfeszültebb pillanatához érkezünk... Az embernek ugyanis nem fér a fejébe, hogyan is történhet meg ilyesmi családban élő gyermekekkel, hogy miért hagyjuk ennyire magukra a tizenéveseket manapság, hogy miért engedjük el a kezüket idejekorán, amikor a leginkább szükségük volna az iránymutatásra, amikor leginkább bizonytalan a talaj a lábuk alatt? Persze egyből érezhetne a válasz, hogy *ez csak egy kitalált történet, s nincs is semmi köze a valósághoz...* Pedig nagyon is van. S ha az előadás nézői csupán annyival gazdagodtak e lelket borzongató történet közben/után, hogy ezt követően jobban ügyelnek a körülöttük forgó tizenéveseinkre, már meg is nyertük a legfontosabbat. Köszönjük e felhívó, felkavaró előadást a bajai Rábl Színpad tagjainak.

A társulat második alkalommal, ám új szereplőgárdával, megújult rendezésben mutatta be Baján a dán író, *Janne Teller Semmi* című regényének színpadi adaptációját. Teller ifjúsági regényéről – magyar nyelvű megjelenése óta – sokan formáltak sokféle véleményt. A bajai közönséghez most újra *Dely Géza* rendezésében jutott el a történet. S bár a történet szereplői fiatalok, akarva-akaratlanul közvetítik a felnőttek világát is. Nehéz filozófiai kérdésekre keresik a válaszokat a maguk furcsa, tizenéves, lázadó módján. Az élet értelmét keresik – ha létezik ilyen egyáltalán.

A színdarab szereplői saját maguk akarnak rálelni a válaszra, a nagy igazságra, s ezzel egyszermind bizonyítani maguknak és „ellenfelüknek”, *Elsa-Kiersternek*, hogy igenis van értelme élni, szeretni, rajongani, lelkesedni, áldozatokat hozni. Egyszerűen, hogy érdemes élni! Furcsa „játékba” fognak, mely fokozatosan egyre nehezebbé, fájdalmasabbá válik mind a nézők, mind a szereplők számára. Elkezdik összegyűjteni „fontos dolgaikat”, melyekből egy furcsa, már-már bizarr halom jön össze a történet végére. Ott van a halomban minden, ami a darabban szereplő gyerekek számára fontos. Így egy idő után azt vesszük észre, hogy a *Fontos dolgok halma* önálló életre kel, s átveszi az uralmat a gyerekek felett, akiknek cselekedetei egyre inkább kontrollálatlanná válnak. Már-már úgy tűnik, szem elől veszítik a célt, melyért gyűjtésük korábban valójában megindult. Abban azonban eltántoríthatatlanul hisznek, hogy az életnek bizony van értelme. S

ezzel játszani nem tréfadolog.

Ahogy egy szilárd és pozitív értékrenddel bíró felnőtt ezt jól tudja, úgy ébrednek rá erre a *Semmi* című darab szereplői is felnőtté válásuk küszöbén, egy nem mindennapi eset eredményeképpen. Mert ez a darab az élet értelmét kérdőjelezi meg, mégis végig arról szól, hogy van értelme élni, hogy a számunkra értékes, fontos dolgokat nem szabad feláldozni, s hogy önmagunkat sosem szabad feladni, mert ezek adják életünk valódi értelmét.

Ahogy az eredeti mű írója, *Janne Teller* hideget-meleget egyaránt kapott ifjúsági regénynek kikiáltott könyve kapcsán, úgy az előadás nézőközönsége is többféleképpen vélekedhetett a darabról, a hatásáról, a szereplőkről, a rendezésről. Lehet *kiábrándító*, *agresszív*, *nihilista*, *romboló történetnek* titulálni, ám előbb gondolkodjunk el azon, hogy mi mindennel találkozunk egy mai tizenéves a mindennapokban. Ami a televízióból, internetről, mozivásznonról ömlik a gyerekekre nap mint nap, súlyos értékválságba sodorhatja a gyakran túl elfoglalt, rohanó szülők, nagyszülők nélkül felnövekvő generációkat.

A darabban játszó fiatalok és a nézőtérben ülő hasonló korúak a történet riasztó tartalmi elemeinek ellenére is mind úgy érezték, hogy végre valami róluk szól. A történet ugyanis olyan kérdéseket feszeget, melyek leginkább őket foglalkoztatják. Van-e értelme létünknek, cselekedeteinknek, mit és miért tegyen valaki, mennyire szabad mások hatására cselekedni, mikor és hogyan lehet és kell nemet mondani valamire, amivel nem értünk egyet? S bár a közönség fiatalabb tagjai jó véleménnyel, s tapasztalataim szerint a darab lényegi mondanóját megértve távoztak az előadás után, a felnőtt nézőket bizonyosan megosztotta a darab. Egyrészt azért, mert valamiért kódolva van belénk, hogy színházba szórakozni járunk, holott ez a színjátszás kezdetén sem volt már így. Másrészt azért, mert néhol bizony valóban brutális dolgokkal szembesülünk a darab során. Aki mulatni érkezett a *Semmi* című darabra, bizonyosan csalódva távozott. Talán csalódott az is, aki a benne szereplő

gyerekközönségtől csupa szépet és jót várt... Tudjuk, hogy ez önámítás. Annyi azonban bizonyos, hogy senkit sem hagyott hidegen ez az előadás. Mindenki felébresztett valamilyen érzést. Rögtön érezzük, hogy tiltakoznunk kell a brutalitás ellen, hogy meg kell kérdezzük magunktól, vajon mi mikor mondtunk volna nemet, vajon mi mit tettünk volna a Fontos Dolgok Halmára, s vajon számunkra mi az igazán fontos az életben?

Először talán mi is „csak” tárgyakat vinnénk a fűrésztelepre: tárgyakat, melyek sokat jelentenek. Majd jönnének az egyre fontosabb, már-már pótolhatatlan dolgok. Aztán elgondolkodnánk, hogy mi jöhet még ezután? Szorongás, félelem... Mert az ember egy ilyen pillanatban már nem a maga ura, s ha mások uralják, akkor hajlamos maga ellen, saját értékrendje, erkölcs ellen cselekedni. A résztvevőket hajtja a gyerekes bosszúvágy, hat a tömegpszichózis, a vállalt feladat súlya, így a helyzet egyre inkább eldurvul. S amikor már mindenki önként vagy felszólításra feláldozta azt, ami számára a legfontosabb volt, elérkeznek a felnőttek világába. Cselekedeteik, felajánlásaik, áldozataik egyre inkább rítusszerűvé, rituálissá válnak, hiszen érzik, hogy valami furcsa dolog történik velük. Felnőtté válnak, felnőttek nélkül. Átjutnak az *elválasztó*, az *eltávolító* és a *beépítő fázison*. Ezt a folyamatot korábban a társadalom felnőtt, idősebb tagjai segítették. Ám itt egy felnőtt nélküli világban járunk, amilyen – be kell vallanunk – napjaink ifjúságának világa.

A magyar néphagyományban, a hagyományos társadalmakban igen jelentős esemény volt korábban a szertartásokkal körülfont *beavatás*, főképpen az átmeneti rítusok (születés-születés, lakodalom, halál-temetés) szokáskörében. Ha *Arnold van Gennep* kulturális antropológus fogalmait használjuk, akkor ezen

rítusokat viszik végig a darabbeli fiatalok is saját kis zárt, fűrésztelepi társadalmukban. Gennep klasszikus elmélete az átmeneti rítusokat három szakaszra osztja. Az első az *elválasztó rítusok* sora, melynek során az egyén megteszi első lépéseit az új életállapot felé, tehát a rítus biztosítja a megelőző csoporttól való elválást. Ez történik meg, amikor elhangzik *Elsa-Kiersten* monológja, mely elindítja a sodró lendületű történetet: „*Semminek sincs értelme. Ezt régóta tudom. Ezért semmit sem érdemes csinálni. Erre most jöttem rá.*”

A második az *eltávolító rítusok* szakasza, amikor az egyén mintegy átmeneti állapotban, küszöbhelyzetben van, független a megelőző, s a bekövetkező csoporttól is. Ebben a „se itt, se ott” szakaszban történik meg a végleges elválás a korábbi helyzettől, de még nem történik meg a kapcsolatok újraértelmezése. Ez a beavató rítusoknak, az új élethelyzetet meghatározó szertartásoknak a feladata. E szokásokat hídhoz vagy komphoz szokták hasonlítani, mely átvezeti a közösség tagjait az új helyzetbe, s annak elfogadásába. Kétségtelenül az átmeneti szakasz a legdrámaibb, de az odavezető és az eltávolító út nélkül értelmezhetetlen. Az áldozatok, a felajánlások jelölik e szakaszt a regényben s az előadásban. Mindenkinek más és más a fontos, hiszen egyénnel állunk szemben.

A harmadik szakasz, a *beépítés*, melynek rítusa(i) állítja vissza a megbomlott kultúra szerveztségének korábbi állapotát, s alakítja ki az új szerveztséget, viszonyt. Ez az, aminek már nem lehetünk tanúi a regényben, bár kapunk néhány információt a szereplők későbbi sorsáról a naplóíró *Sophie*-nak köszönhetően.

A *Semmi* című darabban olyan fiatalok csoportját látjuk, akik éppen a legdrámaibb szakaszban járnak. Sem itt, sem ott. Keresik a fogódzókat, ám magukra maradnak, nincs mögöttük törődő, segítő felnőtt társadalom, mely segítené e folyamat traumatikus hatásain való átlendülést. Így is beavatódnak a

fiatalok, de milyen áron? Látható tehát, hogy finom utalások segítségével a felnőtt társadalom, s az iskolarendszer kritikáját is magába foglalja a darab.

A fiatalok végigjárják a kijelölt utat, beavattottak lesznek, s az őket sodró indulatok, félelmek tragikus, kusza szövedékéből kirajzolódik számukra, hogy ami valóban érték, azt nem szabad eldobni, mert azzal meg is fosztjuk értékétől. Fájdalmas történet ezeké a gyerekeké, mint sok-sok gyereké mai világunkban. Tragikus, félelmetes, megmagyarázhatatlan események részesei a mai fiatalok. S óhatatlanul eszembe ötlenek népballadánk, melyeket szintúgy a tragédiák vezérelnek, melyekben mindig az emberi-lelki-társadalmi mondani-való a lényeges. Lehet, hogy fiktív, de sosem esetleges, egyéni, személyhez kötött történetekről olvasunk bennük. A népballadák világa tipikus, stilizált, egyéni vonások nélkül idéz fel és emel költői síkra tipikus emberi helyzeteket, s minden esetben olyan érzelmi-és szenvedélyrendszert, amely egy társadalmat jellemezhet.

S ahogyan a népballadákat sem irodalmi divat, hanem elemi szükség hívta életre, úgy ez a történet is valami hasonlóból fakad. Csoóri Sándor szavaival élve „...*tragédia ott van, ahol megoldhatatlan problémák vannak. S ennek ellenére egy ilyen történetben sem csak az éjszaka van jelen, a fojtogató, a csillogtalan, a vér álmaira rátörő, akármennyire a halál élteti nagy részüket, a sebek, a kések virradatában a legerősebb életösztön ébred rá önmagára... mert a legfontosabb dolgok halálos értékűek.*”

A *Semmi* című előadás fiataljai nagy árat fizettek azért, hogy megtudják mindezt. Ám cselekedeteikért nem ők egyedül ők felelősek. Az egész felnőtt társadalom felelőssége ez. S nyugodtan fordítsunk hátat az ilyen történeteknek, bátran tegyünk úgy, mintha nem is léteznének? Játsszuk azt, hogy a valóságban nem történhetett volna meg ugyanez, huny-

juk be szemünket, ne is vegyünk róla tudomást, hiszen a nagyvilágban is csupa szép és jó történik?

Vegyünk észre, hogy ezek a gyerekek áldozatokat hoztak, rettegve, szorongva, s egy idő után már akarataik ellenére, de tulajdonképpen a jó ügyért vállalva mindezt! Saját ötletük áldozataivá válnak. Lépésről lé-

pésre emelik a tétet, s a néző tudja jól, hogy át fogják lépni azt a határt, amelyet már nem lenne szabad. Áldozat lesz a hit, az emlék, a haza, a személyiség, a család, az emberi test. Azonban, aki a történet felületét látja csak, s nem hajlandó a mélyére hatolni, annak csupán a brutalitás, a bosszú ragadja meg figyelmét.

Izgalmas volt látni, hogy a darab ifjú szereplő miként tudnak azonosulni az általuk megformált hasonló korú karakterekkel. Voltak olyan pillanatok ezen a színházi estén, melyekben nagyon erőteljesen jelen volt ez az azonosulás, például *Hodován Jolán (Anine)* és *Helyes Csenge (Sophie)* alakításában. Minden szereplőt dicséret illet a jól érthető szövegmondás és a koncentrált színpadi jelenlét miatt. A belépők, a koreografált csoportos jelenetek pontosak, jól működnek, s izgalmassá, különlegessé teszik a darabot. Néhol a hangos szó helyét azonban suttyogásra cseréltem volna, mely ugyan halkabb, néha mégis ütőkéesebb a színpadon.

A színpadképről szólva, s a korábbi színpadi változatot is megemlítve, mondhatni, hogy Dely Géza rendező minimalista megvalósításra törekedett, ami jót tett a darabnak. Semmi nem terelte el figyelmünket a gyerekek feje fölé függesztett keretről, melyen szép sorjában gyűltek a fontos dolgok, és amely egyre inkább fölébük emelkedett. Jó ötletnek tartom a létrát, melyre a történet végéhez közeledve valamennyien felléptek, kifejezve ezzel haladásukat az úton, a felnőtté válás útján, s az úton, melyen egyre közelebb kerülnek a valósághoz, a felnőttek világához. Központi helyet kap a történetben és a színpadképben is a kereszt, mint az áldozatvállalás, áldozattá válás szimbóluma.

Dramaturgiailag jól felépített darabról van szó. A legerőteljesebb jelenetek után ugyan sok idő telik el a történet befejezéséig, de érzésem szerint ennyire szükségünk is van nézőként a viszonylagos megnyugvásra. Véleményem szerint kevesebb technikai eszköz (fényeffektek, füstgép) bevetésével néhol nagyobb eredményt lehetett volna elérni, ami a darab lelkiületét, a gyermeki ösztönök nyers mivoltát jobban kifejezte volna.

A darabban szereplők erőteljes, lendületes játékát látva biztosak lehetünk abban, hogy ők mindahányan megértették, megérezték az általuk eljátszott történet lényegét, melynek legfontosabb üzenete az, hogy sose áldozzuk fel a számunkra legfontosabb dolgokat semmiért, mert azok önmagukban hordozzák az élet titkos értelmét! (*Jane Teller: Semmi. A Rábl Színpad és Zenei Közösség felújított bemutatója. Szent László ÁMK, 2021. június 17. Színpadra alkalmazta és rendezte Dely Géza*) ■

Gyerekkorunk ízei: a zöldborsó

Szünder Dezső

■ Olvasóink között is minden bizonnyal vannak olyanok, akik 30 vagy akár 30+ év távlatából még élénken emlékeznek arra, hogy gyerekkorukban mi is volt a kedvenc ételük. Az az étel, amellyel az édesanya várta őket haza egy nehéz nap után, amelyet elkészített azon a vasárnapon, ami azért volt ünnep, mert a már „kirepült” fiú hazalátogatott stb. Bízom benne, hogy mire a Kedves Olvasó idáig eljutott az olvasásban, már biztosan tudja, mi is az étel, amely számára a legkellemesebb emlékeket idézi fel.

A tavasz egyik első hírnöke, mely megjelenését követően egészen nyár elejéig, nyár közepéig kitart, a *cukorborsó* vagy a *zöldborsó*. Hazánkban a táplálkozást illetően túlnyomórészt az utóbbi terjedt el, a cukorborsóval inkább csak az éttermek asztalain lehet találkozni. De mi is a különbség a két borsó között? Sokan nem tudják; ennek egyik oka az, hogy a piacon is azt lehet hallani az árusoktól: „*Jöjjenek, vegyenek cukorborsót, édes mint a cukor!*”. Öntsünk tiszta vizet a pohárba: a cukorborsó és a zöldborsó közti leglényegesebb különbség a fogyasztásában, tányérra kerülésében van. A cukorborsó hüvelyében a magok lényegesen apróbbak a zöldborsóénál, valóban édesek, ám ezeket a magokat az étel elkészítése során nem fejtik ki a hüvelyből; így, ahogy van, a hüvellyel együtt főzik, párolják, tálalják, eszik. A zöldborsót ezzel ellentétben kifejtik, és csak a borsószemeket fogyasztjuk el. Természetesen mindez nem zárja ki azt, hogy egy zöldborsó is édes legyen, sőt, a korai érés után, még zsendén leszedett növény termése valóban kellemesen édeskés ízű, akár nyersen is bátran fogyasztható.

E havi témánk a zöldborsó. Konyhai felhasználása igen sokrétű: készíthető belőle egészséges és tápláló főétel, lehet köret, egy étel alkotóeleme, készíthető belőle leves, de használható elkészült ételek díszítésére is. Gyerekkoromban a főzelékek közül azon kevesek egyike volt, amelyet mindig jóízűen fogyasztottam. Készítsünk tehát mi is frissen fejtett zöldborsóval egy ízletes főzeléket, legyen mellé néhány fasírt, majd ezek mellé igyunk egy finom, kellemesen behűtött fehérbort vagy fröcsösöt!

A táplálkozási szokások, ételkészítési módok némiképp átalakultak azóta, amióta gyerekek voltunk. Előtérbe kerültek a

korszerű, mégis számtalan esetben otthon is könnyedén megvalósítható technikák, a különböző ételek, illetve hozzávalók iránti egyedi érzékenység pedig találatkonyságra ösztönözte az ételeket készítő embereket. Ezen kívül divat lett a hagyományos étek újragondolása is. Ezek egy részével, bevallom, nem mindig tudok azonosulni: nekem a húsleves még mindig a hagyományos módon készülő, órákon át tűzhelyen lévő csoda! Vannak viszont ételek, melyeket a hagyományos mód mellett az átgondolt verzió szerint is szívesen készítek, eszem. Ilyen az alábbi zöldborsófőzelék és a hozzá tartozó fasírt feltét is.

Zöldborsófőzelék fasírttal

Kezdjük a főzeléssel: vásároljunk egy négyfős család részére 2 kg zöldborsót, lehetőség szerint zsendét. Vonjuk be az egész családot a borsó kifejtésébe, így viszonylag hamar elkészülhetünk vele. Vágjunk apróra egy nagy vöröshagymát, kevés olajon pároljuk meg, vigyázzunk, hogy egy kicsit se égjen meg. Tegyük hozzá még az elején egy csipet sót, hogy a hagyma a benne lévő nedvességet kissé kiengedje, ezáltal inkább párolódni fog, mint sülni. Ha a hagyma kész, tegyük hozzá apróra vágott fokhagymát ízlés szerint, de ne vigyük túlzásba, 1-2 gerezd elegendő lesz. Forgassuk át, majd tegyük bele a kifejtett borsót. Keverjük át alaposan, szórjuk meg 1 teáskanál pirospaprikával, sózzuk, borsozzuk, tegyük hozzá egy 2 cm-es gyömbérdarabot apró kockára vágva. Öntsük fel hús alaplével, ennek hiányában leveskockát oldjunk fel vízben, és ezt öntsük a borsóra. Ne használjunk sok folyadékot, éppen csak lássuk meg a borsószemek közt a vizet, nem kell ellepnie az egészet. Tegyük rá fedőt, forraljuk fel, és lassú tűzön főzzük puhára, ám roppanósra a

borsót. Vegyük ki egy merőkanállal a felét, turmixszoljuk teljesen homogén állagúra, öntsük vissza a tűzhelyen lévő borsónkra, tegyük hozzá egy-két mentaág levelét apróra vágva, keverjük össze, ízesítsük még, ha szükséges, egy forralás után pedig vegyük le a tűzhelyről.

Készítsük el a fasírtunkat: daráljunk le ½ kg húst. Ne legyen túl száraz, lehet csirke-, pulyka-, marha- vagy sertéshús is, de akár vegyesen is, annál izgalmasabb lesz a végeredmény. Reszeljük hozzá 2 gerezd fokhagymát, adjunk hozzá 1 csokor petrezselymet apróra vágva, 1 teáskanál oregánót, 4 evőkanál zsemlemorzszát, 1-1 fej apróra vágott vörös- és lilahagymát, 2 db egész tojást, 1 csokor menta apróra összevágott leveleit, 2 evőkanál lisztet, sózzuk, borsozzuk ízlés szerint. Az egészet alaposan keverjük össze. Hevítsünk egy mély serpenyőben olajat, a masszából forgassunk dió nagyságú golyókat, majd süssük őket az olajban aranybarnára.

Egy mélytányérba szedjük a főzelékből, helyezzünk rá tetszőleges számú fasírtgolyót. Egy kis doboz tejfölt keverjük össze kis őrölt borssal és 1 teáskanál őrölt római köménnyel. Tegyük ebből 1 evőkanállal a tányérunk közepére, díszítsük mentával.

A Honpolgár is nyári szünetire megy, a meleg nyári hónapokban vigyázzanak magukra, és ne feledjék: jót enni nyáron is jó.

Jó étvágyat kívánok! ■